

ÁLLAM- ÉS JOGTUDOMÁNY

LXIII. ÉVFOLYAM • 2022 • 4. SZÁM

A Nemzetközi Büntetőbíróság 20 éve

TARTALOM

HOFFMANN TAMÁS

Túl a szélmalomharcon? A Nemzetközi Büntetőbíróság és az orosz–ukrán konfliktus

– Előszó a „A Nemzetközi Büntetőbíróság 20 éve” című tematikus számhoz 3

TANULMÁNY

BÉRES NÓRA

Ukrajna esete a Nemzetközi Büntetőbírósággal – Remények és realitások 5

CSAPÓ ZSUZSANNA

Alternatívákban gondolkodhatunk? A Nemzetközi Büntetőbíróság lehetséges kiegészítői/kihívói – az orosz agresszió relációjában

25

HÁRS ANDRÁS

Szexuális bűncselekmények mint nemzetközi bűncselekmények az egyes nemzetközi büntetőtörvényszékek gyakorlatában – különös tekintettel a Nemzetközi Büntetőbíróság ítéleteire

47

KOVÁCS PÉTER

A Római Statútum és a nem részes államok 64

RECENZÍÓ

KIS KELEMEN BENCE

Bartóki-Gönczy Balázs – Sulyok Gábor: Világűrjog 91

LUX ÁGNES

Erdős Csaba – Láposy Attila – Pozsár-Szentmiklósy Zoltán – Smuk Péter (szerk.): Kukorelli-kommentár 101

POLONYI DOMONKOS

Chronowski Nóra – Szentgáli-Tóth Boldizsár – Szilágyi Emese (szerk.): Demokrácia-dilemmák: Alkotmányjogi elemzések a demokráciaelv értelmezéséről az Európai Unióban és Magyarországon 105

TÓTH KATINKA

Martha C. Nussbaum: Költői igazságszolgáltatás (ford.: Pápay György) 112

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG

Csák Csilla, Erdő Péter, Fábrián Adrián, Földi András, Görög Márta,
Hamza Gábor, Kiss György, Komáromi László, Korinek László, Lamm Vanda,
Miskolczi Bodnár Péter, Smuk Péter, Sólyom László, Sonnevend Pál,
Szikora Veronika, Vékás Lajos

SZERKESZTŐSÉG

Felelős kiadó: Boda Zsolt főigazgató

Főszerkesztő: Gárdos-Orosz Fruzsina

Felelős szerkesztő: Balogh Lídia

Recenziószerkesztő: Fekete Balázs

Szerkesztőségi tagok: Gajduschek György, Ganczer Mónika, Hollán Miklós,
Horváthy Balázs, Pap András László, Sulyok Gábor, Varju Márton

Honlap: <http://jog.tk.hu/ajt>

A szerkesztőség címe: 1097 Budapest, Tóth Kálmán u. 4.

1453 Budapest Pf. 25.

Telefon: +36 (1) 224-6700 /5100

E-mail: ajttan@tk.hu

A kiadvány az Eötvös Loránd Kutatási Hálózat támogatásával készült.

A folyóiratot a Magyar Tudományos Művek Tára (MTMT) indexeli,
és az MTA Könyvtárának Repozitóriuma (REAL) archiválja.

Előfizethető és példányonként megvásárolható:

Társadalomtudományi Kutatóközpont Jogtudományi Intézet

Állam- és Jogtudomány Szerkesztősége

1097 Budapest, Tóth Kálmán u. 4.

E-mail: ajttan@tk.hu

Kiadja a Társadalomtudományi Kutatóközpont Jogtudományi Intézet

Olasószerkesztő: Gajdó Ágnes

Tördelés és borítóterv: Pintér József

Nyomdai munkálatok: Séd Nyomda, Szekszárd

www.sednyomda.hu

HU ISSN 0002-564X

HOFFMANN TAMÁS*

TÚL A SZÉLMALOMHARCON? A NEMZETKÖZI BÜNTETŐBÍRÓSÁG ÉS AZ OROSZ–UKRÁN KONFLIKTUS ELŐSZÓ „A NEMZETKÖZI BÜNTETŐBÍRÓSÁG 20 ÉVE” CÍMŰ TEMATIKUS SZÁMHOZ

<https://doi.org/10.51783/ajt.2022.4.01>

A Nemzetközi Büntetőbíróság (International Criminal Court – ICC) felállításáról szóló Római Statútum 2002. július 1-jén lépett hatályba. A történelem első állandó nemzetközi büntető fórumának létrehozását a közvélemény egy része történelmi lépésnek tekintette, amely végre megvalósítja a „büntetlenség kultúrájának” felszámolását. A pesszimista megfigyelők ugyanakkor úgy vélték, hogy egy eleve kudarcra ítélt intézmény jött létre, amely a reálpolitika szorításában nem fog tudni fellépni a befolyásos államokat is érintő nemzetközi bűncselekmények kapcsán.

Az elmúlt húsz év látszólag a pesszimista tábor álláspontját erősítette: az elhúzó- és botrányokkal tarkított perek, a fejlődő – elsősorban afrikai – országokra fókuszáló vizsgálatok, Burundi és a Fülöp-szigetek kilépése, az afganisztáni szituáció vizsgálatával kapcsolatos ellentmondások hozzájárultak a szkeptikus nézetek megerősödéséhez. Megfigyelhető ugyanakkor, hogy az elmúlt években a Nemzetközi Büntetőbíróság jelentős erőfeszítést tett, hogy orvosolja a felmerülő problémák egy részét, aminek leglátványosabb jele az, hogy egyre több vizsgálat és eljárás indul Afrikán kívüli ügyekkel kapcsolatban is.

Ebben a kontextusban különösen nagy jelentőségű a Nemzetközi Büntetőbíróság szerepvállalása az orosz–ukrán konfliktus során elkövetett bűncselekmények kivizsgálására, hiszen a II. világháború óta eltelt időszak legnagyobb intenzitású nemzetközi fegyveres konfliktusának egyik főszereplője Oroszország, amely a világ legnagyobb területű állama, az ENSZ Biztonsági Tanácsának állandó tagja, és jelentős nukleáris arsenállal rendelkezik, míg az orosz agresszió áldozatává vált Ukrajna bár nem részes állama a Római Statútumnak, de elfogadta a Bíróság joghatóságát a területén elkövetett nemzetközi bűncselekmények kivizsgálására.

Ez a különszám a 2022. szeptember 1-jén a Társadalomtudományi Kutatóközpont Jogtudományi Intézetében a Nemzetközi Büntetőbíróság munkáját értékelő „A Nemzetközi Büntetőbíróság 20 éve – Szélmalomharc vagy igazságszolgálat-

* PhD, tudományos főmunkatárs, TK JTI, 1097 Budapest, Tóth Kálmán u. 4.; egyetemi docens, Budapesti Corvinus Egyetem, 1093 Budapest, Fővám tér 8. E-mail: hoffmann.tamas@tk.hu.

tás?” című konferencián elhangzott hét előadás közül négy tanulmányt közöl, amelyek közvetve vagy közvetlenül reflektálnak az orosz–ukrán konfliktus kapcsán felmerülő nemzetközi büntetőjogi kérdésekre.

Kovács Péter, a Nemzetközi Büntetőbíróság magyar bírója „A Római Statútum és a nem részes államok” című cikkében bemutatja, hogy a Nemzetközi Büntetőbíróság milyen esetekben járhat el nem részes államok területén elkövetett nemzetközi bűncselekmények kapcsán, a doktrinális elemzés mellett elmélyedve az ICC joggyakorlatában is.

A két következő szerző, Béres Nóra és Csapó Zsuzsanna már tanulmányaiban közvetlenül az orosz–ukrán konfliktusra fókuszálnak. Béres Nóra cikke, „Ukrajna esete a Nemzetközi Büntetőbírósággal: remények és realitások” leírja, hogy pontosan milyen feltételek mellett indíthat az ICC eljárást az orosz–ukrán konfliktus kapcsán, elemezve a Nemzetközi Büntetőbíróság tárgyi, időbeli, személyi és területi joghatóságát, kitérve a gyakorlati kihívásokra és a jövőbeli potenciális fejleményekre. Csapó Zsuzsanna „Alternatívákban gondolkodhatunk? A Nemzetközi Büntetőbíróság lehetséges kiegészítői/kihívói – Az orosz agresszió relációjában” című írásában azt vizsgálja, hogy felléphet-e a nemzetközi közösség az agresszió bűncselekménye kapcsán, hiszen bár ez a bűncselekmény formálisan szerepel a Nemzetközi Büntetőbíróság Statútumában, de a joghatósági kötöttségek miatt az ICC nem járhat el ez ügyben. A tanulmány ennek megfelelően bemutatja, hogy megvalósítható és érdemes-e más bírói fórumot létrehozni az agresszió bűncselekményének elbírálására.

A különszámot Hárs András „Szexuális bűncselekmények mint nemzetközi bűncselekmények az egyes nemzetközi büntetőtörvényszékek gyakorlatában – különös tekintettel a Nemzetközi Büntetőbíróság ítéleteire” című írása zárja. Ez a tanulmány egy speciális és sokáig sajnálatos módon nem üldözött bűncselekménytípussal foglalkozik, amely megvalósíthat háborús bűncselekményt, emberiesség elleni bűntettet, de akár népiirtást is. A szerző a különböző szexuális bűncselekmények elhatárolását követően részletesen elemzi az ICC vonatkozó joggyakorlatát.

A megjelent tanulmányok átfogó képet adnak a Nemzetközi Büntetőbíróság működéséhez kapcsolódó nemzetközi büntetőjogi kérdésekről. Jóllehet ez a kép nem teljesen pozitív, mégis megerősítheti az olvasót abban, hogy a nemzetközi büntető igazságszolgáltatásért vívott küzdelem nem pusztán szélmalomharc. Bár az orosz–ukrán konfliktus borzalmaival megtapasztalva könnyen elveszíthetjük a reményt abban, hogy valaha véget ér a „büntetlenség kultúrája”, de a szerzők írásaiból egyértelműen kiderül, hogy a Nemzetközi Büntetőbíróság „szélmalma” ha lassan őröl is, de minden fordulattal közelebb visz az igazsághoz.

BÉRES NÓRA*

UKRAJNA ESETE A NEMZETKÖZI BÜNTETŐBÍRÓSÁGGAL: REMÉNYEK ÉS REALITÁSOK

<https://doi.org/10.51783/ajt.2022.4.02>

Alig maradt a nemzetközi jognak olyan területe, amelyet Oroszország Ukrajna elleni agressziója nem érint, és nem képez kivételt ez alól a nemzetközi büntetőjog sem. Mi több, az orosz–ukrán háború kapcsán vizsgálható büntetőjogi kérdések száma kifejezetten széles skálán mozog, és jelen tanulmány célja, hogy ezen a skálán végighaladjon, az elemzés középpontjába Ukrajna Nemzetközi Büntetőbíróság előtti helyzetét állítva. Ennek keretében az első bemutatni kívánt kérdés, hogy hogyan került az ukrajnai eset a Nemzetközi Büntetőbíróság elé, és miként indult meg az eljárás a Római Statútum 43 részes állama közbenjárásának köszönhetően. A joghatósági kérdések megértéséhez ezt követően számba kell vennünk a nemzetközi fegyveres konfliktusban részt vevő felek jogállását, különösen Ukrajnát a Római Statútum 12. cikk (3) bekezdése alapján, azaz, hogy mit jelent a gyakorlatban egy harmadik állam részéről a Nemzetközi Büntetőbíróság joghatóságának önkéntes alávétési nyilatkozattal történő elfogadása. Emellett szükséges a Nemzetközi Büntetőbíróság tárgyi, időbeli, személyi és területi joghatóságát is szétszálazni az ukrajnai helyzet kapcsán, külön figyelmet szentelve az agresszió kérdésének, vagyis annak, hogy miért lehetetlen a Nemzetközi Büntetőbíróság által egy, a nemzetközi béke ellen elkövetett ilyen súlyos cselekmény megtorlása. Végül érdemes felvázolnunk az eset lehetséges jövőbeli kilátásait is, mind a beteljesülni vélt reményeket, mind a reális kihívásokat felsorakoztatva.

1. HOGYAN KERÜLT UKRAJNA HELYZETE A NEMZETKÖZI BÜNTETŐBÍRÓSÁG ELÉ?

Noha Oroszország és Ukrajna között már 2014 óta nemzetközi fegyveres konfliktus¹ áll fenn, és aligha vitatható, hogy a Krim annektálásával is már megvalósult az agresszió tényállása, a két állam háborúja 2022. február 24-én hajnalban új fordulatot vett, amikor is az Orosz Föderáció megindította teljes invázióját délnyugati szom-

* PhD, egyetemi tanársegéd, Miskolci Egyetem, ÁJK, 3515 Miskolc-Egyetemváros; vezető kutató, Mádl Ferenc Összehasonlító Jogi Intézet, 1123 Budapest, Alkotás utca 55–61. E-mail: nora.beres@uni-miskolc.hu, nora.beres@mfi.gov.hu.

¹ A fegyveres konfliktusok minősítéséről bővebben lásd: HOFFMANN Tamás: „A fegyveres konfliktus minősítési problémái a polgárháborúba történő külföldi katonai beavatkozás esetén” in KIRS Eszter (szerk.): *Egységesedés és szétaggalódás a nemzetközi büntetőjogban* (Miskolc: Studia Iuris Gentium Miskolciensia – Tomus IV 2009) 25–42.

szédja ellen. Az archaikusnak vélt, és a nemzetközi jogi terminológiából 1945 után száműzött „háború” formula használata jelen tanulmányban nem véletlenül olvasható, jelezve, hogy Európában a második világháború óta nem voltunk tanúi agresszióknak, és hogy az orosz annexió azt a letűntnek vélt kort idézi meg döbbenettel és félelemmel kísérve, amikor a fegyveres erőszak bevetését az államok közötti viták természetes és jogszerű rendezési módjának tartották.² Mára azonban a *ius contra bellum* a nemzetközi jog kógens normái közé emelkedett,³ más szóval az államközi erőszak alkalmazása minden körülmények között tilalmazottá vált.⁴

Az orosz–ukrán háború aktuális, jelen sorok írásakor pontosan fél éve tartó szakaszának hajnalán a Nemzetközi Büntetőbíróság (International Criminal Court, a továbbiakban: ICC vagy Bíróság) főügyésze, Karim A. A. Khan QC bejelentette,⁵ hogy a Római Statútum⁶ 15. cikke⁷ alapján *proprio motu* eljárva kérelmet nyújt be

² Az orosz–ukrán háborúról és az államok közötti kényszer alkalmazásáról lásd: HOFFMANN Tamás: „Háború vagy béke? Az államközi erőszak alkalmazásának nemzetközi jogi kérdései az orosz–ukrán konfliktusba” *Közjogi Szemle* 2022/3. 1–13.

³ Az Egyesült Nemzetek Alapokmánya (1956. évi I. törvény az Egyesült Nemzetek Alapokmányának törvénybe iktatásáról) 2. cikk (4) bekezdés: „A Szervezet összes tagjainak nemzetközi érintkezéseik során más Állam területi épsége, vagy politikai függetlensége ellen irányuló vagy az Egyesült Nemzetek céljaival össze nem férő bármely más módon nyilvánuló erőszakkal való fenyegetéstől vagy erőszak alkalmazásától tartózkodniuk kell.”

⁴ KAJTÁR Gábor: „Az erőszak tilalma” in JAKAB András – FEKETE Balázs (szerk.): *Internetes Jogtudományi Enciklopédia* (Nemzetközi jog rovat, rovszerkesztő: SÜLYOK Gábor) 2018, [ijoten.hu/szocikk/az-eroszak-tilalma](https://www.ijoten.hu/szocikk/az-eroszak-tilalma). VALKI László: „Háború, erőszak, agresszió” in KENDE Tamás – NAGY Boldizsár – SONNEVEND Pál – VALKI László (szerk.): *Nemzetközi jog* (Budapest: Wolters Kluwer CompLex Kiadó 2018) 761–767., <https://doi.org/10.55413/9789632959085>; KOVÁCS Péter: *Nemzetközi közjog* (Budapest: Osiris Kiadó 2016) 634–638. GLEIDER HERNÁNDEZ: *International Law* (Oxford: Oxford University Press 2019) 348–351.

⁵ ICC, OTP, Statement of ICC Prosecutor, Karim A. A. Khan QC, on the Situation in Ukraine: „I have decided to proceed with opening an investigation”, 28 February 2022, www.icc-cpi.int/news/statement-icc-prosecutor-karim-ad-khan-qa-situation-ukraine-i-have-decided-proceed-opening.

⁶ *Rome Statute of the International Criminal Court*, 38544 U.N.T.S. 2187. Magyarország a Római Statútumot aláírta, ám a ratifikált nemzetközi szerződés promulgációja azóta sem történt meg. A kihirdetés elmaradásának lehetséges okairól lásd: KOVÁCS Péter: „Kátyúba ragadt-e a szekér? (Avagy menthető-e a Nemzetközi Büntetőbíróság római statútuma kihirdetésének elmaradása és magyarítható-e annak hazai hányattatása? Alternatív javaslatok a megoldás irányába...)” *Iustum Aequum Salutare* 2015/2. 61–81. KOVÁCS Péter: „Miért nincs még kihirdetve a Római Statútum? Gondolatok a Római Statútum és az Alaptörvény összeegyeztethetőségének egyszerűségéről” *Állam- és Jogtudomány* 2019/1. 69–90.

⁷ Római Statútum 15. cikk (1) A Főügyészi Hivatal hivatalból indíthat nyomozást a Bíróság joghatósága alá tartozó bűncselekményekre vonatkozó információ alapján. [...]

(3) Ha a főügyész megállapítja, hogy a nyomozás megindítása megalapozott, ilyen értelmű, a nyomozás engedélyezése iránti kérelmet nyújt be a tárgyalás-előkészítő kamarához a kérelem alátámasztására összegyűjtött anyagokkal együtt. A sértettek indítványokat nyújthatnak be a tárgyalás-előkészítő kamarához az Eljárási és Bizonyítási Szabályzat alapján.

(4) Ha a tárgyalás-előkészítő kamara a kérelem és az ahhoz csatolt bizonyítói iratok megvizsgálása után úgy dönt, hogy a nyomozás megindítása indokolt, és az ügy valószínűleg a Bíróság joghatósága alá tartozik, engedélyezi a nyomozás megkezdését, anélkül, hogy ez később befolyásolná a Bíróság arra vonatkozó döntését, hogy az ügy a joghatóságába tartozik-e vagy elfogadható.

(5) Ha a tárgyalás-előkészítő kamara megtagadja a nyomozás engedélyezését, az nem zárja ki, hogy később a főügyész ugyanarra az ügyre vonatkozó, új tényeken vagy bizonyítékokon alapuló, újabb kérelmet nyújtson be.

a Bíróság tárgyalás-előkészítő kamarájához nyomozás megindításának engedélyezése céljából. Így Grúzia helyzete⁸ után ez a második olyan, az ICC Főügyészi Hivatala által kezdeményezett büntetőeljárás, amikor egy posztszovjet állam találta magát háborúban Oroszországgal. Abban azonban az ukrainai helyzet mindenképpen úttörőnek számít, hogy a főügyész nyilatkozata után egy nappal életbe lépett egy másik eljárási „trigger” is: tudniillik Ukrajna esetét Litvánia az ICC elé terjesztette a Római Statútum 13. cikk a) pontja,⁹ illetve 14. cikk (1) bekezdése¹⁰ alapján,¹¹ majd néhány nap elteltével a balti államhoz az orosz agressziót kategorikusan elutasítva a Római Statútum további 42 részes állama csatlakozott.¹²

A részes államok eljárás kezdeményezésével kapcsolatban fontos kiemelni, hogy a Bíróság joghatóságát az elé terjesztett helyzettel összefüggésben elkövetett valamennyi bűncselekménnyel kapcsolatban aktiválja, így az utalás nem szorítkozhat például a konfliktusban részes egyik fél, bizonyos politikai kör, valamilyen nemzeti vagy etnikai csoport, rebellis félkatonai szervezet stb. cselekményeire. Az ügyészi autonómia által diktált megközelítést az ICC első főügyésze, Luis Moreno-Ocampo is rögtön tisztázta az ugandai helyzet kapcsán a Bíróság működésének hajnalán, azaz hogy az ICC nemcsak az Úr Ellenállási Hadserege, hanem a kormányzati oldal (azaz a Bíróság eljárását kezdeményező fél) által esetlegesen elkövetett bűncselekmények felett is joghatósággal rendelkezik.¹³ A Főügyészi Hivatal a szelekció effajta tilalmát később az előzetes vizsgálatokról szóló szakpolitikai dokumentumában¹⁴ az ügyészi munkára vonatkozó kiemelt alapelvek (függetlenség, pártatlanság, tárgyilagosság) illusztrálására alkalmazta, továbbá az ügyszelekcióról szóló szakpolitikai dokumentumban ismételtelen hangsúlyozta,¹⁵ később pedig a tárgyalás-előké-

⁸ ICC, Situation in Georgia, ICC-01/15, www.icc-cpi.int/situations/georgia.

⁹ Római Statútum 13. cikk a) A Bíróság joghatóságát egy, az 5. cikkben meghatározott bűncselekmény tekintetében a jelen Statútum rendelkezései szerint akkor gyakorolhatja, ha: a részes állam a 14. cikknek megfelelően a főügyész elé utalja azt az esetet, amellyel kapcsolatban feltehető, hogy egy vagy több ilyen büntetett elkövettek.

¹⁰ Római Statútum 14. cikk (1) Bármely részes állam a főügyész elé terjeszthet olyan helyzetet, amelyben vélhetően a Bíróság joghatóságába tartozó egy vagy több bűncselekményt követtek el, arra kérve a főügyészt, hogy vizsgálja ki a helyzetet annak eldöntésére, hogy egy vagy több meghatározott személy ellen kell-e vádat emelni ezen bűncselekmények elkövetése miatt.

¹¹ A joghatóság gyakorlásának eljárásjogi előfeltételeiről lásd: ÁDÁNY Tamás Vince: *A Nemzetközi Büntetőbíróság joghatósága. Előzmények, tendenciák és előfeltételek.* (Budapest: Pázmány Press 2014) 157–238.

¹² 2022. március 2-án Albánia, Ausztrália, Ausztria, Belgium, Bulgária, Kanada, Kolumbia, Costa Rica, Horvátország, Ciprus, Csehország, Dánia, Észtország, Finnország, Franciaország, Grúzia, Németország, Görögország, Magyarország, Izland, Írország, Olaszország, Lettország, Liechtenstein, Luxemburg, Málta, Új-Zéland, Norvégia, Hollandia, Lengyelország, Portugália, Románia, Szlovákia, Szlovénia, Spanyolország, Svédország, Svájc és az Egyesült Királyság, 2022. március 11-én Észak-Macedónia és Japán, 2022. március 21-én Montenegró, valamint 2022. április 1-jén Chile is csatlakozott Litvániához. Lásd: ICC, Situation in Ukraine, ICC-01/22, www.icc-cpi.int/ukraine.

¹³ ICC, Situation in Uganda, Presidency, Letter of Prosecutor dated 17 June 2004 annexed to Decision Assigning the Situation in Uganda to Pre-Trial Chamber II, 5 July 2004, ICC-02/01.

¹⁴ ICC, OTP, Policy Paper on Preliminary Examinations, November 2013, www.legal-tools.org/doc/acb906/pdf/.

¹⁵ ICC, OTP, Policy paper on case selection and prioritisation, 15 September 2016, www.legal-tools.org/doc/182205/pdf/.

sztító kamara is egyetértett a kongói helyzettel összefüggésben az ügyészség által bevezetett értelmezési gyakorlattal.¹⁶ Noha a részes államok megjelölhetnek bizonyos konkrét eseményeket, személyeket vagy cselekményeket az előterjesztett helyzet kifejtése során, az általánosított erőszak kontextusából csak a Főügyészi Hivatal jogosult konkrét ügyeket kiragadva vádindítványt tenni, vagyis az ügyészi függetlenséggel az is együtt jár, hogy a részes államok által előadottak a nyomozó hatóságot nem kötik.¹⁷

A 13. cikk a) pont végleges formájának elnyerésével a Római Statútum részes államaira egyfajta „házórzó” szerep hárult a Bíróság tárgyi joghatóságába tartozó bűncselekmények „szemmel tartásában”, mely szerep különösen hangsúlyosan jelenik meg azáltal, hogy az adott konfliktus és az ICC elé terjesztő részes állam között semmiféle joghatósági kapcsolatra nincs szükség, még ha sokáig ezt el is homályosította az esetjogban túlsúlyba kerülő, saját konfliktusos helyzetek utalásának tendenciája.¹⁸ Utóbbi egyébként nem szerződésellenes, minthogy azt az ICC Fellebbviteli Kamarája a Katanga és Ngudjolo ügyben is megállapította: „a Statútum nem akadályozza meg, hogy egy állam a Bíróság javára lemondjon saját joghatóságáról”.¹⁹ Ezt a szerepet ugyanakkor csak a Bíróság létrejöttét követően mintegy tizenhat évvel később töltötték be először, amikor Argentína, Chile, Kanada, Kolumbia, Paraguay és Peru a nemzetközi büntetőbírói fórum elé vitte Venezuela helyzetét.²⁰ E gyakorlat azóta sem eresztett gyökeret, és az orosz–ukrán háborút leszámítva nem is említhetünk rá példát. A hiányos praxis oka minden bizonnyal a diplomáciai diszkomfortérzés elkerülésében keresendő, vagyis, hogy diszkrétebb és egyszerűbb a részes államok számára egy kommunikében tájékoztatni az aggodalomra okot adó fejleményekről és az ehhez fűződő álláspontjukról a Bíróságot, semmint barátságatlan államnak tűnni a konfliktussal érintett fél szemében, felvállalva annak minden politikai következményét.

E helyütt még érdemes hozzátenni, hogy ha megtörténik is a 13. cikk a) pontja alapján az utalás, az nem vonja maga után automatikusan a nyomozás megindítását. Az ICC elé terjesztést előzetes vizsgálat követi, mely során a Főügyészi Hivatalnak

¹⁶ ICC, *Democratic Republic of the Congo*, Pre-Trial Chamber I, Decision requesting clarification on the Prosecutor’s Application under Article 58, ICC-01/04-575, 11 October 2010, paras. 6–8.

¹⁷ Rod RASTAN: „Situation and Case: Defining the Parameters” in Carsten STAHN – Mohamed EL ZEIDY (szerk.): *The International Criminal Court and Complementarity: From Theory to Practice* (Cambridge: Cambridge University Press, 2011) 422., <https://doi.org/10.1017/cbo9781316134115.023>.

¹⁸ Andreas Th. MULLER – Ignaz STEGMILLER: „Self-Referrals on Trial: From Panacea to Patient” *Journal of International Criminal Justice* 2010/8. 1271–1272. <https://doi.org/10.1093/jicj/mqq072>; Darryl ROBINSON: „The Controversy over Territorial State Referrals and Reflections on ICL Discourse” *Journal of International Criminal Justice* 2011/2. 361–364., <https://doi.org/10.1093/jicj/mqr009>.

¹⁹ ICC, *Prosecutor v. Katanga and Ngudjolo*, Appeals Chamber, Judgment on the Appeal of Mr. Germain Katanga against the Oral Decision of Trial Chamber II of 12 June 2009 on the Admissibility of the Case, 25 September 2009, ICC-01/04-01/07-1497, para. 85.

²⁰ ICC, Referral of the situation in Venezuela under Article 14 of the Rome Statute submitted by the Republic of Argentina, Canada, the Republic of Colombia, the Republic of Chile, the Republic of Paraguay and the Republic of Peru, 26 September 2018, www.legal-tools.org/doc/921p01/pdf/.

kell meghoznia a döntést a Római Statútum 53. cikk (1) bekezdése²¹ értelmében az eljárás folytatása észszerű alapjának fennállásáról.

A Bíróság történetében eddig példa nélkülinek mondható közös kiállítás nemcsak a nemzetközi közösség hangjának hallatása miatt számít jelentős mérföldkönek, hanem nemzetközi büntetőjogi szempontból is fontos következményekkel jár. Ily módon ugyanis a részes államok lebontottak egy lényeges eljárási akadályt a Főügyészi Hivatal előtt, nevezetesen a tárgyalás-előkészítő kamara nyomozást engedélyező határozatának szükségességét. Utóbbi a főügyész által a Római Statútum 15. cikke alapján, saját hatáskörben indított eljárásainak garanciális előfeltétele, a fékek és ellensúlyok egyik megnyilvánulási formája az ICC demokratikusan atipikus szervezeti struktúrájában.²² Mindazonáltal a részes államok közös utalásának köszönhetően nincs már többé szükség a tárgyalás-előkészítő kamara külön engedélyére, és a Főügyészi Hivatal zöld lámpát kapva kezdheti meg munkáját.

A fentiek tükrében, még ugyanazon a napon, 2022. március 2-án az ICC főügyésze bejelentette,²³ hogy megnyitja a nyomozást az ukrajnai helyzet kapcsán, melynek legitimitációját további négy állam utólagos csatlakozása a közös utaláshoz csak még inkább megerősítette.²⁴

2. A JOGHATÓSÁG ELŐFELTÉTELEINEK MEGTEREMTÉSE AZ UKRAJNAI HELYZETBEN

A joghatósági kérdések számbavételét megelőzően mindenképp szükséges rögzíteni a fegyveres konfliktusban részt vevő államok ICC előtti jogállását, minthogy sem Oroszország, sem Ukrajna nem részes fél a Római Statútumban. Utóbbi ennek

²¹ Római Statútum 53. cikk (1) A főügyész a hozzá eljuttatott információ értékelése után megindítja a nyomozást, kivéve, ha úgy dönt, hogy a jelen Statútum szerint az eljárás megindítása nem megalapozott. A határozathozatal során a főügyész figyelembe veszi, hogy:

- a) a birtokában lévő adatok alapján alaposan feltehető-e, hogy a Bíróság joghatósága alá tartozó bűntettet követtek vagy követnek el;
- b) Az ügy a 17. cikk szerint elfogadható-e, vagy az lenne-e; és
- c) A cselekmény súlyára és a sértettek érdekeire tekintettel, alapos okkal feltehető-e, hogy a nyomozás nem szolgálná az igazságszolgáltatás érdekét.

Ha a főügyész megállapítja, hogy nincs alapos ok az eljárás megindítására és a megállapítás kizárólag a (c) ponton alapul, tájékoztatja a tárgyalás-előkészítő tanácsot.

²² Az ICC szervezeti struktúráját azért nevezem demokratikusan atipikusnak, mert valamennyi nemzetközi büntetőbírósághoz hasonlóan, az ügyészség itt is a bírósági szervezetrendszer integráns részét képezi. A Bíróság szervezetéről és igazgatásáról lásd: William A. SCHABAS: *An Introduction to the International Criminal Court* (Cambridge: Cambridge University Press 2017) 360–401.

²³ ICC, OTP, Statement of ICC Prosecutor, Karim A. A. Khan QC, on the Situation in Ukraine: Receipt of Referrals from 39 States Parties and the Opening of an Investigation, 2 March 2022, www.icc-cpi.int/news/statement-icc-prosecutor-karim-aa-khan-qc-situation-ukraine-receipt-referrals-39-states.

²⁴ ICC, OTP, Statement of ICC Prosecutor, Karim A. A. Khan QC, on the Situation in Ukraine: Additional Referrals from Japan and North Macedonia; Contact portal launched for provision of information, 11 March 2022, www.icc-cpi.int/news/statement-icc-prosecutor-karim-aa-khan-qc-situation-ukraine-additional-referrals-japan-and.

ellenére kétszer is hozzájárulását adta a Római Statútum 12. cikk (3) bekezdése²⁵ alapján tett egyoldalú állami aktusokkal, hogy az ICC *ad hoc* jelleggel joghatóságot gyakoroljon az állam területén feltételezhetően elkövetett nemzetközi bűncselekmények felett.²⁶ Az első ilyen nyilatkozattétellel²⁷ az ukrán parlament a 2013. november 21. és 2014. február 22. közötti intervallumra nyitott időablakot a Majdan téri tüntetésekkel kapcsolatos incidensek miatt a Bíróság joghatóság-gyakorlásának, míg a Krím-félsziget elcsatolása után tett második deklarációval²⁸ a felhatalmazást 2014. február 20-tól kezdődően határozatlan időre meghosszabbította. A büntetőtranszfer tehát az *ad hoc* nyilatkozatokkal megtörtént, Ukrajna a joghatóság gyakorlásának előfeltételeit megteremtette, ezzel pedig funkcionálisan és partikulárisan olyan jogállásba került, mint a Római Statútum részes államai, anélkül persze, hogy *de iure* azzá vált volna.

Ukrajna önkéntes alávetési nyilatkozatai tükrében tehát a Főügyészi Hivatal nyomozása nemcsak az orosz–ukrán háború aktuális, 2022. február 24. óta tartó szakaszának eseményeit, hanem a 2013. november 21. után, a helyzet kontextusában elkövetett valamennyi nemzetközi bűncselekményt lefedi. Habár Oroszország még az aláírását is visszavonta a Római Statútumtól miután a Főügyészi Hivatal 2016 végén az aktuálisan zajló előzetes vizsgálatokról szóló jelentését²⁹ közzétette, a Bíróság a 12. cikk (3) bekezdése szerinti nyilatkozatok alapján bármilyen, azaz orosz állampolgárságú terheltekkel szemben is eljárhat, amennyiben Ukrajna területén követnek el népiirtást, emberiség elleni vagy háborús bűncselekményeket. Ezzel szemben az agresszió bűncselekményére vonatkozó joghatósági korlátok nem teszik lehetővé, hogy az ICC az orosz invázióval összefüggésben eljárjon.³⁰

²⁵ Római Statútum 12. cikk (3) Ha a Bíróság joghatóságának olyan állam általi elfogadása szükséges a (2) bekezdés alapján, amely jelen Statútumnak nem részes állama, akkor az adott állam a Bíróság hivatalvezetőjéhez benyújtott nyilatkozatával elfogadhatja a kérdéses bűncselekmény vonatkozásában a Bíróság joghatóság-gyakorlását. Az elfogadó állam késedelem és kivétel nélkül köteles együttműködni a Bírósággal a IX. fejezetben meghatározottak szerint.

²⁶ ICC, Jurisdiction in the general situation, www.icc-cpi.int/ukraine.

²⁷ Letter of the Embassy of Ukraine to the Kingdom of the Netherlands on accepting the exercise of jurisdiction by the International Criminal Court on the basis of the Declaration of Verkhovna Rada of Ukraine, www.icc-cpi.int/sites/default/files/itemsDocuments/997/declarationRecognitionJurisdiction09-04-2014.pdf.

²⁸ Letter of the Minister for Foreign Affairs of Ukraine on accepting the exercise of jurisdiction by the International Criminal Court on the basis of the Declaration of Verkhovna Rada of Ukraine, www.icc-cpi.int/sites/default/files/iccdocs/other/Ukraine_Art_12-3_declaration_08092015.pdf#search=ukraine.

²⁹ ICC, OTP, Report on Preliminary Examination Activities (2016), 14 November 2016, www.icc-cpi.int/sites/default/files/iccdocs/otp/161114-otp-rep-PE_ENG.pdf.

³⁰ Sergey SAYAPIN: „Russia Withdrawal of Signature from the Rome Statute Would Not Shield its Nationals from Potential Prosecution at the ICC” *EJIL: Talk! Blog of the European Journal of International Law* 21 November 2016, www.ejiltalk.org/russias-withdrawal-of-signature-from-the-rome-statute-would-not-shield-its-nationals-from-potential-prosecution-at-the-icc/.

2.1. A NEMZETKÖZI BÜNTETŐBÍRÓSÁG, AZ OROSZ–UKRÁN KONFLIKTUS ÉS AZ AGRESSZIÓ

Míg a népirtás, az emberiesség elleni és a háborús bűncselekmények esetén azt mondhatjuk, hogy az ICC joghatósága, ha kihívásokkal tarkítva is, de erős lábakon áll, az agresszió tekintetében, nem kissé eufemisztikusan fogalmazva, mérsékeltbb derűlátás indokolt. Tekintve, hogy a Bíróság agresszió feletti joghatóságának feltételei még a másik három nemzetközi bűncselekménynél is komplexebbek, a hatályos jogszabályi keretrendszer nem teszi lehetővé az ICC eljárását.

Először is, az ICC agresszió feletti joghatóságának megállapítása során mind az agresszor, mind az áldozat állam tekintetében meg kell vizsgálnunk, hogy részes felek-e a Római Statútumban. Ahogyan arról az imént már szó esett, ennek a feltételnek sem az Orosz Föderáció, sem Ukrajna tesz eleget: a Bíróság joghatóságának előfeltételeit utóbbi a 12. cikk (3) bekezdés szerinti önkéntes alávetési nyilatkozattal teremtette meg. Az ukrán külügyminiszter 2015. szeptemberi egyoldalú állami aktusában³¹ emberiesség elleni és háborús bűncselekmények feletti joghatóság-gyakorlásra hatalmazta fel a Bíróságot, a hivatalvezetőnek címzett levélben agresszióról nem esik szó. Utóbbi persze azzal is indokolható, hogy az agresszió bűncselekményével kapcsolatos rendelkezések, az ún. kampalai kiegészítések akkor még nem léptek hatályba, arra 2018. július 17-ig kellett várnunk. Jóllehet a Főügyészi Hivatalt az *ad hoc* nyilatkozatban felsorolt cselekmények és azok büntetőjogi minősítése nem köti, az agresszió jogi sorsa e ponton valószínűsíthetően elválik a másik három nemzetközi bűncselekménytől. A szakirodalomban ugyanis vitatott, hogy a 12. cikk (3) bekezdése egyáltalán megalapozhatja-e az ICC agresszió feletti joghatóságát, főképp a rendelkezés időbeli flexibilitást lehetővé tevő karakterét számba véve. Hiszen a 12. cikk (3) bekezdését tipikusan közelmúltbeli eseményekre alkalmazzák a nem részes államok, vagyis értelemszerűen olyan időszakra, amikor a Római Statútum (még) nem volt hatályban a nyilatkozatot tevő államban.³²

Másodszor, még ha el is fogadnánk, hogy az *ad hoc* nyilatkozat megfelelő egyoldalú állami aktus az agressziós eljárás megindításához, és Ukrajna tenne még egy 12. cikk (3) bekezdés szerinti deklarációt, számba kell vennünk Oroszország jogállását. Noha kétségtől a kampalai kiegészítések hatályba lépésével az agresszió tekintetében egy *sui generis* joghatósági alrendszer jött létre egy egyébként is

³¹ Lásd: 27. lj.

³² Dapo AKANDE – Antonios TZANAKOPOULOS: „Treaty Law and ICC Jurisdiction Over the Crime of Aggression” *European Journal of International Law* 2018/3. 954., <https://doi.org/10.1093/ejil/chy059>; Carsten STAHN: „The ‘End’, the Beginning of the ‘End’ or the ‘End of the Beginning’? Introducing Debates and Voices on the Definition of Aggression” *Leiden Journal of International Law* 2010/4. 880., <https://doi.org/10.1017/s0922156510000427>; Carrie McDUGALL: *The Crime of Aggression Under the Rome Statute of the International Criminal Court* (Cambridge: Cambridge University Press 2013) 264., <https://doi.org/10.1017/cbo9780511894589.004>; Astrid Reisinger CORACINI: „The International Criminal Court’s Exercise of Jurisdiction Over the Crime of Aggression – At Last... In Reach... Over Some” *Goettingen Journal of International Law* 2010/2. 781. Claus KRESS – Leonie von HOLTZENDORFF: „The Kampala Compromise on the Crime of Aggression” *Journal of International Criminal Justice* 2010/5. 1214., <https://doi.org/10.1093/jicj/mqq069>.

összetett és sajtósági *sui generis* joghatósági rendszerben, egy bizonyos szempontból a képlet egyszerűen kiszámítható: nem képzelhető el olyan helyzet, amikor a Bíróság eljár egy nem részes állam agressziós cselekménye okán. Illetve, hogy egész pontosak legyünk, egy ilyen teoretikus szcenárió mégiscsak felvázolható: ha az ENSZ Biztonsági Tanácsa utalja a szóban forgó szituációt az ICC elé.³³ Visszatekintve azonban az elmúlt hetvenhét év gyakorlatára megállapítható, hogy a Biztonsági Tanács még egyszer sem foganatosított kényszerintézkedést állandó tagjaival szemben, és szinte matematikai bizonyossággal állítható, hogy erre most sem fog sor kerülni. A vétőjog blokkoló hatása közvetlenül a teljes katonai megszállás kezdete után megmutatkozott már, amikor 2022. február 26-án Oroszország megakadályozta annak a határozatnak a megszületését a Biztonsági Tanácsban, amely elrendelte volna, hogy Moszkva haladéktalanul hagyjon fel az Ukrajna elleni támadásokkal, és vonjon ki minden csapatot délnyugati szomszédja területéről. Az ENSZ főtitkára, Antonio Guterres a történésekhez hozzászólva megjegyezte, hogy „az ENSZ háborúból született azzal a céllal, hogy véget vessen háborúnak. A mai napon ezt a célt nem sikerült elérnünk. De sosem adhatjuk fel. Adnunk kell a békének még egy esélyt.”³⁴ Ahhoz tehát, hogy az orosz agressziót a nemzetközi büntető igazságszolgáltatás részéről igazságos megtorlás kísérhesse, a nemzetközi közönségnek másik eszközre (bírói útra) lenne szüksége, ilyen eszköz azonban jelenleg nem áll rendelkezésre.

2.2. A NEMZETKÖZI BÜNTETŐBÍRÓSÁG, AZ OROSZ–UKRÁN KONFLIKTUS, VALAMINT A NÉPIRTÁS, EMBERIÉSSÉG ELLENI ÉS HÁBORÚS BŰNCSELEKMÉNYEK

Még mielőtt a 2022. február 24-én megindított orosz invázió a Bíróság figyelmét ismét Ukrajnára irányította volna, a helyzetben lefolytatott előzetes vizsgálatot az ICC korábbi főügyésze, Fatou Bensuda 2020 decemberében lezárta, arra a következtetésre jutva, hogy észszerű alappal feltételezhető, hogy emberiesség elleni és háborús bűncselekmények széles körét követték el a megszállt Krím-félsziget és Kelet-Ukrajna területén.³⁵ A nyomozási engedély kérelmezéséről szóló döntés meghozatalát azonban a főügyész asszony már utódjára hagyományozta, mivel nem állt a vádhatóság rendelkezésére elegendő anyagi forrás további nyomozási cselekmények végzéséhez.

³³ A Biztonsági Tanács és az ICC kapcsolatáról lásd: BÉRES Nóra: *A Biztonsági Tanács által a Nemzetközi Büntetőbíróság elé utalt helyzetek legfontosabb jogi problémái* (Budapest: Mádl Ferenc Intézet Tudományos Közleményei 2021) 189.

³⁴ UN News, Russia blocks Security Council action on Ukraine, 26 February 2022, news.un.org/en/story/2022/02/1112802.

³⁵ ICC, OTP, Report on Preliminary Examination Activities, 14 December 2020, paras. 277–281.; Statement of the Prosecutor, Fatou Bensouda, on the conclusion of the preliminary examination in the situation in Ukraine 11 December 2020, www.icc-cpi.int/Pages/item.aspx?name=201211-otp-statement-ukraine.

Az Orosz Föderáció 2022. februárban elkövetett agressziója radikálisan megváltoztatta az ukrajnai konfliktus intenzitását, azt az egész állam területére kiterjedő nemzetközi fegyveres összeütközéssé avanszálva. A teljes ukrajnai invázió megkezdésével, az orosz csapatok által feltételezetten elkövetett nemzetközi bűncselekményekkel, valamint a 43 részes állam közös nyilatkozata által felhatalmazva a Bíróság Főügyési Hivatalának prioritásai egyértelműen megváltoztak, és ahogyan arról korábban már szó esett, 2022. március 2-án megkezdték a nyomozást.

Az ENSZ emberi jogi főbiztosának és számos emberi jogi NGO-nak a jelentéseiben³⁶ olvashatjuk, hogy feltételezhetően az orosz erők széles körben követtek el Ukrajnában az elmúlt hat hónapban az ICC tárgyi (*ratione materiae*) joghatóságába tartozó emberiség elleni és háborús bűncselekményeket. A jelentések a polgári lakosság és a civil infrastruktúra (lakóházak, óvodák, iskolák, szülészeti osztályok, bevásárlóközpontok, színházak, víztározók, villamossági hálózatok stb.) elleni szándékos és megkülönböztetés nélküli támadásokról, valamint tiltott fegyverek (kazettás bombák, foszforbombák stb.) bevetéséről adnak számot. Emellett szemtanúk beszámolóival alátámasztott sokkoló felvételek láttak napvilágot a visszafoglalt Kijev környéki területekről, különösképpen Bucsáról, ahol az utcákat több mint négyszáz halott civil (férfiak, nők, gyermekek egyaránt), sok esetben megcsonkított vagy megégetett holtteste borította; az áldozatokon egyúttal kínzásra és szexuális erőszakra utaló jeleket is azonosítottak.³⁷ További riportok arról számolnak be, hogy az elfoglalt területeken az orosz erők szexuális erőszakot vetnek be háborús fegyverként nők, gyermekek és idősek sérelmére.³⁸ Az ENSZ emberi jogi főbiztosa szerint Mariupol 2022. február 24. és május 16. között tartó ostromában mintegy 1348 civil (köztük hetven gyermek) vesztette életét kifejezetten a harcok következtében, és az épületek 95 százaléka megsemmisült vagy megsérült. Az elesettek száma valójában több ezer fővel is magasabb lehet, ám az orosz ellenőrzés alá vont

³⁶ OHCHR, The situation of human rights in Ukraine in the context of the armed attack by the Russian Federation, 24 February – 15 May 2022, www.ohchr.org/sites/default/files/documents/counties/ua/2022-06-29/2022-06-UkraineArmedAttack-EN.pdf; Amnesty International, „He’s Not Coming Back”: War Crimes in Northwest Areas of Kyiv Oblast (May 2022), www.amnesty.org/en/wp-content/uploads/2022/05/EUR5055612022ENGLISH.pdf; Human Rights Watch, Ukraine: Executions, Torture During Russian Occupation: Apparent War Crimes in Kyiv, Chernihiv Regions (12 May 2022), www.hrw.org/news/2022/05/18/ukraine-executions-torture-during-russian-occupation.

³⁷ Bucha killings raise ‘serious’ questions about possible war crimes: Bachelet, U.N. NEWS, 4 April 2022, news.un.org/en/story/2022/04/1115482; OHCHR, Ensuring accountability for atrocities committed in Ukraine, 27 April 2022, www.ohchr.org/en/statements/2022/04/ensuring-accountability-atrocities-committed-ukraine; Douglas IRVIN-ERICKSON: „Is Russia Committing Genocide in Ukraine?” *Opinio Juris* 21 April 2022, opiniojuris.org/2022/04/21/is-russia-committing-genocide-in-ukraine/; A. Dirk MOSES: „The Ukraine Genocide Debate Reveals the Limits of International Law” *Lawfare* 16 May 2022, www.lawfareblog.com/ukraine-genocide-debate-reveals-limits-international-law; George WRIGHT: „Ukraine war: Is Russia committing genocide?” *BBC* 13 April 2022, www.bbc.com/news/world-europe-61017352.

³⁸ The New York Times, Reports of sexual violence involving Russian soldiers are multiplying, Ukrainian officials say, www.nytimes.com/2022/03/29/world/europe/russian-soldiers-sexual-violence-ukraine.html.

területeken a bizonyítékok gyűjtése nagy mértékben megnehezült.³⁹ A fentiek persze csak kiragadott példák, a Főügyészi Hivatal figyelmére számot tartó incidensek köre valószínűleg ennél jóval szélesebb.

2.3. A NEMZETKÖZI BÜNTETŐBÍRÓSÁG JOGHATÓSÁGÁNAK SZEMÉLYI ÉS TERÜLETI VONATKOZÁSAI AZ UKRAJNAI HELYZETBEN

Az ICC főügyésze nemcsak az orosz csapatok, illetve az oroszbarát szakadárok, hanem a konfliktusban részt vevő valamennyi fél, tehát az ukrán oldal esetleges bűncselekményeit is vizsgálja, jóllehet 2022 előtt a Főügyészi Hivatal éves, előzetes vizsgálatokról szóló jelentéseiben visszatérően megállapította, hogy az oroszpárti szeparatista erők (Donyecki Népköztársaság, Luhanszki Népköztársaság) súlyosabb természetű és jelentősen szélesebb skálán mozgó bűncselekményeket követnek el az ukrán kormány csapataihoz képest.⁴⁰ A fegyveres konfliktus aktuális szakaszában is döntő többségben az orosz csapatok által feltételezhetően elkövetett bűncselekményekről hallhatunk, de elvétve arról is, hogy az ukrán fegyveres erők megalázó bánásmódban részesítik az orosz hadifoglyokat.

Hasonlóan az ICC eddigi ügyeihez, a komplementaritás elvéből és a Bíróság *ultima ratio* jellegéből kiindulva, az ukrániai helyzet kapcsán is „csak” néhány magas rangú politikai vagy katonai vezetővel, azaz a „nagy halakkal”⁴¹ szembeni büntető-eljárásokra számíthatunk. Ami a 2014-ben elcsatolt Krím félszigeten az Oroszország és Ukrajna közötti nemzetközi fegyveres összeütközés során elkövetett bűncselekményeket illeti, az ICC feltételezhetően a megszálló hatalom krími kormányzásért felelős vezető tisztviselőivel szemben fog letartóztatási parancsot kibocsátani. A Kelet-Ukrajna területén 2014–2022 között zajló „nemzetköziesedett” fegyveres konfliktusban érintett terheltek esetén pedig a grúziai helyzet kapcsán nemrég kérelmezett letartóztatási parancsok szolgáltathatnak kiindulási alapot: a főügyész a *de facto* dél-ozsét kormány három vezetőjével szemben indítványozta nemzetközi elfogatóparancsok kibocsátását.⁴² A konfliktus eszkalációjával persze e személyi kör is potenciálisan ki fog szélesedni.

³⁹ OHCHR, High Commissioner updates the Human Rights Council on Mariupol, Ukraine, www.ohchr.org/en/statements/2022/06/high-commissioner-updates-human-rights-council-mariupol-ukraine.

⁴⁰ ICC, OTP, Report on Preliminary Examination Activities (2019), 5 December 2019, para. 278, www.icc-cpi.int/sites/default/files/itemsDocuments/191205-rep-otp-PE.pdf.

⁴¹ A „nagy halak” kifejezés a nemzetközi büntető igazságszolgáltatás szakirodalmának bevett szövege fordulata a legmagasabb rangú állami, politikai, katonai, illetve félkatonai vezetőkre. Lásd: Ward FERDINANDUSSE – Alex WHITING: „Prosecute Little Fish at the ICC” *Journal of International Criminal Justice* 2021/4. 759–781. Elizabeth B. LUDWIN KING: „Big Fish, Small Ponds: International Crimes in National Courts” *Indiana Law Journal* 2015/2. 829–849. Melanie O'BRIEN: „Prosecutorial Discretion as an Obstacle to Prosecution of United Nations Peacekeepers by the International Criminal Court: The Big Fish/Small Fish Debate and the Gravity Threshold” *Journal of International Criminal Justice* 2012/3. 525–545.

⁴² ICC, OTP, Situation in Georgia, Case No. ICC-01/15, Public redacted version of 'Prosecutor's application pursuant to article 58 for warrants of arrest against Mikhail Mindzaev, Gamlet Guchmazov and David Sanakoev', 10 March 2022, ICC-01/15-34-Conf-Exp.

Mint ahogyan korábban már említettük, az ICC joghatóságának előfeltételét az ukrainai helyzetben a 12. cikk (3) bekezdése alapján tett önkéntes alávetési nyilatkozatok teremtik meg, ezért a területi joghatóság elemzése során először erre a szakaszra érdemes egy pillantást vetnünk. A 12. cikk a Bíróság joghatóság-gyakorlásának előfeltételeit rögzíti, így a Római Statútum rendszerének egyik alapköveként tekinthetünk rá.⁴³ Amellett, hogy szabályozza a joghatóság-gyakorlás előfeltételeit, a statútum területi (*ratione loci*) joghatóságot rendező központi rendelkezéseként funkcionál. Megjegyzendő ugyanis, hogy a Római Statútumnak nincs külön területi joghatóságra vonatkozó cikke, mely észrevétel az időbeli (*ratione temporis*) joghatóságot szabályozó 11. cikkkel⁴⁴ történő összevetés során igazán szembetűnő.⁴⁵ A 12. cikk három bekezdésre oszlik: (1) bekezdése kimondja, hogy az az állam, amelyik a Római Statútum részesévé válik, egyúttal elfogadja a Bíróság joghatóságát a népirtás, az emberiség elleni és háborús bűncselekmények, továbbá az agresszió felett; (2) bekezdése pedig akként rendelkezik, hogy az ICC akkor járhat el, ha az az állam, amelynek a területén a kérdéses cselekmény történt, vagy ha a büntettet hajó vagy légi jármű fedélzetén követték el, a hajó lobogója, vagy a légi jármű lajstromozása szerinti állam, illetve az az állam, amelynek a büntett elkövetésével vádolt személy az állampolgára, a Római Statútum részes állama.

A 12. cikk (2) bekezdés b) pontjából következik, hogy a Bíróság a területi elv alapján nem részes felek állampolgárait is eljárás alá vonhatja. Régóta rögzült szokásjogi szabály, hogy amennyiben személyes vagy funkcionális immunitás nem áll fenn, az államok joghatósággal rendelkeznek olyan bűncselekmények felett, amelyeket külföldi állampolgárok saját államterületükön követnek el (szubjektív területi joghatóság), és ez a joghatóság más államokra vagy nemzetközi büntetőbíróságokra átruházható, függetlenül attól, hogy ehhez az állampolgárság szerinti állam hozzájárult-e.⁴⁶ Mint ahogyan láthatjuk az ukrainai helyzet kapcsán, a 12. cikk (2) bekezdés b) pontjában rögzített megközelítés a 12. cikk (3) bekezdés alapján indított eljárások területi joghatóságra vonatkozó koordinátáit is meghatározza.

A Római Statútum 12. cikk (3) bekezdése nem részes, azaz harmadik államokra vonatkozik. A rendelkezés a Nemzetközi Jogi Bizottság 1994. évi statútumtervezetének⁴⁷

⁴³ Morten BERGSMO: „The Jurisdictional Regime of the International Criminal Court (Part II, Articles 11–19)” *European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice* 1998/6. 30., <https://doi.org/10.1163/15718179820518601>.

⁴⁴ Római Statútum 11. cikk (1) A Bíróság joghatósága csak a jelen Statútum hatálybalépése után elkövetett bűncselekményekre terjed ki.

(2) Ha egy állam a jelen Statútum hatálybalépése után válik annak részesévé, a Bíróság joghatósága csak a Statútumnak az állam vonatkozásában történő hatálybalépése után elkövetett bűncselekményekre terjed ki, kivéve, ha az adott állam a Statútum 12. cikkének (3) bekezdése szerinti nyilatkozatot tett.

⁴⁵ Stéphane BOURGON: „12. Jurisdiction *ratione temporis*”, „12. Jurisdiction *ratione loci*”, in Antonio CASSESE – Paola GAETA – John R.W.D. JONES (szerk.): *The Rome Statute of the International Criminal Court: A Commentary* (Oxford: Oxford University Press 2002) 560.

⁴⁶ Dapo AKANDE: „The Jurisdiction of the International Criminal Court over Nationals of Non-Parties: Legal Basis and Limits” *Journal of International Criminal Justice* 2003/1. 621–634.

⁴⁷ „Draft Statute for an International Criminal Court”, in Yearbook of the International Law Commission, Vol. 2, UN Doc. A/CN.4/SER.A/1994/Add.1 (Part 2), www.legal-tools.org/doc/17ad09/.

töredékes öröksége, mely verzió szerint még esetről esetre kellett volna az államoknak a Bíróság joghatóság-gyakorlásába beleegyezniük. A 12. cikk (3) bekezdése értelmében az ICC még azokban a helyzetekben is eljárhat, amikor sem a területi, sem az állampolgárság szerinti állam nem részes fél a Római Statútumban, mi több, az ENSZ Biztonsági Tanácsa sem utalja az adott helyzetet a Főügyész Hivatal elé, feltéve, ha a Bíróság eljárásához a területi vagy személyi elv alapján egyébként joghatósággal rendelkező állam *ad hoc* önkéntes hozzájárulását adja. Továbbá lényeges, hogy e hozzájárulásnak kifejezettnek, egyértelműnek és pontosnak kell lennie a benne szereplő bűncselekmények és helyzet vonatkozásában.⁴⁸

Amennyiben egy harmadik állam a 12. cikk (3) bekezdésével összhangban az ICC joghatóságát elfogadja, ugyanúgy együtt kell működnie a Bírósággal, mint ha részes állam volna. Az Eljárási és Bizonyítási Szabályzat⁴⁹ 44. szabálya⁵⁰ értelmében az *ad hoc* nyilatkozatot tevő állam a Római Statútum 87. cikkében⁵¹ foglal-

⁴⁸ BOURGON (43. lj.) 563.

⁴⁹ Rules of Procedure and Evidence, www.icc-cpi.int/sites/default/files/Publications/Rules-of-Procedure-and-Evidence.pdf.

⁵⁰ Eljárási és Bizonyítási Szabályzat 44. szabály (1) A hivatalvezető a főügyész kérésére bizalmas megkeresést intézhet egy olyan államhoz, amely nem részese a Statútumnak, vagy amely a Statútum hatálybalépését követően vált a Statútumban részes állammá, azzal kapcsolatban, hogy szándékában áll-e nyilatkozatot tenni a 12. cikk (3) bekezdése alapján.

(2) Ha egy állam nyilatkozatot nyújt be, vagy ha a hivatalvezetőnek nyilatkozik arról, hogy szándékában áll a 12. cikk (3) bekezdése értelmében nyilatkozatot benyújtani, vagy ha a hivatalvezető jelen szabály (1) alszabálya szerint jár el, a hivatalvezető tájékoztatja az érintett államot arról, hogy a nyilatkozat a 12. cikk (3) bekezdése alapján joghatóság-elismerést von maga után az 5. cikkben szereplő, a helyzet szempontjából releváns bűncselekmények tekintetében, valamint arról, hogy a Római Statútum IX. fejezete és annak a részes államokra vonatkozó szabályai alkalmazandók.

⁵¹ Római Statútum 87. cikk (1) a) A Bíróság jogosult a részes államok együttműködését kérni. A megkereséseket diplomáciai úton, vagy más olyan megfelelő módon továbbítják, amelyet a részes államok a megerősítéskor, az elfogadáskor, a jóváhagyáskor vagy a csatlakozáskor megjelölnek.

A megjelölést később a részes államok az Eljárási és Bizonyítási Szabályzatnak megfelelően módosítják.

b) Amikor célszerű, és az a) pont sérelme nélkül, a megkereséseket az INTERPOL (International Criminal Police Organization), vagy bármely más megfelelő regionális szervezet útján is el lehet juttatni.

(2) Az együttműködés iránti megkereséseket és a kérelmeket alátámasztó dokumentumokat vagy a megkeresett állam hivatalos nyelvén készített fordításban, vagy azzal együtt, avagy a Bíróság valamelyik munkanyelvén küldik meg, az egyes államoknak a megerősítéskor, az elfogadáskor, a jóváhagyáskor vagy a csatlakozáskor tett választásától függően.

A választás későbbi módosítása az Eljárási és Bizonyítási Szabályzatnak megfelelően lehetséges.

(3) A megkeresett állam bizalmasan kezeli az együttműködési kérelmet és a kérelmet alátámasztó dokumentumokat, kivéve, ha a kérelem teljesítéséhez szükséges a nyilvánosságra hozatal.

(4) A jelen fejezet szerint előterjesztett együttműködési kérelmekkel kapcsolatban a Bíróság megtehet minden olyan intézkedést, ideértve az információk megóvása érdekében tett intézkedéseket is, amely szükséges lehet a sértettek, a lehetséges tanúk és családtagjaik biztonságának, illetve testi vagy lelki épségének biztosítása érdekében. A Bíróság kérheti, hogy a jelen Fejezetnek megfelelően rendelkezésre bocsátott információkat olyan módon nyújtsák és kezeljék, amely megvédi a sértettek, lehetséges tanúk vagy családtagjaik biztonságát, illetve testi és lelki épségét.

(5) a) A Bíróság felkérhet olyan államot is, amely a jelen Statútumnak nem részese, hogy a jelen Fejezetnek megfelelően eseti megállapodás, vagy az állammal kötött nemzetközi szerződés alapján, illetve bármely más megfelelő alapon segítséget nyújtson.

tak szerint köteles reagálni az ICC együttműködési megkereséseire, a 89. cikk⁵² és a 92. cikk⁵³ alapján köteles a terheltek átadására, illetve letartóztatására, valamint

b) Amennyiben a Statútumban nem részes állam, amely eseti megállapodást vagy nemzetközi szerződést kötött a Bírósággal, nem teljesíti a megállapodás, vagy a nemzetközi szerződés szerint benyújtott kérelmeket, a Bíróság értesíti erről a részes államok Közgyűlését vagy, ha a Biztonsági Tanács utalta a Bíróság elé az ügyet, a Biztonsági Tanácsot.

(6) A Bíróság kormányközi szervezetektől is kérhet információt vagy dokumentumokat. A Bíróság másfajta együttműködést és segítséget is kérhet, amelyről a szervezettel megállapodik és az összhangban áll annak hatáskörével és mandátumával.

(7) Ha a részes állam a jelen Statútum rendelkezéseivel ellentétben nem tesz eleget az együttműködés iránti megkeresésnek, és ezzel akadályozza a Bíróságot a jelen Statútumban meghatározott feladatai és jogosítványai gyakorlásában, a Bíróság határozatot hozhat erről, és a kérdést a Részes Államok Közgyűlése elé terjeszti, illetve, ha Biztonsági Tanács utalta az ügyet a Bíróság elé, a Biztonsági Tanács elé utalhatja az ügyet.

⁵² Római Statútum 89. cikk (1) A Bíróság bármely olyan államnak előterjeszthet személyek letartóztatására és átadására irányuló megkeresést, a kérelem alátámasztására szolgáló, a 91. cikkben meghatározott anyagokkal együtt, amelynek területén az adott személy található, és az adott állam együttműködését kéri az adott személy letartóztatása és átadása érdekében. A részes államok a jelen Fejezet rendelkezései és nemzeti eljárási szabályaik szerint teljesítik a letartóztatás és az átadás iránti kérelmet.

(2) Ha az a személy, akinek az átadását kérik, a nemzeti bíróság előtt kifogást emel a 20. cikkben írt többszöri eljárás tilalmának elve alapján, a megkeresett állam haladéktalanul tanácskozik a Bírósággal annak eldöntése érdekében, hogy az hozott-e már az ügyben határozatot az elfogadhatóságról. Ha az ügy elfogadható, a megkeresett állam megkezdi a kérelem teljesítését. Ha az elfogadhatóságról szóló határozat elbírálása még függőben van, a megkeresett állam elhalaszthatja a személy átadására vonatkozó kérelem teljesítését, amíg a Bíróság az elfogadhatóságról határoz.

(3) a) A részes állam nemzeti eljárási jogszabályai szerint engedélyezi, hogy átszállítsák a területén azt a személyt, akit egy másik állam a Bíróságnak ad át, kivéve, ha az adott államon történő átszállítás az átadást akadályozná vagy késleltetné.

b) A Bíróság átszállítás iránti megkeresését a 87. cikk szerint továbbítja. A megkeresésnek tartalmaznia kell:

[i] A szállított személy személyleírását;

[ii] Az ügy tényállásának rövid leírását és jogi minősítését;

[iii] A letartóztatási parancsot és az átadás elrendelését;

c) A szállított személyt a szállítás ideje alatt fogva tartják;

d) Nem szükséges engedély, ha a személyt légi úton, és a tranzit állam területén tervezett leszállás nélkül szállítják;

e) Ha előre nem tervezett leszállást hajtanak végre a tranzit állam területén, az adott állam megkövetelheti a b) pont szerint kiállított, átszállítás iránti bírósági megkeresést. A tranzit állam a szállított személyt addig tarthatja fogva, amíg az átszállítás iránti megkeresést megkapja, és az átszállítást ténylegesen végrehajjták, annak a fenntartásával, hogy a jelen pont alkalmazásában foganatosított fogva tartás nem haladhatja meg a 96 órát az előre nem látott leszállástól számítva, ha a megkeresés ezen időszakon belül nem érkezik meg.

(4) Ha az átadni kért személy ellen a megkeresett államban büntetőeljárás folyik, vagy a bírósági átadási kérelem alapjául szolgáló büntetlen kívüli büntett miatt az átadni kért személy szabadságvesztés büntetését tölti, a megkeresett állam, miután úgy döntött, hogy teljesíti a kérelmet, tanácskozik a Bírósággal.

⁵³ Római Statútum (1) Sürgős esetekben a Bíróság kérelmezheti az átadni kért személy előzetes átadási letartóztatását, amíg az átadás iránti megkeresést és az azt alátámasztó iratokat előterjeszti a 91. cikk szerint.

(2) Az átadási letartóztatási kérelmet bármilyen írásbeli közlés továbbítására alkalmas eszköz útján küldik meg, és az tartalmazza:

a) Az átadni kért személy azonosítására alkalmas személyleírását, valamint a személy vélhető tartózkodási helyére vonatkozó adatokat;

a 93. cikk⁵⁴ tükrében köteles az együttműködés bármely más, a Bíróság által kért formájának tanúsítására. Ez az együttműködési kötelezettség azonban nem teljes hatályú, azaz csak azokkal a „kérdéses bűncselekményekkel” kapcsolatos eljárási cselekményekre terjed ki, amelyekre a nyilatkozatot tevő állam önkéntes aláve-

b) Azon büntetteknek a rövid leírását, amelyek miatt a személy átadási letartóztatását kéri, továbbá az adott büntettek tényállását kimerítő cselekmények leírását, ideértve, amennyiben lehetséges, a büntettek elkövetésének idejét és helyét;

c) Az adott személy elleni letartóztatási parancs, vagy a bűnösségét megállapító ítélet létezésének igazolását tartalmazó nyilatkozatot; és

d) Nyilatkozatot arról, hogy az adott személyre vonatkozó átadási kérelmet fognak küldeni.

(3) Az átadási letartóztatásban lévő személy szabadon bocsátható, ha a megkeresett állam nem kapja meg a 91. cikk szerinti átadási kérelmet és az azt alátámasztó dokumentumokat az Eljárási és Bizonyítási Szabályzatban megjelölt határidőn belül. Ugyanakkor azonban a személy a megjelölt határidő lejárta előtt hozzájárulhat az átadásához, ha azt a megkeresett állam joga lehetővé teszi. Ebben az esetben, amint lehetséges, a megkeresett állam haladéktalanul átadja a személyt a Bíróságnak.

(4) Az a tény, hogy az átadni kért személyt a (3) bekezdés szerint szabadon bocsátották, nem befolyásolja hátrányosan későbbi letartóztatását és átadását, ha az átadás iránti megkeresést és az azt alátámasztó dokumentumokat később eljuttatják.

⁵⁴ Római Statútum 93. cikk (1) A részes államok a jelen Fejezet rendelkezéseinek és a nemzeti eljárási joguknak megfelelően teljesítik a Bíróság megkereséseit annak érdekében, hogy a következő módon nyújtsanak jogsegélyt a nyomozás és a büntetőeljárás során:

a) A személyek azonosítása és tartózkodási helyük, illetve dolgok feltalálási helyének megállapítása;

b) Bizonyítás-felvétel, ideértve az eskü alatti vallomásokot, valamint a bizonyítékok bemutatását, köztük a szakvélemények és a Bíróság számára szükséges jelentések elkészítése;

c) A gyanúsítottak vagy vádlottak kihallgatása;

d) Iratkézbesítés, ideértve a bírósági iratokat is;

e) A személyeknek a Bíróság előtt tanúként vagy szakértőként önkéntes megjelenésének elősegítése;

f) Személyek ideiglenes átadása a (7) bekezdés szerint;

g) Helyszíni szemlék, ideértve sírok exhumálását és megvizsgálását;

h) Házkutatások és lefoglalások foganatosítása;

i) Jegyzőkönyvek és dokumentumok megküldése, ideértve a hivatalos jelentéseket és dokumentumokat is;

j) A sértettek és tanúk védelme, továbbá a bizonyítékok megóvása;

k) A bűncselekménnyel kapcsolatos jövedelmek, vagyontárgyak, aktívumok és eszközök azonosítása, felkutatása, befagyasztása vagy lefoglalása, esetleges elkobzás végett, a jóhiszemű harmadik személyek jogainak sérelme nélkül; és

l) Bármilyen más olyan jogsegély, amelyet a megkeresett állam joga nem tilt, és amely alkalmas a Bíróság joghatóságába tartozó büntettek miatti nyomozás és büntetőeljárás előmozdítására.

(2) A Bíróság jogosult az előtte megjelenő tanúnak vagy szakértőnek biztosítékot adni arra nézve, hogy a Bíróság nem vonja felelősségre, nem tartja fogva vagy egyéb módon nem korlátozza személyi szabadságát olyan cselekmény vagy mulasztás miatt, amelyet az adott személy a megkeresett államból való távozása előtt követett el.

(3) Ha valamely, az (1) bekezdés szerinti megkeresésben foglalt különleges jogsegélynyújtásból eredő intézkedés teljesítését a megkeresett államban általánosan alkalmazandó jogi alapelv tiltja, a megkeresett állam haladéktalanul tanácskozik a Bírósággal az ügy megoldása érdekében. A tanácskozások során figyelembe veszik, hogy a segítség más módon vagy bizonyos feltételek mellett megadható-e. Ha a tárgyalások nem vezetnek eredményre, a Bíróság szükség szerint módosítja a kérelmet.

(4) A 72. cikk szerinti a részes állam részben, vagy egészben csak akkor tagadhatja meg a jogsegélyt, ha a megkeresés olyan dokumentum szolgáltatására, vagy bizonyíték nyilvánosságra hozatalára vonatkozik, amely nemzetbiztonsági érdekeivel összefügg.

tése vonatkozik. Ez a fakultatív együttműködési kötelezettség összhangban áll az 1969. évi Bécsi Egyezmény⁵⁵ 34. cikkével, mely kimondja, hogy „a szerződés harmadik állam számára – annak beleegyezése nélkül – sem kötelezettségeket, sem jogokat nem hoz létre”.

(5) Az (1) bekezdés l) pontja szerinti jogsegély megtagadása előtt a megkeresett állam megfontolja, hogy a jogsegély meghatározott feltételek előírásával, illetve későbbi időpontban, vagy más módon megadható-e, természetesen úgy, hogy ha a Bíróság vagy a főügyész bizonyos feltételekkel is elfogadja a jogsegélyt, megtartja a feltételeket.

(6) Ha a jogsegélykérelem iránti megkeresést elutasítják, a megkeresett részes állam haladéktalanul értesíti a Bíróságot vagy a főügyészt az elutasítás indokairól.

(7) a) A Bíróság kérheti fogva tartott személy ideiglenes átadását azonosítás, tanúvallomás vagy a jogsegély más formája céljából. A személy a következő feltételekkel adható át:

[i] A személy megfelelő tájékoztatás után szabadon hozzájárul az ideiglenes átadáshoz; és

[ii] A megkeresett állam beleegyezik az ideiglenes átadásba, az állam és a Bíróság által megállapított feltételekkel.

b) Az ideiglenesen átadott személy továbbra is fogva tartva marad. Ha az ideiglenes átadás célja teljesült, a Bíróság kérelem nélkül visszaadja a személyt a megkeresett államnak.

(8) a) A Bíróság biztosítja a dokumentumok és információk titkosságát, azok kivételével, amelyek a megkeresésben meghatározottak szerint a nyomozáshoz vagy az eljáráshoz szükségesek.

b) A megkeresett állam, ha szükséges, titkosan átadhat dokumentumokat vagy információt a főügyésznek. A főügyész azokat csak újabb bizonyítékokhoz jutás érdekében használhatja fel.

c) A megkeresett állam vagy hivatalból, vagy a főügyész megkeresésére, később hozzájárulhat a dokumentumok vagy információ nyilvánosságra hozatalához. Ebben az esetben azok bizonyíték-ként használhatók az V. és a VI. Fejezet rendelkezései, továbbá az Eljárási és Bizonyítási Szabályzat szerint.

(9) a) [i] Ha egy részes állam a Bíróságtól és egy másik államtól nemzetközi kötelezettségei értelmében olyan párhuzamos kérelmeket kap, amelyek nem átadásra vagy kiadatásra vonatkoznak, a részes állam megkísérli, a Bírósággal és a másik állammal tárgyalva, mindkét megkeresés teljesítését, ha szükséges, az egyik vagy másik megkeresés teljesítésének elhalasztásával, vagy feltételekhez kötésével.

[ii] Ennek hiányában a párhuzamos kérelmeket a 90. cikkben meghatározott alapelvek szerint teljesíti.

b) Ha azonban a Bíróság megkeresése olyan információra, vagyontárgyra vagy személyekre vonatkozik, amely vagy akik nemzetközi szerződés alapján harmadik állam vagy nemzetközi szervezet ellenőrzése alatt állnak, a megkeresett állam értesíti erről a Bíróságot, és megkeresését továbbítja a harmadik államhoz vagy a nemzetközi szervezethez.

(10) a) A Bíróság kérelemre együttműködhet a részes állammal, és jogsegélyt nyújthat neki, ha az nyomoz vagy bírósági eljárást folytat olyan cselekmény ügyében, amely a Bíróság joghatósága alá tartozó büntettet képez, vagy a megkereső állam nemzeti joga szerint súlyos büntettnek minősül.

b) [i] Az a) pont szerint nyújtott jogsegély magában foglalja többek között:

a. Olyan nyilatkozatok, dokumentumok és másfajta bizonyítékok továbbítását, amelyekhez a Bíróság az általa folytatott nyomozás, vagy tárgyalás során jutott; és

b. A Bíróság rendelkezése alapján fogva tartott bármely személy kihallgatását;

[ii] A b) [i] a. alpont szerinti jogsegély nyújtása esetén:

a. Ha a dokumentumokhoz vagy másfajta bizonyítékokhoz egy állam segítségével jutott, a továbbításához az adott állam engedélye szükséges;

b. Ha nyilatkozatot, dokumentumot vagy másfajta bizonyítékot tanú, vagy szakértő szolgáltatott, a továbbítást a 68. cikk rendelkezései szerint teljesítik.

c. A Bíróság a jelen bekezdésben meghatározott feltételekkel teljesítheti azon állam megkeresését is, amely a jelen Statútumban nem részes állam.

⁵⁵ 1987. évi 12. törvényerejű rendelet a szerződések jogáról szóló, Bécsben az 1969. évi május hó 23. napján kelt szerződés kihirdetéséről.

A 12. cikk (3) bekezdése által használt „kérdéses bűncselekmények” kifejezést emellett az Eljárási és Bizonyítási Szabályzatának 44. szabályával összhangban kell értelmezni, mely szerint a 12. cikk (3) bekezdése alapján nem részes állam által tett nyilatkozat „az 5. cikkben szereplő, a helyzet szempontjából releváns bűncselekmények tekintetében” vonja maga után az ICC joghatóságának elismerését, semmint egyéni bűncselekmények vagy konkrét incidensek kapcsán.⁵⁶

A 12. cikk (3) bekezdése azt is lehetővé teszi az államok számára, hogy kiterjesszék a Bíróság időbeli joghatóságát. Főszabály szerint, a Római Statútum 11. cikke alapján a Bíróság joghatósága csak a statútum hatályba lépése után elkövetett bűncselekményekre terjed ki. Azon állam vonatkozásában pedig, amely a Római Statútum hatályba lépése után vált csak részes félé, a Bíróság azon bűncselekmények esetén járhat el, amelyeket azután követtek el, hogy a statútum ezen állam vonatkozásában hatályba lépett, kivéve, ha az állam a 12. cikk (3) bekezdésével összhangban hozzájárul, hogy az ICC joghatósága a ratifikáció előtt, de 2002. július 1-jénél nem régebben, feltételezetten elkövetett nemzetközi bűncselekményeket is lefedje. Így például Elefántcsontpart nem részes államként elfogadta, hogy a Bíróság joghatóságot gyakoroljon a területén 2002. szeptember 19. után elkövetett bűncselekmények felett.⁵⁷ Uganda⁵⁸ és a Kongói Demokratikus Köztársaság⁵⁹ pedig egyoldalú nyilatkozatokkal hagyta jóvá, hogy az ICC eljárjon a területükön elkövetett nemzetközi bűncselekmények miatt, beleértve azokat is, amelyeket azelőtt követtek el, hogy a Római Statútum Ugandában és a Kongói Demokratikus Köztársaságban hatályba lépett volna. 2015. január 1-jén Palesztina szintén a Római Statútum 12. cikk (3) bekezdése alapján nyújtott be a hivatalvezetőhöz a Bíróság joghatóságát elismerő nyilatkozatát, amellyel jóváhagyta, hogy az ICC eljárjon a „megszállt palesztin területeken” 2014. június 13. óta feltételezetten elkövetett nemzetközi bűncselekmények felett, jóllehet Palesztina csak később, 2015. január 2-án csatlakozott a Római Statútumhoz.⁶⁰ Valószínűsíthetően azonban a Bíróság – bizonyítékok biztosítása vagy folyamatos jellegű cselekmények feltárása céljából – figyelembe vehet olyan tényeket is, amelyek a 12. cikk (3) bekezdésében meghatározott időpont előtt

⁵⁶ Carsten STAHN – Mohamed M. EL ZEIDY – Hector OLÁSALO: „The International Criminal Court’s Ad Hoc Jurisdiction Revisited” *American Journal of International Law* 2005/99. 427–428., <https://doi.org/10.2307/1562506>; Hans-Peter KAUL: „Preconditions to the Exercise of Jurisdiction”, in Antonio CASSESE – Paola GAETA – John R.W.D. JONES (szerk.): *The Rome Statute of the International Criminal Court: A Commentary* (Oxford: Oxford University Press 2002) 611.

⁵⁷ ICC, Registrar confirms that the Republic of Côte d’Ivoire has accepted the jurisdiction of the Court, 15 February 2005, ICC-CPI-20050215-91; ICC, Situation in the Republic of Côte d’Ivoire, Pre-Trial Chamber III, Decision Pursuant to Article 15 of the Rome Statute on the Authorisation of an Investigation into the Situation in the Republic of Côte d’Ivoire, 3 October 2011, ICC-02/11-14, para. 10.

⁵⁸ Letter of the Prosecutor of 17 June 2004 attached to ICC, Presidency, Decision Assigning the Situation in Uganda to Pre-Trial Chamber II, 5 July 2004, ICC-02/04-1.

⁵⁹ Letter of the Prosecutor of 17 June 2004 attached to ICC, Presidency, Decision Assigning the Situation in the Democratic Republic of Congo to Pre-Trial Chamber I, 5 July 2004, ICC-01/04-1.

⁶⁰ ICC, Palestine declares acceptance of ICC jurisdiction since 13 June 2014, 5 January 2015, ICC-CPI-20150105-PR1080; The State of Palestine accedes to the Rome Statute, 7 January 2015, ICC-ASP-20150107-PR1082.

történtek, feltéve, hogy ezek a tények az említett időpont után bekövetkezett eseményekhez kapcsolódnak.⁶¹

A 12. cikkben egyúttal egyértelműen megjelenik az államszuverenitás elvének és a beleegyezés elvének érzékeny egyensúlya, mely valamennyi nemzetközi (büntető) bíróság esetén kulcsfontossággal bír.⁶² A szuverenitás által diktált balanszot a Római Statútum mindössze két esetben engedi felborítani: egyrészt amikor a Biztonsági Tanács kezdeményez eljárást az ICC előtt, másrészt amikor a személyes vagy funkcionális immunitás a Bíróság előtt büntethetőséget kizáró okként nem hivatkozható.⁶³

3. ÓVATOS PROGNÓZISOK, AVAGY AZ UKRAJNAI HELYZET LEHETSÉGES JÖVŐBELI KILÁTÁSAI

Az orosz–ukrán konfliktus várhatóan számos kihívással szembesíti majd a jövőben a Bíróságot. Ezek közül elsőként Oroszország kitartó ellenségességét érdemes megemlíteni az ICC-vel szemben, amely jelentősen megnehezítheti a bizonyítékok gyűjtését, különösképpen az orosz ellenőrzés alá vont kelet-ukrajnai területeken (gondoljunk csak például Mariupol ostromára).⁶⁴ Jelen sorok írásáig a Főügyészi Hivatal nem kapott választ az orosz hatóságoktól az ukrajnai eseményekkel kapcsolatban feltett kérdéseire, és valószínűsíthető, hogy soha nem is fog...⁶⁵

Ügyszintén komplikálnak tűnik az orosz állampolgárságú terheltek ellen kibocsátott letartóztatási parancsok végrehajtása, mivel saját végrehajtó apparátus hiányában a Bíróság csak a nemzeti hatóságokra támaszkodhat a terheltek átadásában.⁶⁶ Az együttműködés⁶⁷ hiányából eredő nehézségek eklatáns példaként érdemes felidézni az ICC Omár al-Bashir ügyében⁶⁸ végigjárt és soha véget nem érő kálváriáját, amelyben szintén egy nem részes állam állampolgára ellen indult nemzet-

⁶¹ STAHN–EL ZEIDY–OLÁSOLO (56. lj.) 429–431.

⁶² Peter MALANCZUK: *Akehurst's Modern Introduction to International Law* (New York: Routledge 1997) 17.; Dapo AKANDE: „Prosecuting Aggression: The Consent Problem and the Role of the Security Council” *Oxford Legal Research Paper Series* 2011/10. 1–42., <https://doi.org/10.2139/ssrn.1762806>.

⁶³ Lásd bővebben: BÉRES (33. lj.) 1–216. ICC, *Prosecutor v. Al-Bashir*, Appeals Chamber, Judgment in the Jordan Referral re Al-Bashir Appeal, 6 May 2019, ICC-02/05-01/09-397-Corr.

⁶⁴ BBC, Ukraine war in maps: Tracking the Russian invasion after six months, 24 August 2022, www.bbc.com/news/world-europe-60506682.

⁶⁵ ICC, OTP, Statement of ICC Prosecutor, Karim A. A. Khan QC on his visits to Ukraine and Poland: „Engagement with all actors critical for effective, independent investigations.” 16 March 2022, www.icc-cpi.int/Pages/item.aspx?name=20220316-prosecutor-statement-visit-ukraine-poland; ITV, Russia not responding to International Criminal Court amid war crimes investigation, prosecutor says, 25 March 2022, www.itv.com/news/2022-03-25/russia-not-responding-to-icc-amid-war-crimes-investigation-prosecutor-says.

⁶⁶ BÉRES Nóra: „A Nemzetközi Büntetőbíróság mint félkarú óriás? Az együttműködési kötelezettség és az államfői immunitás összeütközése esetén alkalmazható megközelítési módok a hatékonyság elvének tükrében” in BRAGYOVA András – SZABÓ Miklós (szerk.): *Miskolci Doktoranduszok Jogtudományi Tanulmányai 17.* (Miskolc: Bibo Kiadó 2017) 11–28.

⁶⁷ Kovács Péter: *Bevezetés a Nemzetközi Büntetőbíróság joggyakorlatába* (Budapest: Pázmány Press 2021) 253–266.

⁶⁸ ICC, *Prosecutor v. Al-Bashir*, ICC-02/05-01/09, www.icc-cpi.int/darfur/albashir.

közi büntetőeljárás (ugyanakkor igaz, hogy al-Bashír ügyét államfői pozíciója még tovább bonyolította).⁶⁹

Az orosz kormány vezetőivel szemben elrendelt szankciós utazási tilalmak⁷⁰ csak még inkább csökkentik az esélyét a jövőbeli terheltek átadásának, vagyis annak, hogy egy olyan részes állam területére utazzanak, amelyik letartóztatja, majd átadja őket a Bíróságnak. Ennek tükrében azt mondhatjuk, hogy csupán egy oroszországi rendszerváltás fújhatna szelet a Bíróság vitorlájába, jöllehet a jóslatokba bocsátkozás szándékát nélkülözve azt mondhatjuk, jelen állás szerint ennek az esélye minimálisra tehető.

Szintén kihívásokat vetít előre, hogy az elmúlt években a Főügyészi Hivatal a folyamatosan növekvő munkateherrel párhuzamosan lényeges költségvetési problémákkal szembesült, ami arra készítette a főügyészt, hogy kiegészítő anyagi hozzájárulást kérjen a részes államoktól az ukrajnai nyomozás megkezdéséhez.⁷¹ A támogatás példátlan mértékű megnyilvánulása volt, hogy az ICC 21 részes állama megerősítette, hogy hajlandó nemzeti szakértőket kirendelni, 20 részes állam pedig beleegyezett, hogy további pénzügyi forrásokat biztosít. Ezzel egyidejűleg megjelentek a szelektív igazságszolgáltatással kapcsolatos aggályokat is, noha a főügyész később bejelentette, hogy a pénzeszközöket és az egyéb forrásokat valamennyi ICC előtti helyzet között szétosztják.⁷²

Említésre méltó, hogy Ukrajnában fontos fejlemények történnek a hadifogság-ba esett, alacsony rangú orosz katonák elszámoltatásával kapcsolatban: az első bűnösséget kimondó ítéleteket a közelmúltban hozták meg az ukrán bíróságok.⁷³ Mindazonáltal a „kis halak” felelősségre vonása valószínűleg csak korlátozottan

⁶⁹ CSAPÓ Zsuzsanna: „Az állam- és kormányfői immunitás versus a hivatali minőség irrelevanciájának elve a felelősségre vonáskor. Az Afrikai Unió kezdeményezése tanácsadó vélemény kérésére a Nemzetközi Bíróságtól” *Állam- és Jogtudomány* 2019/1. 19–35.

⁷⁰ Council of the European Union, EU adopts package of sanctions in response to Russian recognition of the non-government controlled areas of the Donetsk and Luhansk oblasts of Ukraine and sending of troops into the region, 23 February 2022, www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/02/23/russian-recognition-of-the-non-government-controlled-areas-of-the-donetsk-and-luhansk-oblasts-of-ukraine-as-independent-entities-eu-adopts-package-of-sanctions/; European Commission, Press statement by President von der Leyen on the fifth round of sanctions against Russia, 5 April 2022, ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/statement_22_2281.

⁷¹ ICC, OTP (35. lj.); ICC, OTP, Fatou Bensouda, „Without Fear or Favour”: Reflections on my term as Prosecutor of the International Criminal Court – Farewell end of term statement, 15 June 2021, www.icc-cpi.int/itemsDocuments/20210615-prosecutor-fatou-bensouda-end-of-term-farewell-statement.pdf; ICC, OTP, (5. lj.); ICC, OTP (65. lj.).

⁷² ICC, OTP, Statement of ICC Prosecutor, Karim A. A. Khan QC: Contributions and support from States Parties will accelerate action across our investigations, 28 March 2022, www.icc-cpi.int/Pages/item.aspx?name=20220328-prosecutor-statement-investigations; ICC, OTP, Prosecutor Karim A. A. Khan QC announces deployment of forensics and investigative team to Ukraine, welcomes strong cooperation with the Government of the Netherlands, 17 May 2022, www.icc-cpi.int/news/icc-prosecutor-karim-aa-khan-qc-announces-deployment-forensics-and-investigative-team-ukraine.

⁷³ Solomyansky District Court of Kyiv City, Case of Vadim Shishimarin, public announcement of the verdict, 5 Kanal, 23 May 2022; Kotelevsky District Court in Poltava Region, Case of Oleksandr Ivanov and Oleksandr Bobykin, 31 May 2022, www.youtube.com/watch?v=AVCunNEZGQc.

éredкли majd az ICC-t, amely egyszersmind azt jelenti, hogy az ukrán igazságszolgáltatásra hárul majd az ilyen perek lefolytatásának nagy része.

A kihívások mellett ugyanakkor páratlan lehetőségek, jó gyakorlatok is kínálkoznak az ukrainai helyzet kapcsán, így az ICC erőforrásainak példátlan mértékű felhasználása, valamint a Bíróság és a nemzeti hatóságok közötti együttműködésre való újbóli összpontosítás. 2022 májusában az ICC főügyésze az eddigi legnagyobb létszámú, negyvenkét nyomozóból, köztük kirendelt nemzeti szakértőkből álló delegációt⁷⁴ küldött Ukrajnába bizonyítékok gyűjtése céljából. Ezzel új fejezet nyílt az ICC történetében, amely más, azaz a Bíróságon kívüli szereplőkkel együtt nyíltabban és átláthatóbban vesz részt a helyszíni vizsgálatokban, beleértve az Eurojust égisze alatt Ukrajna és más államok által létrehozott közös nyomozócsoportot, amelyhez később az Bíróság is csatlakozott. A számos akadály ellenére az ukrainai ICC-vizsgálat magában hordozza annak az ígéretet, hogy az olyan erős államoknak az állampolgárai mint Oroszország sem menekülhetnek a nemzetközi büntető igazságszolgáltatás elől, még akkor sem, ha ez jelenleg csak a távoli jövő zenéjének halatszik.

4. KÖVETKEZTETÉSEK, ZÁRÓ GONDOLATOK

Oroszország 2022. február 24-én Ukrajna ellen megindított teljes inváziója az egész nemzetközi közösséget megrázta: aligha tudnánk olyan országot említeni, amelyik teljesen közömbös vagy néma maradt az események után. Egyúttal rögtön meg is kezdődött a lehetőségek keresése, azaz annak számba vétele, hogy milyen nemzetközi jogi eszközök állnak az államok rendelkezésére az elszámoltatás érdekében, és ekképpen az ICC hamar látótérbe került.

Minthogy azonban a Római Statútumnak sem Oroszország, sem Ukrajna nem részes állama, a Bíróság joghatóságához vezető út meglehetősen sajtáságosnak bizonyul: az ICC az Ukrajna által 2015 szeptemberében tett nyilatkozat alapján nyert *ad hoc* eljárási képességet a helyzet kapcsán. A joghatósági keretrendszer értelmében (i) a Bíróság joghatósága egészen 2013. november 21-ig nyúlik vissza; (ii) agresszió esetén nem, de népirtás, emberiesség elleni vagy háborús bűncselekmények esetén a joghatóság *de iure* szilárd alapokon áll; valamint (iii) a területi elvtükreben a Bíróság az Ukrajna területén feltételezhetően elkövetett valamennyi bűncselekmény miatt eljárhat, függetlenül az elkövetők állampolgárságától. Az ICC el-

⁷⁴ ICC, OTP, General of Ukraine, The Office of the Prosecutor of the ICC joined a joint investigative team of Ukraine, Lithuania and Poland regarding the prosecution of Russian crimes, 25 April 2022, www.gp.gov.ua/ua/posts/ofis-prokurora-mks-prijednavsya-do-spilnoyi-slidcoyi-grupi-ukrayini-litvi-ta-polshhi-shhodo-rozsliduwannya-zlociniv-rf; Eurojust, European Union Agency for Criminal Justice Cooperation, ICC participates in joint investigation team supported by Eurojust on alleged core international crimes in Ukraine, 25 May 2022, www.eurojust.europa.eu/news/icc-participates-joint-investigation-team-supported-eurojust-alleged-core-international-crimes; ICC, Office of the Prosecutor, Towards a More Just World, Annual Report of the Office of the prosecutor, 1 December 2022, www.icc-cpi.int/sites/default/files/2022-12/2022-12-05-annual-report-of-the-office-of-the-prosecutor.pdf.

járásának megindítása más szempontból is egyedinek bizonyul, tudniillik a Római Statútum negyvenhárom részes állama együttesen utalta az orosz–ukrán konfliktust a Főügyészi Hivatal elé. Utóbbi, szimbolikus jelentősége mellett, soha nem látott legitimációt adott az előzetes vizsgálat, illetve a nyomozás folytatásának, ezen túl szükségtelenné tette, hogy a főügyésznek engedélyt kelljen kérnie a tárgyalás-előkészítő kamarától az események kivizsgálásához. Arról már nem beszélve, hogy a közös összefogással a Főügyészi Hivatal lényes időnyereséghez is hozzájutott.

Illúzióinkat félretéve érdemes gondolnunk az eljárás során várható nehézségekre is: az orosz csapatok által elfoglalt területeken történő bizonyítékgyűjtésre, a letartóztatási parancsok végrehajtásának perspektíváira, vagy a Bíróság anyagi forrásainak szűkösségére. Minden reálpolitikai aggály dacára azonban a nemzetközi büntető igazságszolgáltatás jelen helyzetben (is) rendkívüli, garanciális jelentőséggel bír, azt üzenve, hogy a büntetlenség kultúrájával a nemzetközi közösség leszámolt egyszer és mindenkorra, a legsúlyosabb bűncselekmények pedig nem maradhatnak büntetőjogi megtorlás nélkül. Jóllehet még mindig nem érkeztünk el a nemzetközi büntetőjog aranykorába, jó úton haladunk, és fontos megtanulnunk értékelni a részsikereket is. Elég csak arra gondolnunk, hogy a második világháború után honnan indultunk...

CSAPÓ ZSUZSANNA*

ALTERNATÍVÁKBAN GONDOLKODHATUNK? A NEMZETKÖZI BÜNTETŐBÍRÓSÁG LEHETSÉGES KIEGÉSZÍTŐI/KIHÍVÓI – AZ OROSZ AGRESSZIÓ RELÁCIÓJÁBAN

<https://doi.org/10.51783/ajt.2022.4.03>

Míg a Nemzetközi Büntetőbíróság (ICC) vizsgálhatja az Ukrajnában elkövetett háborús bűncselekményeket, emberiség elleni bűntetteket és – ha releváns – népirtást, mindezen bűntettek eredője, az orosz agresszió vonatkozásában már, az e bűntett kapcsán elfogadott speciális joghatósági szabályok miatt, nem állapíthatja meg az egyén – azaz az orosz vezető(k) – büntetőjogi felelősségét. Bár a testület tárgyi joghatóságába, Statútuma szerint, mind a négy említett nemzetközi jogon alapuló bűncselekmény beletartozik. A tanulmány azt vizsgálja, hogy lehetséges, érdemes és kivitelezhető-e más bírósággal/törvényszékkal orvosolni az ICC mai rendszerében rejlő e korlátozottságot.

1. A NEMZETKÖZI BÜNTETŐBÍRÓSÁG TÁRGYI JOGHATÓSÁGÁBA TARTOZÓ BŰNCSELEKMÉNYEK ÉS A JOGHATÓSÁG GYAKORLÁSÁNAK ELŐFELTÉTELEI

1.1. HÁBORÚS BŰNCSELEKMÉNY, EMBERIESSÉG ELLENI BŰNTETT, NÉPIRTÁS: NINCS (JOGI) AKADÁLYA AZ ELJÁRÁSNAK

A Nemzetközi Büntetőbíróság (ICC)¹ tárgyi joghatóságába tartozó négy bűncselekmény közül három esetben van joghatósága eljárni a testületnek az Ukrajnában elkövetett háborús bűncselekmények, emberiség elleni bűntettek, netán népirtás felelőseinek számonkérésére. Mindez annak köszönhető, hogy bár Ukrajna nem (és Oroszország sem) vált részesévé a bíróságot felállító Római Statútumnak, de – 2014-ben,² majd (immár határozatlan lejárattal) 2015-ben³ tett – nyilatkozatával Ukrajna

* PhD, egyetemi docens, NKE ÁNTK, 1083 Budapest, Ludovika tér 1. E-mail: Csapo.Zsuzsanna@uni-nke.hu.

¹ ICC: International Criminal Court.

² Elérhető az ICC honlapján: <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/itemsDocuments/997/declarationRecognitionJurisdiction09-04-2014.pdf>. Ezen első nyilatkozat a bíróság joghatóságát a 2013. november 21. és 2014. február 22. között történt események kapcsán ismerte el.

³ Elérhető az ICC honlapján: https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/iccdocs/other/Ukraine_Art_12-3_declaration_08092015.pdf. E második nyilatkozat a 2014. február 20. után történtek vizsgálatára kérte, illetve hatalmazta fel a bíróságot, határozatlan időre.

elismerte az ICC joghatóságát. E testület ugyanis nemcsak az alapítószerződéséhez csatlakozó (jelen állás szerint 123)⁴ állam területén vagy állampolgára által elkövetett cselekményeket jogosult vizsgálni, hanem a joghatóságát nyilatkozattal elfogadó nem részes államban történeteket is.⁵ (Illetve ha – nem részes állam, nem is a főügyész, hanem – a Biztonsági Tanács kezdeményezi az eljárást, ez esetben ugyancsak lehetséges, hogy nem részes – és a joghatóságot *ad hoc* alapon sem elfogadó – állam kapcsán rendelkezik joghatósággal a bíróság,⁶ ez az opció azonban az orosz–ukrán háború vonatkozásában értelemszerűen, a BT-t blokkoló Oroszország miatt, nem reális.) A három, fent említett nemzetközi jogon alapuló bűncselekmény esetében tehát nincs akadálya az ICC eljárásának az Ukrajna területén történetek vonatkozásában, követték el e bűntetteket akár az orosz, akár az ukrán vagy bármely más állam polgárai.

1.2. AGRESSZIÓ: AZ ELJÁRÁS JELEN ÁLLÁS SZERINT KÉPTELENSÉG

A bíróság tárgyi joghatóságába tartozó negyedik bűncselekmény, a szinte paralizáló speciális normák által szabályozott agresszió, így az orosz agresszió kapcsán azonban már pillanatnyilag tehetetlen a hágai fórum. Tehetetlen, hiszen amikor végre sikerült a Statútumnak az agresszió mibenlétét meghatározó kampalmai módosítását 2010-ben elfogadni (1998-ban⁷ csak „elvi lehetőségként”⁸ sorolták fel e bűntettet a tárgyi joghatóságról rendelkező cikkben,⁹ de definiálását illetően akkor még nem volt egyetértés, így ezen opció jó ideig szunnyadó maradt),¹⁰ a Statútumba újként

⁴ Lásd: <https://asp.icc-cpi.int/states-parties>.

⁵ Lásd a Római Statútum 12. cikkét a joghatóság gyakorlásának előfeltételeiről.

⁶ Lásd együtt olvasva a Római Statútum 12. cikkének 2. bekezdését és 13. cikkét. E kérdésről részletesen: BÉRES Nóra: *A Biztonsági Tanács által a Nemzetközi Büntetőbíróság elé utalt helyzetek legfontosabb jogi problémái* (Budapest: Mádl Ferenc Összehasonlító Jogi Intézet 2021) 43–44., <https://doi.org/10.47079/2021.bn.btnbb.5>.

⁷ Az alapító konferencián, Rómában.

⁸ T/10722. számú törvényjavaslat a Nemzetközi Büntetőbíróság Statútumának és a Statútum 8. cikkére vonatkozó kampalmai módosításának kihirdetéséről. Előadó: Trócsányi László igazságügyi miniszter. Budapest, 2016. május. Általános indokolás, 2. pont. <https://www.parlament.hu/irom40/10722/10722.pdf>. Megjegyzés: a Római Statútum esetében kihirdető jogszabályra nem tudok hivatkozni, mert bár Magyarország is 2002 óta részes állam, immár (hiszen 2001-ben megtörtént a ratifikáció) több mint 20 éves alkotmányos mulasztás következtében nincs kihirdetve mind a mai napig a hazánkat is – természetesen a saját, azaz a magyar döntéshozók döntése alapján – kötő szerződés. Kovács Péter: „Miért nincs még kihirdetve a Római Statútum? Gondolatok a Római Statútum és az Alaptörvény összeegyeztethetőségének egyszerűségéről” *Állam- és Jogtudomány* 2019/1. 69–90.

⁹ Lásd a Római Statútum 5. cikkét.

¹⁰ Philippe Sands szerint 1998-ban még azért nem lehetett az agresszió kapcsán előrébb lépni és felhatalmazni e bűncselekmény kapcsán is az ICC-t cselekvésre, mert egyes nagyhatalmak attól tartottak, rajtuk csattan később az általuk fontos oros. Szó se róla, teszem hozzá, a 2003-as iraki katonai beavatkozás is nélkülözött minden nemzetközi jogi legitimitást. Sam WOLFSON: „It’s a slam dunk’ Philippe Sands on the case against Putin for the crime of aggression” *The Guardian* 2022. március. 31., <https://www.theguardian.com/law/2022/mar/30/vladimir-putin-ukraine-crime-aggression-philippe-sands>.

bekerülő cikkek¹¹ jóval szűkebbre szabták az agresszió kapcsán a bíróság fellépésének lehetőségét. E paragrafusok szerint ugyanis agresszió esetében mindkét érintett államnak, vagyis az agressziót végrehajtó és az azt elszenvető államnak is el kell fogadnia a Római Statútumnak az agresszióról rendelkező módosítását. Márpedig eleddig e kiegészítésnek a Statútum 123 államából mindössze 43¹² vált részesévé, s nincs közöttük se az Orosz Föderáció, se Ukrajna. S bár elvi lehetőségként agresszió esetében is utalhatná az ENSZ BT a helyzetet a bíróság elé, így pedig lenne nem részes állam vonatkozásában is joghatósága a testületnek,¹³ orosz támogató szavazat nélkül ez az opció a gyakorlatban most nem működhet. A Nemzetközi Büntetőbíróság tehát jelen állás szerint¹⁴ nem vizsgálhatja a természetes személyek felelősségét agresszió büntetéseért az orosz–ukrán fegyveres konfliktust tekintve.

Márpedig az Orosz Föderáció az agresszió tankönyvi példáját hajtotta végre Ukrajnával szemben. Vagy ahogy az ICC Statútuma (a fent említett módosítás révén utóbb megszületett 8bis cikke) fogalmaz: „az Egyesült Nemzetek Alapokmányának nyilvánvaló megsértése”¹⁵ történt. Nincs az ENSZ Alapokmánya által rögzített,¹⁶ egyúttal *ius cogens*,¹⁷ azaz feltétlen érvényesülést kívánó normának minősülő államok közötti erőszak tilalmának olyan kivétele, amelyre Oroszország megalapozottan hivatkozhatott volna. Hiszen se az ENSZ Biztonsági Tanácsa nem adott felhatalmazást Ukrajnával szemben fegyveres erő alkalmazására,¹⁸ se önvédelmi, akár egyéni, akár kollektív önvédelmi jogára¹⁹ nem alapozhatta az orosz vezetés fellépésüket. Az erőszak tilalma alól pedig e két kivételnél több, más nem létezik.²⁰ Oroszország tehát semmibe vette napjaink egyik alapvető nemzetközi normáját, amely jogsértésből nemcsak állami felelősség keletkezhet, de felveti az állami lépéseket meghatározó természetes személyek felelősségre vonásának szükségességét is.

¹¹ Az agressziót a 8bis cikk definiálta, e büntett tekintetében pedig a joghatóság gyakorlásának mikéntjéről a szintén új 15bis és 15ter cikkek rendelkeztek. – Amendments to the Rome Statute of the International Criminal Court Kampala, 11 June 2010. Adoption of Amendments on the Crime of Aggression. Resolution RC/Res.6 of the Review Conference of the Rome Statute, https://asp.icc-cpi.int/sites/asp/files/asp_docs/RC2010/AMENDMENTS/CN.651.2010-ENG-CoA.pdf.

¹² UN Treaty Collection. Amendments on the crime of aggression to the Rome Statute of the International Criminal Court, https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mdsg_no=XVIII-10-b&chapter=18&clang=en.

¹³ Lásd a Római Statútum 13. cikkének b) pontját és a (kampalai módosítás) 15ter cikkét.

¹⁴ E tanulmány az orosz–ukrán háború hatodik hónapjában, 2022 augusztusában készült.

¹⁵ E kérdésről lásd: HOFFMANN Tamás: „Contra aggressionem? Az agresszió bűncselekményével kapcsolatos nemzetközi jogi dilemmák” *Állam- és Jogtudomány* 2019/1. 65–66.

¹⁶ Lásd az ENSZ Alapokmányának 2. cikk (4) bekezdését. Kihirdette: 1956. évi I. törvény az Egyesült Nemzetek Alapokmányának törvénybe iktatásáról.

¹⁷ CSAPO Zsuzsanna: „»[...] és amelyet csak a nemzetközi jognak az ugyanilyen jellegű későbbi szabályával lehet megváltoztatni.« Az 1969. évi bécsi egyezmény és a *ius cogens* módosíthatósága” *Állam- és Jogtudomány* 2020/1. 25–43.

¹⁸ Lásd az ENSZ Alapokmány VII. fejezetét „Eljárás a béke veszélyeztetése, a béke megszegése és támadó cselekmények esetében” címmel (az Alapokmányt kihirdető magyar törvény fordítása szerint).

¹⁹ Lásd az ENSZ Alapokmány 51. cikkét.

²⁰ James A. GREEN – Christian HENDERSON – Tom RUYS: „Russia’s Attack on Ukraine and the Jus ad Bellum” *Journal on the Use of Force and International Law* 2022/1. 4–30.; HOFFMANN Tamás: „Háború vagy béke? Az államközi erőszak alkalmazásának nemzetközi jogi kérdései az orosz–ukrán konfliktusban” *Közjogi Szemle* 2022/3. 1–13.

2. VAN RÁ ESÉLY, HOGY MÉGIS ELJÁRJON A NEMZETKÖZI BÜNTETŐBÍRÓSÁG AZ OROSZ AGRESSZIÓ KAPCSÁN IS?

Az Ukrajnával szembeni agresszió felelőseinek ICC általi számonkérésének jelen állás szerinti lehetetlensége mindazonáltal nem jelenti, hogy ezzel a fórummal nem lehetne e büntett kapcsán is a későbbiekben számolni. Miképpen kerülhetne valamennyi, a bíróság tárgyi joghatóságába tartozó bűncselekmény az ICC vizsgálódásának körébe?

Láttunk már persze regnáló állami vezetőt pozíciójáról lemondva az őt bűncselekmény elkövetésének vádjával illető nemzetközi büntetőfórum előtt önként megjelenni (lásd Hashim Thaci volt koszovói elnököt).²¹ Valószínűtlen azonban, hogy Vlagyimir Putyin regnálása alatt Oroszország ratifikálja a Római Statútumot és annak az agresszióra vonatkozó módosítását, s az orosz elnök, felháborodva a szerinte alaptalan vádakon, igazságáért kiállva felmentését követeli a nemzetközi bíraktól. Csakis rezsiváltás hozhatna ilyen fordulatot, ám erre is kevés az esély.

Azonban ha a későbbiekben egy új orosz vezetés fontosnak találná a bűncselekmények, így az agresszió elkövetőinek felelősségre vonását, a Statútumnak és az agresszióra vonatkozó módosításának elfogadásával ennek lehetőségét megteremthetnék. Mert bár a visszaható hatály általános jogelve a bíróságot felállító Statútum esetében is alapvetés, azaz a bíróság az alapító szerződésének hatályba lépése (2022. július 1.) előtti cselekményeket nem vizsgálhat, illetve később csatlakozó állam esetében főszabályként csak a csatlakozást követő események kapcsán keletkezik a bíróságnak joghatósága, utóbbi államok megtehetik a (11. cikk alapján), hogy a Statútum vagy – agresszió esetében – módosítása hatályba lépéséig visszamenőlegesen hatalmazzák fel a nemzetközi fórumot az eljárásra. Ez az agresszió kapcsán azt jelenti, hogy az ICC akár 2022-ben is felhatalmazható, hogy 2017-ben (ekkor lépett hatályba a kampalmai módosítás) és ezt követően történt cselekményeket vizsgáljon.

Mivel tehát a 2014-es krími agresszió esetén nem voltak még hatályban az ICC Statútumának újként betoldott agressziós paragrafusai, ezek az események nem ítélték meg az ICC által, de a 2022. február 24-én kezdődő folyamatok esetében ennek már nem lenne jogi akadály.

Azt azonban ne felejtjük, hogy míg a többi *delicta iuris gentium*²² esetében a bíróság eljárásához a területi állam és az elkövető állampolgársága szerinti állam egyikének elegendő, ha a Statútumhoz csatlakozik, agresszió esetében e két érintett állam részessége nem vagylagos, hanem konjunktív feltétel. Azaz Ukrajnának is

²¹ „Kosovo’s President Hashim Thaci resigns to face war crime trial” *Deutsche Welle*, 2020. november 5., <https://www.dw.com/en/kosovos-president-hashim-thaci-resigns-to-face-war-crime-trial/a-55507770>; „Kosovo Specialist Chambers & Specialist Prosecutor’s Office” <https://www.scp-ks.org/en>; „Hashim Thaci et al.” <https://www.scp-ks.org/en/cases/hashim-thaci-et-al>.

²² Nemzetközi jogon alapuló bűncselekmények (delictum = bűncselekmény, ius gentium = nemzetközi jog). Lásd erről: BRUHÁCS János: *Nemzetközi jog II. Különös rész* (Budapest–Pécs: Dialóg Campus 2010) XI/5. alfejezet; CSAPÓ Zsuzsanna: „Delicta iuris gentium, a természetes személyek nemzetközi jogon alapuló büntetőjogi felelőssége és a felelősségre vonás folyamata” *Jura* 2002/1. 136–143.

ratifkálnia kellene a Római Statútumot, kampalai módosításával együtt. (A megszorító értelmezés főszabálya alapján legalábbis így értelmezendő a kampalai 15bis cikk 5. bekezdése, amely részes államokról szól. Ámbár lehetséges, hogy kiterjesztő értelmezéssel a bírák elfogadnák, hogy a bíróság joghatóságát 2015-ben elismerő ukrán nyilatkozat valamennyi, az ICC tárgyi joghatósága alá tartozó bűncselekményre vonatkozik.)²³ Ukrajna számára ez nem lenne rizikós lépés, hiszen az önvédelmi helyzetben cselekvő állam ha az arányosság keretei között marad, nem követ el nemzetközi jogsértést, amennyiben netán határain kívül mér megsemmisítő csapást orosz katonai célpontokra. Szó sincs tehát ez utóbbi esetben agresszióról. (Illetve a Római Statútum elfogadása nem jelent örök érvényű elköteleződést sem, ki lehet lépni a szerződésből,²⁴ igaz, 12 hónapos felmondási idővel.)

Hasonlóképp megalapozhatná a bíróság joghatóságát – maradvá továbbra is a 2022-es orosz agresszió kérdéskörénél –, ha az ENSZ Biztonsági Tanácsa utalná a szituációt a testület elé,²⁵ ehhez pedig, mint láttuk fentebb, az se szükséges volna, hogy az érintett államok, Oroszország és Ukrajna részessé váljon a Római Statútumban. Ám ezen opció is csak akkor lehet működőképes, ha Oroszország (új) vezetése nem vétőzta a BT-ben az őket kellemetlenül érintő döntéseket.

Valószínű tehát, hogy a Nemzetközi Büntetőbíróság az orosz agresszió kapcsán is eljárhat majd (s nem csak az orosz agresszió folyamán)²⁶ elkövetett háborús bűncselekmények, akár emberiség elleni bűntettek, netán népirtás ügyében), ám a jelenlegi szabályok miatt kevés az esély arra, hogy orosz politikai és katonai vezetőknek²⁷ felelniük kelljen a vádlottak padján az államok közötti erőszak tilalmának megsértéséért. Mivel azonban nemzetközi bűntettek – a „bűntelenség kultúrájának” felszámolása jegyében – nem maradhatnak válasz nélkül, a nemzetközi

²³ Annál is inkább lehetséges utóbbi értelmezés, mivel a 2015-ös ukrán (az ICC joghatóságát megalapozó) nyilatkozat még „csak” a háborús és emberiség elleni bűntettek nevesítette első bekezdésében, ám e nyilatkozat alapján most a bíróság főügyésze népirtás kapcsán is nyomoz, feltételezhetően a deklaráció második bekezdésének azon, jóval általánosabban fogalmazó pontjára alapozva, amely a bíróság joghatóságát „az Ukrajna területén elkövetett cselekmények” kapcsán ismeri el. <https://www.icc-cpi.int/ukraine>. Azt se feledhetjük azonban, hogy bár az agresszióra vonatkozó kampalai módosítást már évekkorábban elfogadták (2010-ben), de hatályba még nem lépett (majd csak 2017-ben) az ukrán nyilatkozatok tételekor (2014-ben, illetve 2015-ben).

²⁴ Lásd a Római Statútum 127. cikkét.

²⁵ Az ENSZ Alapokmány VII. fejezete szerint eljárva, azaz ha a BT ügy itélne, a felelősök számonkérése a nemzetközi béke és biztonság fenntartását, illetve helyreállítását szolgálná.

²⁶ Ezért tekintette a nürnbergi Nemzetközi Katonai Törvényszék az agressziót a legsúlyosabb nemzetközi bűntettnek, azaz mert eredője a többinek, „magában hordozza az összes többiben rejlő gonosz-ságot”. (Még ha ez kivétel nélkül csak a háborús bűncselekményekre igaz, ugyanis emberiség elleni bűntett és népirtás békeidőben is „elkövethető”.) International Military Tribunal, Nuremberg, Judgment of 1 October 1946 in the Trial of German Major War Criminals. 421. https://crimeofaggression.info/documents/6/1946_Nuremberg_Judgement.pdf.

²⁷ Ne feledjük persze azt sem, hogy Belarusz s így a belarusz vezetés közvetett módon ugyancsak agressziót követ el azzal, hogy területét átengedi egy harmadik állammal szemben agressziót végrehajtó államnak. Lásd az agressziót definiáló 1974. évi 3314 (XXIX) számú ENSZ Közgyűlési határozat melléklete 3. cikkének f) pontját. (E 3. cikk által meghatározott agressziós tényállásokat a Római Statútum új 8bis cikke szóról szóra átvette három és fél évtizeddel később.) *Definition of aggression*, G.A. Res. 3314, 2319th plen. mtg., 14 December 1974, U.N. Doc. A/RES/3314 (XXIX), Annex, para. 3. (f)., https://legal.un.org/avl/pdf/ha/da/da_ph_e.pdf.

jogász közösség jeles képviselői alternatívákban kezdtek gondolkodni. Hiszen, ahogy Mary Robinson, az ENSZ korábbi emberi jogi főbiztosza 2022 márciusának elején fogalmazott: „Ha Putyin elnök felelősségre vonása az Ukrajna elleni agressziójáért elmarad, az tovább ássa alá a szabályokon alapuló nemzetközi rendet. Ha szó nélkül hagyjuk az agresszió büntetteit, nagy eséllyel további jogsértéseknek, valamint az ENSZ által védelmezendő béke és biztonság folyamatos megbomlásának leszünk tanúi. A nemzetközi közösségnek fel kell kutatnia minden rendelkezésre álló lehetőséget az elszámoltathatóság és az igazságszolgáltatás biztosítása érdekében.”²⁸ E gondolatot kiegészítve hozzátennem,²⁹ a harctéren történt háborús vagy emberiesség elleni bűncselekmények esetében a fegyveres konfliktust kiobbantó elsőszámú döntéshozóig nem oly egyszerű vagy épp akár lehetetlen is felgöngyöltíteni a felelősségi láncolatot. Ha nem gondoskodunk tehát az agresszió felelőseinek számonkéréséről, előállhat, hogy megreked az igazságszolgáltatás alsó- vagy középvezetői szinten, míg mindennek az eredője érintetlen marad.

3. KI, HA A NEMZETKÖZI BÜNTETŐBÍRÓSÁG NEM?

3.1. FELVÁZOLT EGYÉB ALTERNATÍVÁK

Akik tehát tervezték, előkészítették, megindították és/vagy kiviteleztek³⁰ az Ukrajnával szembeni agressziót, jelen helyzetben az ICC elé nem citálhatók. Akik szerint azonban itt még nincs vége e történetnek, vagy egy speciális nemzetközi büntetőtörvényszékben, illetve hibrid fórumban, vagy nemzeti bíróságokban gondolkodnak.

3.1.1. SPECIÁLIS NEMZETKÖZI BÜNTETŐTÖRVÉNYSZÉK

Philippe Sands – brit-francia nemzetközi jogász professzor – volt az, aki pár nappal a 2022. február 24-én megindult invázió után felvetette egy külön e célra dedikált nemzetközi törvényszék létrehozásának sürgető gondolatát.³¹ Sands³² úgy vélte, minden közösségnek megvan most a maga feladata: az orvosok egészségügyi segít-

²⁸ „The Elders call for a criminal tribunal to investigate alleged crime of aggression in Ukraine” *The Elders* 2022. március 5., <https://theelders.org/news/elders-call-criminal-tribunal-investigate-alleged-crime-aggression-ukraine>.

²⁹ Philippe Sands nyomán. Lásd WOLFSON (10. l.).

³⁰ E négyes felsorolás az ICC Statútum 8bis cikkében szerepel, e kampalmai módosítás szerint tehát e cselekményekért kell(ene) felelni agresszió esetén a természetes személyeknek.

³¹ Philippe SANDS: „Putin’s use of military force is a crime of aggression” *Financial Times* 2022. február 28., <https://www.ft.com/content/cbbdd146-4e36-42fb-95e1-50128506652c>.

³² Sands egyik nagyapja Lvivből (Lwowból, Lembergől) származott, abból a városból, amely közös pont volt Raphael Lemkin és Hersch Lauterpacht, a népirtás és az emberiesség elleni büntett jogi kategóriái kidolgozóinak életében is. Lásd erről Sands tényirodalmi könyvét: Philippe SANDS: *Keletnyugati utca. A népirtás és az emberiesség elleni büntett fogalmának eredetéről* (Budapest: Park 2020). Eredeti kiadásban: *East West Street. On the Origins of Genocide and Crimes Against Humanity* (London: Weidenfeld & Nicolson 2016).

séget nyújtanak, a művészek morális támogatást, az írók petíciókat fogalmaznak, a jogászoknak pedig kutya kötelességük a jog eszközeivel fellépni,³³ s akár, ahogy ő igyekszik, megoldást találni a felelősök számonkérésére.

Sands a II. világháború utáni nürnbergi Nemzetközi Katonai Törvényszékhez hasonlatos testület felállítását javasolta (ott és akkor még béke elleni büntettként tünt fel a vádpontok között az agresszió).³⁴ Véleménye szerint ugyan a nemzetközi jog távolról sem mindenható, de még egy eszköz lehet a nemzetközi közösség fegyvertárában, hiszen a szankciók bár szükségesek, de egymagukban nem elégségesek az orosz agresszióval szemben.³⁵ Felvetése nem maradt pusztába kiáltott szó: március 4-én a Chatham House által szervezett online konferencián Dmitro Kuleba ukrán külügyminiszter (egy gépkocsi hátsó üléséről Ukrajnából bejelentkezve)³⁶ immár vele és sok más³⁷ kiváló (nemzetközi) jogással, egyéb prominens személlyel karöltve felhívást fogalmaztak meg,³⁸ sürgetve az Ukrajnával szembeni agresszió elkövetőinek megbüntetését célzó különleges törvényszék (Special Tribunal for the Punishment of the Crime of Aggression against Ukraine) létrehozatalát.³⁹ Kuleba 4 hónap múlva, júliusban így fogalmazott: „Ha nincsenek megfelelő eszközök, amelyek lehetővé teszik számunkra, hogy igazságot szolgáltatassunk, akkor a nemzetközi büntető igazságszolgáltatás eredetéhez kell visszatérnünk, hogy megteremtjük azokat.”⁴⁰ E 4 hónap alatt a kezdeményezést támogatásáról biztosították az Európa Tanács,⁴¹

³³ Lásd WOLFSON (10. lj.).

³⁴ Philippe SANDS: „Opinion: Why we need a new Nuremberg trial to make Putin pay” *University College London* 2022. március 7. (első megjelenés: *Mail Online* 2022. március 5.), <https://www.ucl.ac.uk/news/2022/mar/opinion-why-we-need-new-nuremberg-trial-make-putin-pay>.

³⁵ Philippe Sands beszéde a Chatham House által szervezett online rendezvényen, 2022. március 4., amely az alábbi linken visszahallgatható: <https://www.chathamhouse.org/events/all/research-event/criminal-tribunal-aggression-ukraine>.

³⁶ Patrick WINTOUR: „Ukraine backs international tribunal plan to try Putin for crime of aggression” *The Guardian* 2022. március 4., <https://www.theguardian.com/world/2022/mar/04/ukraine-backs-plan-for-international-tribunal-to-try-putin-for-of-aggression>.

³⁷ 38-an írták alá a közleményt, köztükük Richard Goldstone is, a Volt-Jugoszlávia Nemzetközi Büntetőtörvényszék (ICTY) korábbi főügyésze, illetve Ben Ferencz, a nürnbergi Katonai Törvényszék egyik ügyésze, aki a kézirat lezárásának idején 102 éves volt.

³⁸ Március 7-én Kuleba egymaga is, külügyminiszteri minőségében hasonló tartalmú nyilatkozatot tett közzé az ukrán kormány portálján. Statement by Minister of Foreign Affairs of Ukraine Dmytro Kuleba on the initiative to create a Tribunal for bringing the leadership of the Russian Federation to justice for the crime of aggression against Ukraine, 2022. március 7., <https://www.kmu.gov.ua/en/news/zajava-ministra-zakordonnih-sprav-ukrayini-dmitra-kulebi-shchodo-stvorennya-tribunalu-dlya-pokarannya-kerivnictva-rosijskoyi-federaciyi-za-zlochyn-agresiyi-proti-ukrayini>.

³⁹ Statement Calling for the Creation of a Special Tribunal for the Punishment of the Crime of Aggression Against Ukraine [a továbbiakban: Statement Calling for the Creation of a Special Tribunal], 2022. március 4., <https://gordonandsarahbrown.com/wp-content/uploads/2022/03/Combined-Statement-and-Declaration.pdf>.

⁴⁰ Aparna SHANDILYA: „Ukraine Calls for Creation of Special Tribunal to Probe ‚War Crimes’ Committed by Russia” *Republicworld* 2022. július 14., <https://www.republicworld.com/world-news/russia-ukraine-crisis/ukraine-calls-for-creation-of-special-tribunal-to-probe-war-crimes-committed-by-russia-articleshow.html>.

⁴¹ The Russian Federation’s aggression against Ukraine: ensuring accountability for serious violations of international humanitarian law and other international crimes, Council of Europe Parliamentary

az EBESZ⁴² és a NATO⁴³ parlamenti közgyűlései, az Európai Parlament,⁴⁴ valamint Litvánia⁴⁵ nemzeti parlamentje.⁴⁶ Az ukrán külügyminiszter a G7 országokat ugyan-csak erre kérte.⁴⁷ Érdemi előrelépés azonban nem történt az első fél évben (hacsak nem a publikum előtt nem nyilvános háttértárgyalásokon), holott e törvényszéknek nemcsak az lenne a feladata, hogy megbüntesse utólag a bűnelkövetőket, de gyors felállítása szolgálhatná, szolgálhatta volna a Putyin mögüli kihátrálást is, hisz jelez-né, senki nem kerülheti el a felelősségre vonást. Év végén mindazonáltal Ursula von der Leyen is, az Európai Bizottság nevében, javaslatot tett egy speciális – ENSZ által támogatott – bíróság létrehozatalára, jelezve, készek a nemzetközi közösség-gel együttműködni annak érdekében, hogy az új fórum megkapja a lehető legszéle-sebb körű nemzetközi támogatást.⁴⁸

A törvényszék létesítését sürgető nyilatkozatot megfogalmazók elképzelése szerint az új fórum komplementer lenne, kiegészítené a Nemzetközi Büntetőbíróság munká-ját (ahogy a Nemzetközi Bíróság és az Emberi Jogok Európai Bíróságának eljárásait⁴⁹

Assembly, Resolution 2436 (2022) para. 11.6., <https://pace.coe.int/pdf/fa02a5672334527444dc210c5dab03df71864ae0fc169d8a890d751b53efdecl/resolution%202436.pdf>.

⁴² Resolution on the Russian Federation's War of Aggression Against Ukraine and its People, and its Threat to Security Across the OSCE Region, OSCE Parliamentary Assembly, Twenty-ninth Annual Session, Birmingham, 2022. július 6., para 36, <https://www.oscepa.org/en/documents/annual-sessions/2022-birmingham/4409-birmingham-declaration-eng/file>.

⁴³ Standing with Ukraine, NATO Parliamentary Assembly, Declaration 111 SESP 22 E rev.1 fin, Vilnius, 2022. 05. 30. para. 18. (j), <https://www.nato-pa.int/download-file?filename=/sites/default/files/2022-05/111%20SESP%2022%20E%20rev.1%20fin%20-%20DECLARATION%20ON%20UKRAINE.pdf>.

⁴⁴ Az Európai Parlament 2022. május 19-i állásfoglalása az Ukrajnában elkövetett háborús bűncselekmények büntetlensége elleni küzdelemről (2022/2655(RSP), para. O, 12–13, https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2022-0218_HU.html.

⁴⁵ Resolution on the Recognition of the Actions of the Russian Federation in Ukraine as Genocide and the Establishment of a Special International Criminal Tribunal to Investigate the Crime of Russian Aggression, Seimas of the Republic of Lithuania, Vilnius, 2022. május 10., No. XIV-1070, https://www.lrs.lt/sip/getFile3?p_fid=47002.

⁴⁶ Lásd SHANDILYA (40. lj.).

⁴⁷ Stéphanie MAUPAS: „Ukraine calls for the creation of a special tribunal on the crime of aggression” *Le Monde* 2022. május 22., https://www.lemonde.fr/en/international/article/2022/05/22/ukraine-calls-for-the-creation-of-a-special-tribunal-on-the-crime-of-aggression_5984275_4.html.

⁴⁸ Lásd: „Statement by President von der Leyen on Russian accountability and the use of Russian frozen assets” *European Commission* 2022. november 30. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/STATEMENT_22_7307; Megjegyzendő, a Bizottság két alternatívát is ajánl: egy multi-laterális szerződésen alapuló független speciális nemzetközi törvényszéket és egy nemzeti igazság-szolgáltatási rendszerbe integrált speciális törvényszéket, nemzetközi bírakkal. Utóbbi hibrid megoldásról lásd a jelen tanulmány következő alfejezetét. Lásd még az alábbi sajtóközleményt: „Ukraine: Commission presents options to make sure that Russia pays for its crimes” *European Commission* 2022. november 30., https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_22_7311.

⁴⁹ Az ukrán–orosz fegyveres konfliktussal kapcsolatban a Nemzetközi Büntetőbíróság mellett eljárás-sok indultak a Nemzetközi Bíróságon és a Strasbourgi Bíróságon is. Nincsenek hatásköri összeüt-közések vagy átfedések, hiszen a két utóbbi fórum a nemzetközi büntetőbíróságokkal ellentétben természetes személyek individuális büntetőjogi felelősségét nem kutathatja. A Nemzetközi Bíróság előtt folyamatban lévő eljárás: *Allegations of Genocide under the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Ukraine v. Russian Federation)* <https://www.icj-cij.org/en/case/182>; Az Emberi Jogok Európai Bírósága előtt folyamatban lévő (államközi) eljárás-

sem érintené).⁵⁰ Míg tehát ezen új bíróság a háború kitörésének (s folytatásának) jogtalanságáért állapítana meg felelősséget (Putyin, valamint legközelebbi katonai, politikai, hírszerzési és pénzügyi kollaboránsai⁵¹ kapcsán vizsgálódva), az ICC azt vizsgálja,⁵² a háború során betartják-e a *ius in bello*, azaz a humanitárius nemzetközi jog normáit, vagyis a háború áldozatainak védelmét célzó, valamint az alapvető emberi jogi előírásokat.⁵³ Dapo Akande, aki szintén az új törvényszék felállításának pártfogója, hangsúlyozta, a két büntetőbíróság együttműködésére számítanak. Gordon Brown, aki ugyancsak kiállt a Chatham House rendezvényén közhírré tett felhívás mellett, kiemelte, s ezt nyilatkozatuk is rögzítette, hogy az új törvényszéknek ugyanazon alapelveken kell nyugodnia, mint amely princípiumokat az 1942. évi St. James deklarációban⁵⁴ Londonban a Szövetségesek megfogalmaztak⁵⁵ (s amely nyilatkozat aztán elvezetett 1945-ben a nürnbergi törvényszék felállításához). A volt brit miniszterelnök felszólította Európa valamennyi országát, ruházzák fel joghatósággal e speciális célra felállítandó bíróságot. Megítélése szerint a nemzetközi büntetőjog rendszerében jelenleg tátongó úrt e különleges törvényszékkel lehetne betölteni.⁵⁶ Ahogy Mikola Gnatovski, az ukrán külügyminiszter tanácsadója fogalmazott az online rendezvényen: itt az idő arra, hogy továbbfejlesszék a nemzetközi jogot, hiszen a nemzetközi bűncselekmények „anyja”, ahogy ő nevezte, azaz az agresszió esetében elégtelenek a most rendelkezésre álló mechanizmusok.⁵⁷

De honnan is származna a törvényszék felhatalmazottsága? Akande szerint e nemzetközi törvényszékre Ukrajna átruházná joghatóságát a területén történt bűncselekmények, azaz ez esetben az agresszió büntette vonatkozásában.⁵⁸ A márciusban közzétett nyilatkozat így fogalmaz: az államoknak meg kell állapodniuk abban, hogy a nemzeti büntetőködexekből és az általános nemzetközi jogból eredő joghatósággal felruházzák az új bíróságot, nemzetközi szolidaritásra van ugyanis szükség a joguralmának fenntartásához, az elkövetők felelősségre vonásához.⁵⁹ Hogyan tudjuk

sok: *Ukraine v. Russian Federation* no. 20958/14, no. 38334/18, no. 55855/18, no. 10691/21, no. 11055/22, *Ukraine and the Netherlands v. Russian Federation* nos. 8019/16, 43800/14, 28525/20, *Russia v. Ukraine* no. 36958/21. Lásd a függőben lévő ügyeket: <https://www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=caselaw/interstate&c>.

⁵⁰ Lásd Sands (35. l.); Statement (39. l.) 3.

⁵¹ Gordon Brown beszéde a Chatham House által szervezett (fentebb, a 35. l.-ben már hivatkozott) online rendezvényen.

⁵² Az ICC esetében tehát nem indokolt a feltételes mód használata, az ICC ügyészi hivatala ugyanis már vizsgálja e kérdéseket.

⁵³ Dapo Akande beszéde a Chatham House által szervezett (fentebb, a 35. l.-ben már hivatkozott) online rendezvényen.

⁵⁴ Punishment for War Crimes – The Inter-Allied Declaration signed at St. James’s Palace, London, on 13th July 1942. A Document issued by The Inter-Allied Information Committee, Published by His Majesty’s Stationery Office, <https://nla.gov.au/nla.obj-648522001/view?partId=nla.obj-648522082#page/n0/mode/1up>.

⁵⁵ Lásd Brown (51. l.).

⁵⁶ Lásd Brown (51. l.).

⁵⁷ Mikola Gnatovski beszéde a Chatham House által szervezett (fentebb, a 35. l.-ben már hivatkozott) online rendezvényen.

⁵⁸ Lásd Akande (53. l.).

⁵⁹ Lásd Statement (39. l.) 2–3.

mindezt értelmezni? A Chatham House rendezvényének levezető elnöke, Elizabeth Wilmschurst úgy ítélte meg,⁶⁰ a járható út az lenne, hogy vagy az ENSZ Közgyűlés, vagy az ENSZ Főtitkár kötne Ukrajnával megállapodást a bíróság létrehozásáról. Sands szerint az ENSZ és Ukrajna között kötött szerződésen túl európai kezdeményezésre is megalakulhatna az új bíróság, akár néhány jelentős európai állam és Ukrajna közötti megállapodás révén. A professzor elképzelése szerint akár 5-6 állam – reményei szerint a britek és a franciák részvételével – és Ukrajna szerződése is megteremthetné a bíróság alapjait. Hangsúlyozta, a jog meglehetősen rugalmassága engedi a kreativitást, különböző konstrukciók kidolgozását.⁶¹

Nem Sands-ék persze az egyedüliek, akik a február 24-én megindult inváziót követően rögtön a megoldásokat kezdték keresni az ICC agresszió kapcsán mutató tehetetlenségének orvoslására, s így több lehetőség is feltűnt már lehetséges alternatívaként. Megfontolásra érdemes Kevin Jon Heller koncepciója, aki az ENSZ helyett az Európa Tanácsot (ET) helyezné előtérbe, az általa mindenekelőtt regionálisnak tekintett problémára ugyanis regionális választ talál a legcélravezetőbbnek.⁶² E ponton pedig eljutunk ahhoz a kérdéshez is, hogy tisztán nemzetközi vagy nemzetközi és nemzeti elemeket egyaránt vegyítő testületben érdemes-e gondolkodni. Értelmezésem szerint ugyanis a Sands-ék által felvázolt elképzelés a nürnbergi mintához hasonló nemzetközi fórumot vizionál, Heller azonban egyértelműen hibrid felállást preferálna.

3.1.2. HIBRID BÜNTETŐTÖRVÉNYSZÉK

Heller szerint egy hibrid bíróság egyesítené az orosz vezetők agresszióért történő felelősségre vonását szolgáló lehetséges alternatívák – nemzetközi és nemzeti bíróságok – előnyeit, egyúttal (zömmel) kiküszöbölné hátrányaikat. E bíróságot az ukrán jogrendszer részeként javasolná felállítani, az Európa Tanács támogatása mellett. Mintául a Hissène Habré volt csádi elnököt számon kérő Rendkívüli Afrikai Kamarákat (Extraordinary African Chambers) ajánlja. E kamarákat 2013-ban létesítették egy Szenegál és az Afrikai Unió által (a megelőző évben) kötött szerződéssel.⁶³ E hibrid fórum 2016-ban (2017-ben jogerősen is) a volt elnököt életfogytiglani szabadságvesztés büntetésre ítélte,⁶⁴ kínzásért, háborús bűncselekményekért és emberiség elleni bűntettekért.⁶⁵ E kamarák, amelyek a szenegáli igazságszolgál-

⁶⁰ Elizabeth Wilmschurst beszéde a Chatham House által szervezett (fentebb, a 35. l.j.-ben már hivatkozott) online rendezvényen.

⁶¹ Lásd Sands (35. l.j.).

⁶² Kevin Jon HELLER: „The Best Option: An Extraordinary Ukrainian Chamber for Aggression” *Opinio Juris* 2022. március 16. <https://opiniojuris.org/2022/03/16/the-best-option-an-extraordinary-ukrainian-chamber-for-aggression/>.

⁶³ Lásd HELLER (62. l.j.).

⁶⁴ Emanuele CIMOTTA: „Extraordinary African Chambers” *Max Planck Encyclopedia of International Procedural Law* 2019 December, <https://opil.ouplaw.com/view/10.1093/law-mpeipro/e3295.013.3295/law-mpeipro-e3295>.

⁶⁵ „Extraordinary African Chambers” *Hybrid Justice*, <https://hybridjustice.com/extraordinary-african-chambers/>.

tatói rendszerbe tagozódtak, de amelyben a szenegáli bírák mellett az Afrikai Unió más államaiból érkező bírák is szolgáltak, univerzális joghatóság alapján ítélték el egy másik ország, Csád korábbi (ekkor tehát már hatalomban nem lévő)⁶⁶ vezetőjét.⁶⁷

Heller elképzelése szerint ugyanez működhetne, sőt, ez lenne a legideálisabb az orosz agresszió felelőseinek megbüntetésére. Az Európa Tanács keretében kidolgoznának egy Ukrajnával kötendő egyezményt, azt aláírnák a részes államok, e szerződés létrehozna a Rendkívüli Ukrajnai Kamarát, amelyben ukrán ügyészek/bírák és különböző ET-tagállamok ügyészei/bírái töltenék be a tisztségeket, illetve megállapodnának, hogy a bíróság költségeit közösen viselnék az ukránok és a többi ET-tagállam. Bár az Európa Tanácsnak nincs hatásköre arra, hogy közvetlenül hibrid törvényszéket létesítsen, Heller szerint Ukrajna az ET Statútumának⁶⁸ 15 (a) cikkére alapozva kérhetné a Miniszteri Bizottságot, hogy javasolják, a tagállamok kormányai fogadjanak el közös politikát a törvényszék támogatásáról. S ugyan egyhangú döntésre lenne szükség, Oroszország azonban immár nem tagja az Európa Tanácsnak, a többi tagállam közül pedig egy sem állt ki az (egyébként jogi érvekkel védhetetlen) orosz agresszió mellett, azaz számítani lehetne az egyöntetű támogatásra. (Azt azért hozzátenném, az orosz agresszió elítélése csak az egyik kérdés, a másik az, hogy mind az összes ET tagállam támogatna-e egy bíróságot is.)

Hibrid, azaz „nemzetköziesített” törvényszék persze működhetne a Kambodzsai Bíróságok Rendkívüli Kamarái (ECCC)⁶⁹ vagy a Sierra Leone-i Különleges Törvényszék (SCSL)⁷⁰ mintájára is. Előbbi ugyancsak a nemzeti bírói rendszeren belüli nemzetközi elemekkel kiegészített bíróságra példa, ám nem regionális, hanem ENSZ-támogatásnak köszönhető a léte,⁷¹ utóbbi pedig önálló hibrid bíróság volt,⁷² amely szintén az Egyesült Nemzetek Szervezete és egy nemzeti kormány megállapodása⁷³ alapján vonhatta felelősségre többek között Charles Taylor⁷⁴ volt libériai elnököt.

⁶⁶ A kamarák időbeli joghatóságát 1982 és 1990 közötti események vizsgálatára korlátozták, azaz arra az időszakra, amíg Habré államfőként fungált.

⁶⁷ Lásd *Hybrid Justice* (65. l.); Lásd HELLER (62. l.).

⁶⁸ Az 1991. évi LXXI. törvény az Európa Tanács 1949. évi május 5-én, Londonban aláírt [...] Alapszabályának kihirdetéséről.

⁶⁹ Extraordinary Chambers in the Courts of Cambodia, <https://www.eccc.gov.kh/en>.

⁷⁰ Special Court for Sierra Leone, <http://www.rscsl.org/>.

⁷¹ A fórumot felállító szerződés az ENSZ és a kambodzsai kormány között kötött: Agreement between the United Nations and the Royal Government of Cambodia concerning the prosecution under Cambodian law of crimes committed during the period of Democratic Kampuchea, 2003. június 6. <https://www.eccc.gov.kh/en/documents/legal/agreement-between-united-nations-and-royal-government-cambodia-concerning-prosecutio>.

⁷² Jennifer TRAHAN: „Revisiting the History of the Crime of Aggression in Light of Russia’s Invasion of Ukraine” *ASIL Insights* 2022/2, <https://www.asil.org/insights/volume/26/issue/2>.

⁷³ Agreement between the United Nations and the Government of Sierra Leone on the Establishment of a Special Court For Sierra Leone, 2002. január 16., <http://www.rscsl.org/Documents/scsl-agreement.pdf>.

⁷⁴ Charles Ghankay Taylor felelősségre vonásáról lásd: CSAPÓ Zsuzsanna: „Nemzetközi bíróságok és a gyermekkatonáskodás megítélése (II) A Sierra Leone-i Speciális Bíróság előtti releváns ügyek. Charles Taylor pere” *Közjogi Szemle* 2008. december, 23–31.; CSAPÓ Zsuzsanna: „Nemzetközi bíróságok és a gyermekkatonáskodás megítélése (III) A Sierra Leone-i Speciális Bíróság előtti releváns ügyek. A „hibrid” bíróság érvrendszere” *Közjogi Szemle* 2009. június, 38–47.

3.1.3. NEMZETI BÍRÓSÁGOK

Folytatva, és egyúttal le is zárva a sort: tisztán nemzetközi vagy nemzetközi és nemzeti elemeket egyaránt vegyítő bíróságok mellett nemzeti bíróságok is szóba jöhetnek potenciális fórumként agresszió elkövetéséért való felelősségre vonásra.

Mivel Ukrajna és Oroszország (és ugyancsak az indirekt agressziót elkövető Belarusz) büntetőtörvénykönyvei egyaránt büntetni rendelik az agresszió elkövetését, területi és állampolgársági alapon mindegyik ország igazságszolgáltató rendszerében lenne lehetőség a vádemelésre. (Sőt, ne feledjük, a 2014-es – donbasszi, krimi – események miatt indult s jogerősen le is zárult már ukrán bíróságok előtt Viktor Janukovics volt ukrán államfővel szemben eljárás, s megállapították felelősségét bűnsegédként agresszív háború kirobbantásáért.⁷⁵ Az eljárás azonban mindvégig távollétében zajlott, s jogi aggályokat vetett fel az is,⁷⁶ hogy a másik két, azonos bűncselekménnyel vádolt személy közel sem állt olyan rangban, hogy megfelelt volna az agresszió bünteténél condito sine qua non-nak tekintett fő döntéshozói⁷⁷ kritériumnak.)

Más országok bíróságai is képbe kerülhetnek? Fontos elsőként hangsúlyozni, kevés állam (tudomásom szerint 74) kriminalizálta saját nemzeti jogszabályai által az államok közötti erőszak tilalmának megsértését,⁷⁸ s ezek közül is kevés (ismereteim szerint 18) ismert el univerzális joghatóságot e büntett kapcsán,⁷⁹ azaz hogy jogosult lenne eljárni, ha nem is a területén s nem is állampolgára által követték el az omni-nózus cselekményt. Azokban az országokban azonban, amelyekben adottak e jogszabályi feltételek, nincs akadálya – elviekben – a fellépésnek.⁸⁰

⁷⁵ Karl Dönitz után ő volt a történelem második olyan korábbi államfője, akit béke elleni büntetést ítélték el. Sergey SAYAPIN: „The Yanukovich Trial in Ukraine: A Revival of the Crime of Aggression?” in Yoram DINSTEN (szerk.): *Israel Yearbook of Human Rights* (Brill 2020) 63., https://doi.org/10.1163/9789004440555_004; lásd továbbá a Bárdossy László ellen 1945-ben hozott népbírósági döntést: a korábbi magyar kormányfőt szintén béke elleni bűncselekményért marasztalták el. HOFFMANN Tamás: „Post-Second World War Hungarian Criminal Justice and International Law – The Legacy of the People’s Tribunal” in Morten BERGSMO – Cheah Wui LING – Yi PING (szerk.): *The Historical Origins of International Criminal Law – Vol. II.* (Torkel Opsahl 2014) 16–19.

⁷⁶ Kevin Jon HELLER: „Creating a Special Tribunal for Aggression Against Ukraine Is a Bad Idea” *Opinio Juris* 2022. március 7., <https://opiniojuris.org/2022/03/07/creating-a-special-tribunal-for-aggression-against-ukraine-is-a-bad-idea/>.

⁷⁷ Az ICC Statútumának kampaljai módosítása szerint a Nemzetközi Büntetőbíróság agresszió büntette kapcsán csak azok felelősségét vizsgálja, akik pozíciójuknál fogva tényleges kontrollt gyakorolnak az adott állam politikai és katonai lépései felett, illetve irányítják ezeket az akciókat.

⁷⁸ Ezek közül is a legtöbb csak ismeri el az eljárás lehetőségét, ha ő az agresszor állam vagy az agresszió sértettje (lásd a fenti mondat folytatását). Carrie McDougall: „Why Creating a Special Tribunal for Aggression Against Ukraine is the Best Available Option: A Reply to Kevin Jon Heller and Other Critics” *Opinio Juris* 2022. március 15. <https://opiniojuris.org/2022/03/15/why-creating-a-special-tribunal-for-aggression-against-ukraine-is-the-best-available-option-a-reply-to-kevin-jon-heller-and-other-critics/>; Carrie McDougall: „Prosecuting Putin for his Crime of Aggression Against Ukraine: Part Two” *Oxford Human Rights Hub* 2022. március 8., <https://ohrh.law.ox.ac.uk/prosecuting-putin-for-his-crime-of-aggression-against-ukraine-part-two/>.

⁷⁹ Lásd McDougall 2022. március 8. (78. l.); McDougall 2022. március 15. (78. l.).

⁸⁰ Lásd e kérdésről: Michael P. SCHARF: „Universal Jurisdiction and the Crime of Aggression” *Harvard International Law Journal* 2012/2. 358–389. <https://harvardilj.org/wp-content/uploads/sites/15/2012/10/HILJ201.pdf>; Diane ORENTLICHER: „How States Can Prosecute Russia’s Aggression

3.2. AZ ICC MELLETTI/HELYETTI EGYÉB OPCIÓK ELŐNYEI, HÁTRÁNYAI

A Nemzetközi Büntetőbíróság cselekvésképtelensége miatt a passzivitást opcióként nem elfogadók által felvázolt, a fentiekben számba vett egyéb alternatíváknak kétségtelen vannak kecsegtető előnyei, olybá tűnik azonban, több buktatóval kell esetükben szembesülni.

3.2.1. NEMZETI BÍRÓSÁGOK – ELŐNYÖK, HÁTRÁNYOK

Kezdjük elsőként az imént említett nemzeti bíróságokkal. Nemzetközi jogon alapuló bűncselekményeknél koránt sincs a nemzetközi fórumoknak kizárólagosságuk, sőt, a szituáció, a vádlottak, a bizonyítékok közelsége kifejezetten igényelheti, hogy – ha biztosítható a pártatlanság – nemzeti bíróság döntsön a felelősség megállapításáról *delicta iuris gentium* esetében is.

Mivel azonban agresszió kapcsán a bűncselekmény természetéből adódóan politikai és katonai vezetők felelősségét van értelme felvetni, nemzeti bíróságok esetében – kivéve az orosz bíróságokat, amelyek esetében jelenleg persze balgaság lenne eljárásukban reménykedni⁸¹ – falba ütközünk, ha Putyin felelősségét firtatnák. Mert bár a nemzetközi büntetőjog egyik alapelve Nürnberg óta,⁸² hogy az államfői, kormányfői, miniszteri stb. minőség nem mentesíti e posztokat betöltőket sem a felelősségre vonástól (azaz mindenkinek felelnie kell tetteiért), a nemzetközi közjog azonban a nemzetközi büntetőjog mellett számos más jogterületből tevődik össze, s ezek normái sem hagyhatók figyelmen kívül egy helyzet megítélésekor. Így a diplomáci-

With or Without 'Universal Jurisdiction' *Just Security* 2022. 03. 24. <https://www.justsecurity.org/80818/how-states-can-prosecute-russias-aggression-with-or-without-universal-jurisdiction/>.

⁸¹ Különösen, ha nem felelkezünk el arról a 2020-ban elfogadott orosz törvényről, amely minden orosz elnök esetében élethosszig kizárja (igen valószínűtlen szűk kivételtől eltekintve), hogy bűncselekmény vádjával bíróság elé állíthatók legyenek. Ez az orosz nemzeti jogszabály azonban nemzetközi jogi normával ütközik (legalábbis a nemzetközi jogi bűncselekmények kapcsán, hiszen – lásd a következő lábjegyzetet is – államfőknek is felelniük kell ilyen tettekért, ahogy azt a harmadik nürnbergi, immár szokásjogi erejű, azaz minden államot kötelező elv deklarálja), márpedig nemzeti jogszabály nem írhatja felül a nemzetközi jogi kötelezettségeket. Előbbiket pontosítva hozzátenném, már 2020 előtt is létezett olyan orosz nemzeti jogszabály, amely alapján nem lehetett a volt orosz elnököket hivatali idejükben elkövetett bűncselekmények miatt bíróság elé citálni, az új norma annyi változást hozott, hogy pozíciójuk betöltése utáni cselekmények kapcsán sem végzálhatók a korábbi elnökök védeljéssel. Lásd: „Putin signs bill granting lifetime immunity to former Russia presidents” *The Guardian* 2020. december 22., <https://www.theguardian.com/world/2020/dec/22/putin-signs-bill-granting-lifetime-immunity-to-former-russian-presidents>.

⁸² Idézet jelen sorok írójának PhD disszertációjából: „[...] a »felségjog elve nem biztosít mentelmet« princípiumát már 1950-ben megerősítette az ENSZ Nemzetközi Jogi Bizottsága mint a Nürnbergi Törvényszék alapokmányában elismert és általános érvényűvé vált nemzetközi jogi elvek egyikét, mint »harmadik nürnbergi elvet«.” CSAPÓ Zsuzsanna: Nemzetközi jogi védőháló a fegyveres konfliktusokban érintett gyermekek oltalmára (Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Doktori Iskola 2009) 293. Ugyanez a rész szerepel a doktori értekezés alapján írt monográfiában: CSAPÓ Zsuzsanna: Fegyverekkel szemben, fegyverekkel kézben. Nemzetközi jogi védőháló a fegyveres konfliktusokban érintett gyermekek oltalmára (Pécs: Publikon 2011) 205.

ai kapcsolatok jogának ugyancsak klasszikus⁸³ princípiuma, hogy regnáló államfők immunitásuk miatt más ország bíróságai elé nem állíthatók.⁸⁴ Lásd a Nemzetközi Bíróságnak a Yerodia ügyben 2002-ben hozott ítéletét⁸⁵ (amelyben a testület megállapította Belgium nemzetközi jogsértését, mivel univerzális joghatóságra hivatkozva letartóztatási parancsot bocsátott ki a Kongói Demokratikus Köztársaság hivatalban lévő külügyminiszterével szemben a humanitárius nemzetközi jogi normák megsértésének vádjával).

E helyütt rövidre is zárhatjuk a nemzeti bíróságok lehetőségének taglalását.⁸⁶ Egyrészt hivatkoznék az ENSZ Közgyűlés segédszervére, a Nemzetközi Jogi Bizottságra, amely korábban azt javasolta, agresszió büntettét nemzetközi fórumok ítéljék meg, ne nemzeti bíróságok.⁸⁷ Idézném még Kostia Gorobets-et, aki szerint kiemelkedően fontos, hogy agresszióért a felelősségre vonás minél nemzetközibb legyen, mivel a mostani orosz agresszió is „nemcsak Ukrajnáról, nemcsak az ukránokról, de az egész világról szól”.⁸⁸ Végül sokat mond az is, hogy épp a leginkább érintettek nem preferálják ezt az utat. Legalábbis a korábban említett Chatham House rendezvényén felszólaló ukrán nemzetközi jogász professzor, külügyminiszterének tanácsadója is amellett érvelt, hogy bár lenne lehetőség az ukrán nemzeti jogszabályok alapján agresszió tárgyában eljárást folytatni, mégis a büntett súlya miatt, a nemzetközi közösség érdekében is nemzetközi reakció szükségeltetik. Hiszen, hangsúlyozta, az orosz agresszióknak mindannyian áldozatai vagyunk, még maguk az orosz emberek is áldozatai Putyin döntésének. Véleménye szerint egy nemzetközi bíróságra lenne szükség, olyan fórumra, amelyben van nemzetközi részvétel, hiszen ez a büntett a nemzetközi jog, a nemzetközi jogon alapuló nemzetközi rend alapjait érinti. Az ICC Statútuma (Statútumának módosítása) révén az anyagi jogi

⁸³ Lásd Csapó 2009 (82. lj.) 294.; Csapó 2011 (82. lj.) 206.; FRANK Timea – SÜLYÖK Gábor: *A diplomáciai és konzuli kapcsolatok joga* (Budapest: Rejtjel 2002) 40.

⁸⁴ Az államfői immunitás kérdéséről lásd: BÉRES Nóra: „A Nemzetközi Büntetőbíróság mint félkarú óriás? Az együttműködési kötelezettség és az államfői immunitás összeütközése esetén alkalmazható megközelítési módok a hatékonyság elvének tükrében” *Miskolci Doktoranduszok Jogtudományi Tanulmányai* 2017. 11–28. https://matarka.hu/koz/ISSN_1588-7901/Tom_17_2017/ISSN_1588-7901_Tom_17_2017_011-028.pdf; Csapó Zsuzsanna: „Az állam- és kormányfői immunitás versus a hivatali minőség irrelevanciájának elve a felelősségre vonáskor. Az Afrikai Unió kezdeményezése tanácsadó vélemény kérésére a Nemzetközi Bíróságtól” *Állam- és Jogtudomány* 2019/1. 19–35.

⁸⁵ *Case concerning the arrest warrant of 11 April 2000 (Democratic Republic of the Congo v. Belgium)* Judgement of 14 February 2002, I.C.J. Reports 2002, 3.

⁸⁶ Lásd bővebben e kérdésről (is): Csapó Zsuzsanna: „Az orosz–ukrán háború és az egyén felelőssége a *ius ad bellum* és *ius in bello* normák megsértéséért” *Ügyvédek Lapja, a Magyar Ügyvédi Kamara Folyóirata* 2022/3. 16–21., https://issuu.com/panpress/docs/ul_22_03_egyben.

⁸⁷ Report of the International Law Commission on the work of its forty-seventh session, 2 May–21 July 1995. A/50/10. para 70. <https://www.legal-tools.org/doc/4d3696/pdf/>; Lásd McDUGALL 2022. 03. 08. és 2022. 03. 15. (78. lj.); Astrid REISINGER CORACINI: „National Legislation on Individual Responsibility for Conduct Amounting to Aggression” *Equipo Nizkor – Derechos Human Rights*, <http://www.derechos.org/nizkor/aggression/doc/areisinger1.html#1>.

⁸⁸ Janet H. ANDERSON: „A Nuremberg for Russia’s Crime of Aggression?” Interjúalany: Kostia Gorobets. [A továbbiakban: ANDERSON – GOROBETS] *Justiceinfo* 2022. 04. 22. <https://www.justiceinfo.net/en/91135-nuremberg-russia-crime-of-aggression.html>.

normák adottak. Egyelőre az eljárási szabályok azok, amelyek akadályozzák a fellépést,⁸⁹ legalábbis a Nemzetközi Büntetőbíróság részéről. De vajon valóban érdemes más nemzetközi büntetőbíróság felállításán gondolkodni?

3.2.2. SPECIÁLIS NEMZETKÖZI BÜNTETŐTÖRVÉNYSZÉK

– ELŐNYÖK, HÁTRÁNYOK

Nemzetközi büntetőtörvényszék óriási előnye a nemzeti bíróságokkal szemben, hogy elfogultsággal, részrehajlással vagy épp revánsvággal nem vádolhatók. Legalábbis az „újgenerációs” bíróságok, hiszen még Nürnberg és Tokió esetében megállta a helyét a „győztesek ítélkeznek a vesztesek felett” vádja. Ha azonban a bírói grémium valóban a méltányos földrajzi megoszlás elve alapján áll össze (mint a '90-es években felállított ICC, valamint a jugoszláv és a ruandai eseményeket megítélő ICTY⁹⁰ és ICTR⁹¹), s a bírakat példának okáért a 193 tagú ENSZ Közgyűlés választja, mint ahogy az az ICTY és az ICTR esetében történt, vagy a 123 részes állam gyűlése az ICC esetében, minden érintett fél joggal bízhat az elfogulatlan ítélkezésben.

Problémásnak tűnik azonban az orosz agresszió esetében egy speciális nemzetközi büntetőtörvényszék létrehozása. Miként is lenne köteles ugyanis együttműködni e fórummal az Orosz Föderáció? Csak két esetben lenne erre jogi kötelezettségük. Egyrészt ha részesévé válnának egy őket kooperációra kötelező nemzetközi szerződésnek, ám ilyen egyezményhez Putyin Oroszországa nem csatlakozna. A nürnbergi Nemzetközi Katonai Törvényszék esetében a németeknek (vagy a tokiói esetében a japánoknak) legyőzött államként nem volt más választásuk, kénytelenek voltak a bírósággal együttműködni. (A náci vezetők felelősségre vonásakor azért nem jelenthetett akadályt pozíciójuk, mert a Németország kormányaként működő Szövetséges Ellenőrző Tanács implicit módon megfosztotta őket immunitásuktól.)⁹² Oroszország azonban koránt sincs ilyen helyzetben, s hasonló a feltételezésem a jövődre nézve is. Kötelezhetné még az oroszokat ENSZ BT határozat arra, hogy elfogadják egy törvényszék joghatóságát (mint ahogy köteles volt minden ENSZ tagállam együttműködni a jugoszláv és ruandai törvényszékekkel), de jelen állás szerint ugyancsak nem járható ez az út, hiszen BT döntést az 5 állandó tag mindegyike, így persze Oroszország is jászai könnyedséggel megakadályozhat.

Azaz ha létre is jönne egy új nemzetközi büntetőtörvényszék (pl. Ukrajna és X számú más állam által kötött nemzetközi szerződés révén), Oroszország se a bizonyítékok összegyűjtésében, se a vádlottak átadásában nem lenne partnere a testületnek. (Márpedig, ahogy erre Heller rávilágított, minden bizonyíték és vádlott Oroszországban lenne, hiszen az agresszió büntette a döntésről és a tervezésről szól, s nem arról, mint például a háborús bűncselekmények esetében, hogy mi törté-

⁸⁹ Lásd Gnatovski (57. l.).

⁹⁰ ICTY: Volt-Jugoszláv Nemzetközi Büntetőtörvényszék, International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia, <https://www.icty.org/>; <https://unictr.irmct.org/>.

⁹¹ ICTR: Ruandai Nemzetközi Büntetőtörvényszék, International Criminal Tribunal for Rwanda, <https://unictr.irmct.org/>.

⁹² Lásd HELLER (76. l.).

nik konkrétan a fronton.)⁹³ A bírák a vádlott(ak) távollétében lennének kénytelenek eljárni, amely megoldás legitimitása és értelme erősen megkérdőjelezhető lenne.⁹⁴

Kénytelen vagyok ugyanoda visszakanyarodni, mint korábban: ha Oroszországban nincs rezsimváltás, a jelen szabályok szerint nincs esély az agresszióért való korrekt, nem kikezdehető felelősségre vonásra. Ha viszont lesz, és megbuktatják Putyint, illetve az új vezetésnek érdeke fűződik a bíróság elé állításához, és nem saját bíróságai eljárását preferálnák (hiszen nem lenne akadálya a nemzeti számonkérésnek), akkor viszont véleményem szerint nincs értelme megkettőzni a nemzetközi eljárásokat. Nem találok ugyanis jó ötletnek, hogy ugyanazon fegyveres konfliktus és bizonyos bűncselekmények esetében ugyanazon vádlottak kapcsán eljárjon egyrészt az ICC háborús bűncselekmények, emberiség elleni bűntett s ha releváns, népirtás vonatkozásában, míg egy másik, külön felállítandó új *ad hoc* törvényszék pedig az agresszió kérdését ítélje meg.⁹⁵ Putyin rendszerének megbukása vagy megbuktatása után ugyanis, ahogy korábban jeleztem, elhárulhatnának azok az akadályok, amelyek ma az ICC eljárását gátolják az agresszió bűntettét tekintve. Megítélésem szerint már működő infrastruktúrára, azaz az ICC-re lenne érdemes hagyatkozni, semmint létrehozni új törvényszéket a semmiből.

Felvetődik továbbá a kérdés, miért épp és miért csak az orosz agresszióra állítanának fel különleges törvényszéket. Valóban szolgálná-e a nemzetközi rule of law-t, ha csupán egyetlen esetre reagálna speciális bíróság felállításával a nemzetközi közösség (egy része), holott az erőszak tilalmát deklaráló ENSZ Alapokmány 2. cikk (4) bekezdését közel sem Oroszország szegte meg egyes egymagában 1945 óta, sem a közelmúltunkban. Vajon a szelektivitás⁹⁶ mennyire lenne igazságos, illetve kontraproduktív?⁹⁷

Erre a kérdésre – amely a fent említett Chatham House által szervezett online rendezvényen hangzott el – reagálva Akande azt hangsúlyozta, mindig kell egy első lépés ahhoz, hogy utad végén elérd a célt. Példának a '90-es évek derekán

⁹³ Lásd HELLER (76. lj.).

⁹⁴ Bár megjegyezném, a (szintén hibrid) Libanoni Különleges Törvényszék – amely honlapjának tanúsága szerint egy „nemzetközi karakterű törvényszék”, amely se nem ENSZ-bíróság, se nem része a libanoni igazságszolgáltató rendszernek, s amelyet 2007-ben állítottak fel ENSZ BT határozattal – távollétükben marasztalta el a vádlottakat. (A tanulmány által vizsgált kérdéskörből kissé kilóg e fórum, mert esetében a vádpontok között nem háborús bűncselekmény, emberiség elleni bűntett, népirtás és/vagy agresszió, azaz a *delicta iuris gentium* körébe – jelenleg – tartozó bűncselekmények, hanem terrorizmus szerepelt. Hozzá kell tenni azonban, hogy a törvényszék fellebbviteli kamarája a terrorizmust „nemzetközi bűncselekménynek” titulálta. A vegyes libanoni és nemzetközi bírák által vizsgált, 2005-ben végrehajtott terrorcselekmény leghíresebb áldozata Rafik Hariri volt libanoni miniszterelnök volt.) Lásd: <https://www.stl-tsl.org/en>; <https://www.stl-tsl.org/en/about-the-stl>; https://www.stl-tsl.org/sites/default/files/documents/promo/STL_Close-up_en.pdf.

⁹⁵ Persze e dilemmának lehetne ellenszere egy, Kostia Gorobets által felvetett, „Szuper Speciális Törvényszék”, amely az agresszió mellett megítélné a háborús és emberiség elleni bűntetteket (netán a népirtás vádpontját) is. Ám Gorobets is csak elméleti lehetőségként dobta be ezen alternatívát, maga is erőforrás-pocskolólsnak véli ugyanis e fórum létrehozását, hiszen az ICC gond nélkül, kapacitásai birtokában el tud járni, az agressziót leszámítva, az Ukrajnában elkövetett nemzetközi jogon alapuló bűncselekmények esetében. Lásd ANDERSON–GOROBETS (88. lj.).

⁹⁶ Lásd Akande (53. lj.).

⁹⁷ Lásd Sands (35. lj.).

megalkotott jugoszláviai és ruandai nemzetközi büntetőtvényszékeket hozta. Természetesen e fórumok esetében is fel lehetett vetni, miért épp Jugoszlávia, miért épp Ruanda, hiszen a világ más részein is történtek hasonló szörnyűségek. De ezen erőfeszítéseket is továbbiak követték, így egyrészt más államokban történtek kivizsgálására is létrehoztak azóta *ad hoc* nemzetközi (hibrid) igazságszolgáltató fórumokat, illetve az állandó Nemzetközi Büntetőbíróság felállítását is megvalósult, amelynek rég felvetett elképzelése sokáig irreálisnak tűnt. Vagyis csak mert nem tudunk mindent megtenni, nem jelenti azt, hogy semmit ne tegyünk, hangsúlyozta Akande.⁹⁸

Heller szintén a szelektivitás problémáját látja az egyik legjelentősebb ellenérvnek a speciális nemzetközi bírósággal szemben. Jogosan vetődne fel ugyanis, hogy miért nem reagált ugyanígy a nemzetközi közösség a 2003-as iraki invázióra, az éppúgy a nemzetközi jog súlyos megsértése volt. Milyen alapon vennénk komolyabban egyik agressziót a másikkal? Ha ráadásul az USA is, az Egyesült Királyság is – Irak megszállói – élére állnának a mostani kezdeményezésnek, milyen üzenettel bírna mindez? Hisz két évtizeddel ezelőtt ők is sutba dobták az erőszak tilalmát. Heller továbbá azt is visszásnak találja, ha épp azon országok propagálnák az orosz agressziót megítélő új bíróság létrehozását (amerikaiak, britek, franciákkal kiegészítve), amely államoknak többek között „köszönhető”, hogy az ICC-t korlátozottabb joghatósággal ruházták fel agresszió esetére, mint amivel rendelkezik a többi, tárgyi joghatóságába tartozó bűncselekmény esetében. Ha ők nem kerékkötői a haladásnak, nem állt volna elő a most fejtörést okozó szituáció.⁹⁹ Jogos ezenfelül tartani attól, hogy egy *ad hoc*, csak adott helyzetre reagáló törvénytörvény elrettentő ereje más potenciális agresszorok esetében minimális lenne, ellentétben a permanens fórumokba vetett reményekkel.¹⁰⁰

Azt se felejtethetjük el, hogy nemzetközi bíróságok esetében is gondot jelenthet, ha regnáló államfő felelősségre vonása a feladat. Az persze egyértelmű, amit a Nemzetközi Bíróság is leszögezett a Yerodia ügyben, hogy államfők, kormányfők, miniszterek sem állhatnak semmilyen körülmények között a törvények felett, azaz anyagi értelemben véve nincs immunitásuk.¹⁰¹ A Nemzetközi Bíróság azonban általánosságban nem mondta ki, hogy minden nemzetközi büntetőbíróság esetében nem lenne akadálya az eljárásnak a vezető állami tisztség betöltése. Ezt csak az ICTY és az ICTR, illetve az ICC vonatkozásában ismerte el, igaz, ezzel nem taxatív, hanem csak exemplifikatív felsorolást adott¹⁰² azokról a fórumokról, amely „nemzetközi bíróságok az immunitást mint a joghatóság gyakorlásának akadályát eltávolították”¹⁰³.

⁹⁸ Lásd Akande (53. lj.).

⁹⁹ Heller szerint ugyanis Ukrajna valószínűleg pár éve csatlakozott volna a Római Statútumhoz, és elfogadta volna az agresszióval kapcsolatos módosítását is, ha az ICC eljárhatott volna nem részes állammal kapcsolatban is részes állam érintettsége esetében. Lásd HELLER (76. lj.).

¹⁰⁰ Lásd HELLER (76. lj.).

¹⁰¹ Lásd CSAPÓ (84. lj.) 24.

¹⁰² *Arrest warrant of 11 April 2000* (judgment) (85. lj.) para. 60–61.

¹⁰³ Dov Jacobs-t hivatkozza: BÉRES (84. lj.) 17. A hivatkozott tanulmány: Dov JACOBS: „The Frog that Wanted to Be an Ox. The ICC’s Approach to Immunities and Cooperation” in Carsten STAHN: *The Law and Practice of the International Criminal Court* (Oxford: Oxford University Press 2015), <https://doi.org/10.1093/law/9780198705161.001.0001>.

Am egyrészt az ICC esetében is problémát jelent a gyakorlatban, hogy a Római Statútumban részes állam más, nem részes állam regnáló államfőjét, ha nála jár a vádlott, nem tartóztathatja le, hogy átadja Hágának, nem sértheti meg ugyanis ez az állam a másikkal szemben fennálló kötelezettségét, ami a hivatalban lévő államelnök immunitását illeti, kivéve, ha az ENSZ BT utalja az ügyet az ICC elé.¹⁰⁴ Másrészt – és ez most különösen releváns az orosz agresszió kapcsán felmerült felelősségre vonási tervekkel szembesülve – akár két állam is létrehozhatja szerződésesül egy „nemzetközi” büntetőbíróságot. A két állam nemzeti bíróságai előtt sikerrel, míg az általuk felállított „nemzetközi” bíróság előtt sikertelenül lehetne hivatkozni az államfői immunitásra?¹⁰⁵ Ha szabad klasszikust idéznem: „ez nem így működik, nem ilyen egyszerű”.¹⁰⁶

3.2.3. HIBRID BÜNTETŐTÖRVÉNYSZÉK – ELŐNYÖK, HÁTRÁNYOK

Am vannak egyértelmű vagy legalábbis egyértelműbb esetek. A 2002-ben működését megkezdő hibrid bíróság (az első hibrid nemzetközi büntetőbíróság),¹⁰⁷ a Sierra Leone-i Speciális Bíróság ugyanis 2003-ban Charles Taylor libériai elnököt – az ICTY által vád alá helyezett Slobodan Milošević szerb vezető után másodikként¹⁰⁸ – még regnáló államfőként eljárás alá vonta, s 2012-ben 50 évre el is ítelték.¹⁰⁹ Az SCSL következetesen hangoztatta, valódi nemzetközi bíróság,¹¹⁰ s mint ilyen, nem akadályozhatja eljárását hivatalban lévő államfő immunitása.¹¹¹

Ahogy láttuk, sokan javasolják most e példát követni, azaz hogy az ENSZ és Ukrajna között kötött szerződéssel állítsanak fel egy speciális bíróságot az agresszió büntetetté megítélendő.¹¹² E megoldás, pártolói szerint, az ENSZ támogatása miatt

¹⁰⁴ E komplex kérdéstről lásd részletesen: CSAPÓ (84. lj.) 25–29. A tanulmány elsősorban a volt szudáni elnök, Omar al-Bashir kapcsán fejt ki a fenti problémát.

¹⁰⁵ Lásd BÉRES (84. lj.) 17.

¹⁰⁶ hiperkarma: ? (1G Records Kiadó 2000), https://www.youtube.com/watch?v=JH62-iRPGDs&list=OLAK5uy_kE09epf-dT5Bufw9kwN9oX_TEfTL9boA4&index=4; BÉRCZESI Róbert Dalszövegkönyve (Budapest: Scolar 2021) 18.

¹⁰⁷ „The Special Court for Sierra Leone. Its History and Jurisprudence” SCSL, <http://www.rscsl.org/index.html>.

¹⁰⁸ Lásd CSAPÓ 2011 (82. lj.) 207.

¹⁰⁹ „The Taylor Trial. The Prosecutor v. Charles Ghankay Taylor” SCSL, <http://www.rscsl.org/Taylor.html>.

¹¹⁰ A mégis felmerülő kérdőjelekről lásd BÉRES (84. lj.) 17–18.

¹¹¹ Appeals Chamber, Decision on immunity from jurisdiction, 31 May 2004, in the case of Prosecutor against Charles Ghankay Taylor. Case No. SCSL 2003-01-I. para. 40–42, 53., <http://www.rscsl.org/Documents/Decisions/Taylor/Appeal/059/SCSL-03-01-I-059.pdf>.

¹¹² Jelen tanulmány nem foglalkozik az ukrán jogrendszerben rejlő esetleges akadályokkal (lásd pl. az ukrán alkotmány 125. cikkét „a rendkívüli és különleges bíróságok” létesítésének tilalmáról, amely paragrafus esetében azonban nem azonos jelentéssel bírnak e jelzők, mint amiképp nemzetközi jogi kontextusban értelmezhetők), de az Olvasó figyelmébe ajánlanám az e kérdést körbejáró alábbi elemzést: Alexander Komarov – Oona Hathaway: „Ukraine’s Constitutional Constraints: How to Achieve Accountability for the Crime of Aggression” *Just Security* 2022. április 5., <https://www.justsecurity.org/80958/ukraines-constitutional-constraints-how-to-achieve-accountability-for-the-crime-of-aggression/>.

jóval nagyobb legitimitással rendelkezne, mint államok egy csoportja által életre hívott nemzetközi fórum.¹¹³

Ami számomra zavaró, hogy az általam megismert elképzelések nem ejtenek szót arról, hogy a sokak által mintának tekintett Sierra Leone-i Speciális Bíróság felállítását az ENSZ Biztonsági Tanácsa javasolta 1315. számú határozatában.¹¹⁴ A BT kezdeményezésére kötött szerződés a világszervezet és Sierra Leone között. Az ma egyértelmű, hogy hasonló javaslatot nem fog tenni a BT az orosz agresszió kapcsán az egyén büntetőjogi felelősségét kivizsgáló törvényszék létrehozására, legalábbis amíg a mostani vezetés áll Oroszország élén, s képviselteti magát vétőjoggal rendelkező állandó tagként a Biztonsági Tanácsban. De vajon a BT helyett a Közgyűlés is jogosult lenne ilyen megállapodás megkötését kezdeményezni Ukrajnával? Talán meglenne e plenáris szervben a szükséges 2/3-os támogatás, kiindulva abból a tényből, hogy a február 24-én megindult inváziót követően március 2-án a 193 tagállamból 141 igennel szavazott az Ukrajna szuverenitása, függetlensége és területi integritása mellett kiálló és az Orosz Föderációt azonnal katonai erői kivonására felszólító határozat¹¹⁵ mellett.¹¹⁶ Hozzáteszem azonban, ez csak spekuláció, hiszen más elítélni egy állam jogsértő magatartását, és más dönteni arról, megteremtjük-e lehetőségét e jogsértésért a politikai és katonai vezetők számonkérésének (nem beszélve arról, tán ezzel precedenst teremtünk, s akkor nekünk is vigyázni kell jövődő lépéseinkre). Ami az igazi kérdés, hogy ha megszületne a Közgyűlésben a döntés, nem kerülnénk közelebb a célhoz, mert Oroszország nem lenne köteles együttműködni a felállítani tervezett fórummal. Az ENSZ Alapokmányból eredően míg a BT-nek van erre jogköre (a VII. fejezet¹¹⁷ alapján), a Közgyűlés által kezdeményezett nemzetközi szerződés az ENSZ és Ukrajna között nem háritana kötelezettséget Oroszországra. Ez a Kambodzsai Rendkívüli Kamarák esetében, ahol a Közgyűléstől indult a kezdeményezés, nem okozhatott gondot, hiszen Kambodzsa kért nemzetközi segítséget kambodzsai Kambodzsában elkövetett tetteinek kivizsgálásához,¹¹⁸ azaz más állam nem került képbe (mint ahogy Sierra Leone esetében viszont igen, Taylor miatt

¹¹³ Alexander KOMAROV – Oona HATHAWAY: „The Best Path for Accountability for the Crime of Aggression Under Ukrainian and International Law. A treaty between Ukraine and the UN General Assembly is the way to proceed” *Just Security* 2022. április 11., <https://www.justsecurity.org/81063/the-best-path-for-accountability-for-the-crime-of-aggression-under-ukrainian-and-international-law/>.

¹¹⁴ S.C. Res. 1315, 4186th mtg., 14 August 2000, U.N. Doc. S/RES/1315 (2000).

¹¹⁵ *Aggression against Ukraine*, G.A. Res. ES-11/1, 11th emergency special session, 2 March 2022, U.N. Doc. A/RES/ES-11/1, <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N22/293/36/PDF/N2229336.pdf?OpenElement>.

¹¹⁶ 35 állam tartózkodott, s Oroszország mellett mindössze még 4 állam (Belarusz, Eritrea, Koreai Népi Demokratikus Köztársaság, Szíria) szavazott ellen. „General Assembly resolution demands end to Russian offensive in Ukraine” *UN News* 2022. március 2., <https://news.un.org/en/story/2022/03/1113152>.

¹¹⁷ Lásd még az Alapokmány 25. cikkét: „A Szervezet tagjai megegyeznek abban, hogy a Biztonsági Tanács határozatait [...] elfogadják és végrehajtják.” (Fentieket kiegészítve hozzáténném, a Sierra Leone-i Speciális Bíróság felállítását javasoló BT határozat nem utalt jogalapját alátámasztandó a VII. fejezetre, de annyit megjegyezett preambuluma végén, hogy a Sierra Leone-i helyzet a régióban a nemzetközi békére és biztonságra fenyegetést jelent.)

¹¹⁸ Lásd Agreement between the UN and Cambodia (71. lj.).

Libéria). A mostani tervek azonban olyan állam, Oroszország vezetőinek felelősségre vonásáról szólnának, amely állam nem óhajtja az igazságszolgáltatást.

Ami továbbá a nemzeti és nemzetközi elemeket magában egyesítő, ám nem az ENSZ, hanem az Európa Tanács által támogatott bíróság elképzelését illeti, e lehetőség propagálói szerint az ET bevonása (ez igaz lehetne persze az ENSZ esetében is) kompenzálhatná azokat a jogi, technikai és pénzügyi nehézségeket, amelyekkel pillanatnyilag Ukrajna szembenézne, ha nemzetközi támogatás nélkül egymaga törekedne a számonkérésre. Ráadásul mivel az Európai Unió minden tagja egyúttal az Európa Tanács tagja is, a bíróság profitálhatna az EuroJust közös nyomozócsoportjának munkájából is, akik az MH17-es járással kapcsolatos kivizsgálásban is közreműködtek. (Megjegyezném, e nyomozócsoport szerepét kevésbé látom jelentősnek agresszió kapcsán, ellentétben persze pl. a háborús bűncselekmények feltárása terén.)¹¹⁹ E regionális megoldás hívei továbbá azt is hangoztatják, New York helyett Strasbourgra figyelmeztetni azt is jelentené, hogy a bíróságnak nem kellene a jogrendszerek különbözőségeiből adódó nehézségekkel megbirkóznia (mint kellett az ICTY-nak, ICTR-nak, vagy kell ma az ICC-nek), hiszen azonos jogi kultúrából jönnének a bírák s ügyészek. Ukrajna ráadásul nem ruházná át egy nemzetközi bíróságra joghatóságát, így ebből eredő problémák sem vetődhetnének fel, hiszen a megoldás hibrid jellegéből adódóan a bíróság Ukrajna területi joghatóságára alapozhatná saját joghatóságát. Azzal pedig, hogy az Európa Tanács biztosítaná a hibrid bíróság nemzetközi oldalát (ezzel, mármint a nemzetköziséggel Heller szerint az államfői immunitás problémája is sutba dobható lenne), ellentétben az ENSZ általi támogatottsággal, nem venne részt e fórum munkájában az Amerikai Egyesült Államok. Márpedig az USA közreműködése visszas lehetne, tekintve, hogy az Irak ellen 2003-ban kifejtett, nemzetközi jogi érvekkel alá nem támasztható erőszak alkalmazásában ők voltak a protagonisták, illetve az elmúlt években sokat tettek az ICC gyengítése érdekében.¹²⁰ Kétségtelen, sok a meggyőző érv, ám szerintem az Európa Tanácsnak egyszerűen nincs hatásköre ezen elképzelés kivitelezésére (bár, teszem hozzá, tanácsadó vélemény kikérését kezdeményezhetnék az államok pl. az ENSZ Közgyűlésen keresztül a Nemzetközi Bíróságtól,¹²¹ s máris tiszta lenne a kép), illetve Oroszország nem lenne köteles együttműködni a felállítani tervezett bírósággal. Azt se feledjük, hogy bár a február 24-én megindult invázió idején Oroszország még tag volt az ET-ben, azóta, 2022. március derekán azonnali hatály-

¹¹⁹ Fontos a fentiekhez hozzáfűzni, hogy az Eurojust és az ICC között már ki is alakult szoros együttműködés az Ukrajnában zajló háború kapcsán. Teri SCHULTZ: „European prosecutors join forces to bring justice for Ukraine” *Deutsche Welle* 2022. június 4., <https://www.dw.com/en/european-prosecutors-join-forces-to-bring-justice-for-ukraine/a-62026318>.

¹²⁰ Fent sorolt érvek mindegyike Heller nevéhez fűződik. Lásd HELLER (62. l.).

¹²¹ Nemcsak az ET és Ukrajna, hanem az ENSZ Közgyűlés kezdeményezésére az ENSZ és Ukrajna között köthető szerződéssel létesítendő bíróság legitimitásáról is. (Megjegyzem, tán hasonlóan hasznos lett volna annak idején az ICTY és az ICTR kapcsán is ilyen véleményező eljárást kezdeményezni az ENSZ fő bírói szerve előtt, kihívva a méregfogát azon vádlottak tiltakozásának, akik nem tartották jogszerűnek egy bíróság felállítását egy politikai szerv, az ENSZ BT részéről. Utóbbi gondolatot Lattmann Tamás kollégámtól veszem kölcsön, aki egyik beszélgetésünk során osztotta meg velem e felvetését.)

lyal kizárták őket e szervezetből (megelőzve a korábban bejelentett kilépésüket, ami azonban csak később, év végén hatályosult volna).¹²²

4. ZÁRSZÓ – A NEMZETKÖZI BÜNTETŐBÍRÓSÁG MELLETT

Az nem kérdés, hogy Vlagyimir Putyinnak és Oroszország vezető köréhez tartozó többi politikai és katonai potentátnak felelnie kellene az Ukrajnával szembeni agresszióért. (Háborús és emberiség elleni bűntettek, netán népirtás mellett, például ha „bűnös parancsot”¹²³ adtak ki, vagy a fegyelmi jogkört nem gyakorolva mulasztottak.)¹²⁴ Sajnos azonban véleményem szerint az sem kérdés, hogy jelen szabályok mellett agresszióért megállapítani felelősségüket csak olyan fórumok előtt lehetne, amelyek joggal néznének szembe számos kritikával, márpedig nem lenne megengedhető, hogy az alapvető nemzetközi jogi normák lábballá tiprói jogos aggályokra hivatkozva mosdathassák magukat. Ha nincs rezsimváltás Oroszországban, nincs esély a kikezdetetlen – földi – számonkérésre.

A mostani tehetetlenség pedig talán arra fogja sarkallni a nemzetközi közösség egy jó részét, hogy változtassanak a Nemzetközi Büntetőbíróság lehetőségeit és egyben korlátait megszabó normákon.

Nem hiszem, hogy annak lenne értelme, hogy az ENSZ BT mellett a Közgyűlést is felruházzák a kivizsgálandó szituációk ICC elé utalásának lehetőségével. Mert bár szimpatikusnak tűnik ezt a csavart bevinni a rendszerbe, mégis ez esetben ultra vires területre tévednénk, hiszen a Közgyűlésnek nincs kényszerítő ereje.¹²⁵ (Ez esetben az ENSZ Alapokmányt is módosítani kellene, ami, ismerve e szerződés múltját¹²⁶ és a jelen állapotokat, veszett fejsze nyele lenne ismét csak.)

El kellene érni, hogy a Római Statútum azonos joghatósági feltételeket írjon elő agresszió esetére is, mint ahogy az az összes többi nemzetközi jogon alapuló bűncselekmény kapcsán érvényesül. Azaz el lehessen járni, ha vagy az elkövetés helye szerinti állam, vagy az elkövető állampolgársága szerinti állam részes fél a szerződésben. Kétségtelen, nem látok erre a módosításra sem kecsegtető eshetőséget, ám pár hónapja még azt sem gondoltuk volna, hogy az USA szenátusa teljes támogatásáról biztosítja, ráadásul egyhangúan az ICC-t¹²⁷ (persze csak az orosz felelősségre vonás relációjában).

A másik vagy épp párhuzamos út pedig az lenne, ha nem csupán 43 állam ismerné el magára nézve kötelezőnek a Római Statútumnak az agresszióra vonatkozó új

¹²² Julia CRAWFORD: „Ukraine vs Russia: What the European Court of Human Rights Can (and Can't) Do” *Justiceinfo* 2022. április 7., <https://www.justiceinfo.net/en/90187-ukraine-russia-european-court-of-human-rights-can-do.html>.

¹²³ Lásd Kovács (8. lj.) 78.

¹²⁴ Lásd Csapó (86. lj.) 18–19.

¹²⁵ Lásd Heller (62. lj.).

¹²⁶ Témába vágó, ha megjegyzem, hogy az ENSZ Alapokmányban még mindig „Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége” szerepel az immár helyesen Orosz Föderáció elnevezés helyett.

¹²⁷ Lásd Wolfson (10. lj.).

passzusait,¹²⁸ hanem sorra újabb és újabb államok csatlakoznának e körhöz. Hiszen az erőszak tilalmát a kvázi univerzális ENSZ Alapokmány elfogadása révén a világ majd' minden állama szerződésbe is foglalva magára nézve kötelezőként vállalta. Több mint elkésztő, ha államok vezetői reális veszélynek látják magukra vagy utódjaikra nézve, hogy ezen alapnormát ők mégiscsak megsértve bíróság elé állíthatók.

Zárásként hadd vessem fel Magyarország példáját. Az ugyancsak lesújtó, hogy itt-hon folyton megghiúsul, s – amennyire ez tudható¹²⁹ – mindig a Köztársasági Elnöki Hivatalon bukik el a minket 2002 óta kötő Római Statútum újabb és újabb kihirdetési kísérlete. Felvetődik a kérdés: ugyan mitől tartanak a mindenkori államfőink? Elkövetnének háborús bűncselekményt, emberiesség elleni bűntettet, népirtást, agressziót? Ha igen, persze nem ők, hanem utódaik, nem lenne jó, ha ilyen vállalhatatlan tettekért felelősségre vonnák az illetőt? Vagy ha alaptalan a vád, nem lehet gond azzal, ha tisztázza őket egy fair nemzetközi eljárás. Ki kell hirdetnünk a szerződést! Együttal csatlakoznunk kell az agresszió esetén számonkérést biztosító módosításához is. 2022 mutatja nekünk, mire vezet, ha az államok közötti erőszak tilalmát semmibe veszik.

¹²⁸ Lásd TRAHAN (72. l.).

¹²⁹ Lásd KOVÁCS (8. l.) 78.

HÁRS ANDRÁS*

SZEXUÁLIS BŰNCSELEKMÉNYEK MINT NEMZETKÖZI BŰNCSELEKMÉNYEK AZ EGYES NEMZETKÖZI BÜNTETŐTÖRVÉNYSZÉKEK GYAKORLATÁBAN – KÜLÖNÖS TEKINTETTEL A NEMZETKÖZI BÜNTETŐBÍRÓSÁG ÍTÉLETEIRE

<https://doi.org/10.51783/ajt.2022.4.04>

A tanulmány arra keresi a választ, miként értelmezhetők a szexuális bűncselekmények mint nemzetközi bűncselekmények a nemzetközi büntetőjogban az ad hoc törvényszékek gyakorlatától kezdve a Nemzetközi Büntetőbíróság elmúlt években hozott ítéleteiig. A Ruandai Nemzetközi Büntetőtörvényszék 2001-ben, az Akayesu ügyben meghozott ítélete óta tudható, hogy szexuális bűncselekmények minősülhetnek népirtásnak, amennyiben az adott csoport elpusztításának, megsemmisítésének célzata is adott. A Nemzetközi Büntetőbíróság gyakorlatában azonban két másik nemzetközi bűncselekmény, az emberiesség elleni és háborús bűncselekmény kategóriáiban jelenik meg. A 2019-es Ntaganda, valamint a 2021-ben meghozott ítéletek közül az Ongwen ügyben hozott elsőfokú ítélet fontos mérföldkőnek számít a Bíróság esetjoga szempontjából. A tanulmány első részében a szexuális bűncselekmények fogalmi tisztázása és egymástól való elhatárolása kap helyet, valamint nemzetközi bűncselekményeknek való megfeleltethetőségük az ad hoc törvényszékek gyakorlatában. Ezt követően a Nemzetközi Büntetőbíróság ítélkezési gyakorlatának elemzésével vizsgáljuk fel a Bíróság jogfel fogásában, jogértelmezésében bekövetkezett fejlődést, változást.

„A szexuális erőszak [fegyveres] konfliktusok során a háború és az elnyomás aljas taktikája, ami életet dönt romba, népcsoportokat tart rettegésben, és közösségeket tör szét. Meg kell hallgatnunk azokat, akik átélték; büntetlenség helyett igazságtétel kell, közöny helyett cselekvés.”

(António Guterres, 2022¹)

* PhD, adjunktus, NKE ÁNTK, 1083 Budapest, Ludovika tér 1. E-mail: hars.andras@uni-nke.hu.

¹ Antonio Guterres, az ENSZ főtitkára Twitter-üzenete, 2022. június 19. (a fegyveres konfliktus során alkalmazott nemi erőszak felszámolásának világnapja alkalmából), <https://twitter.com/antonioguterres/status/1538329718004383745>.

1. BEVEZETÉS

A szexuális bűncselekmények, mint nemi erőszak, szexuális rabszolgaság vagy a prostitúcióra kényszerítés, sokáig a fegyveres konfliktusok természetes velejárójának, mintegy elkerülhetetlen mellékhatásának számítottak. A második világháború után felálló nemzetközi rendszer mind szerződéses alapon,² mind fokozatosan, szokásjogi alapon határozott meg rendelkezéseket a szexuális bűncselekmények tilalmára.³ Önmagában a pusztán tilalom még kevés a jogkövető magatartás biztosításához, amennyiben nem kapcsolódik hozzá szankció. Mindezek tükrében üdvözlendő, hogy a Genfi Egyezmények elfogadását követő 70 évben államok jelentős csoportja döntött a fegyveres konfliktusban alkalmazott szexuális bűncselekmények nemzetközi bűncselekményként történő pönalizálása mellett.⁴ Ezt kiegészítendő a 90-es évektől kezdve a nemzetközi közösség egyre inkább a közös fellépés irányába kezdett tendálni e téren, amely abban nyilvánult meg legmarkánsabban, hogy az újonnan felállítandó nemzetközi büntetőtörvényszékek státúmába is bekerültek hasonló rendelkezések.⁵ Vita tárgyát képezheti, mennyiben valósítottak meg e nemzetközi és nemzeti szabályozások és büntető törvényszékek prevenciós célokat, azonban ítélkezési gyakorlatuk jelentős mértékben hozzájárult egyrészt a fogalmi kérdések tisztázásához, másrészt a cselekmények elkövetési körülményeinek megértéséhez, harmadrészt a tények feltárásához és valamelyest megnyugváshoz az áldozatok és családtagjaik érzéseit tekintve.

Jelen tanulmány azokra a kérdésekre keresi a választ, egyrészt mely nemzetközi bűncselekménynek feleltethetők meg a szexuális bűncselekmények; másrészt hogyan alakult ki az ezzel kapcsolatos ítélkezési gyakorlat; harmadrészt pedig mennyiben

² 1949. évi Genfi Egyezmények Közös 3. cikk 1.) c), valamint IV. Genfi Egyezmény 27. cikk. Kihirdette: 1989. évi 20. törvényerejű rendelet a háború áldozatainak védelmére vonatkozóan Genfben 1949. augusztus 12-én kötött Egyezmények I. és II. Kiegészítő Jegyzőkönyvének kihirdetéséről.

³ Lásd: ICRC 93. szabály; https://ihl-databases.icrc.org/customary-ihl/eng/docs/v1_rul_rule093#:~:text=Definition%20of%20rape-,Rule%2093.,of%20sexual%20violence%20are%20prohibited.&text=Volume%2011%2C%20Chapter%2032%2C%20Section,and%20non%2Dinternational%20armed%20conflicts.

⁴ 2022-es állás szerint az 66 államot jelent, így Amerikai Egyesült Államok, Argentína, Ausztrália, Azerbajdzsán, Banglades, Belgium, Bosznia és Hercegovina, Burundi, Csád, Dánia, Dél-Afriai Köztársaság, Dél-Korea, Dzsibuti, Dominikai Köztársaság, Egyesült Királyság, El Salvador, Elefántcsontpart, Észtország, Etiópia, Finnország, Franciaország, Fülöp-szigetek, Georgia, Guinea, Hollandia, Horvátország, India, Irak, Írország, Izrael, Kambodzsa, Kamerun, Kanada, Kínai Népköztársaság, Kolumbia, Kongó, Kongói Demokratikus Köztársaság, Litvánia, Madagaszkár, Magyarország, Mali, Mexikó, Mozambik, Mianmar, Németország, Nicaragua, Niger, Nigéria, Norvégia, Orosz Föderáció, Örményország, Paraguay, Peru, Ruanda, Spanyolország, Svédország, Svájc, Szenegál, Szerbia, Szlovénia, Szomália, Törökország, Uganda, Ukrajna, Uruguay, Új-Zéland. Lásd: ICRC 93. szabály (3. lj.). VARGA Réka: Conflict-related Sexual Violence: Reasons, Applicable Legal Provisions and Humanitarian Response in: KAJTÁR Gábor – SONNEVEND Pál (szerk.): *A nemzetközi jog, uniós jog és a nemzetközi kapcsolatok szerepe a 21. században – Tanulmányok Valki László tiszteletére* (Budapest: ELTE Eötvös Kiadó 2021) 564.

⁵ Sierra Leone-i Különleges Törvényszék, Kambodzsa-i Különbíróság, Volt Jugoszlávia Nemzetközi Büntetőtörvényszék, Ruandai Nemzetközi Büntetőbíróság, Nemzetközi Büntetőbíróság.

mutatható ki változás vagy fejlődés a Nemzetközi Büntetőbíróság ítéleteiben a kezdeti döntésektől napjainkig?

Az alkalmazott módszertan szempontjából a nemzetközi bírói fórumok ítélkezési gyakorlatának kronológiai bemutatását és komparatív vizsgálatát alkalmazzuk, amelynek során elsődlegesen az egyes bírósági ítéleteket, másrészt az azokat értelmező, magyarázó szakirodalmat elemezzük. E tanulmány következtetéseinek levonása szempontjából az egyes ítéletek értékelése során az tekinthető pozitív fejleménynek, ha az ítéletben kifejtettek, tisztáznak egy olyan elkövetési magatartást, amely korábban nem kapott megfelelő figyelmet, új szempontot jelenítenek meg (például az áldozatok helyzete, védelme, hosszú távú hatások), vagy a korábbi gyakorlathoz képest új értelmezés, felfogás jelenik meg.

2. SZEXUÁLIS BŰNCSELEKMÉNYEK MINT NEMZETKÖZI BŰNCSELEKMÉNYEK

A döntések megértéséhez szükség van annak rövid tisztázására, hogy miként határozhatók meg, mik a jellemzőik, valamint mely nemzetközi bűncselekményben ölthetnek testet a szexuális bűncselekmények. Kiindulási pontként megállapítható, hogy „szexuális bűncselekmények” mint önálló nemzetközi bűncselekmény nem létezik. Ahhoz, hogy a büntetendő cselekmények ezen köréhez közelebb kerüljünk, érdemes néhány elhatárolást előljáróban kijelölni. Azon szexuális cselekmények, amelyek nemzetközi tartalommal rendelkeznek, és így a Nemzetközi Büntetőbíróság materiális joghatóságába tartozhatnak, többkeletűek lehetnek. Egyrésztől beszélhetünk szexuális és nemi alapon elkövetett bűncselekményekről (*sexual and gender-based violence* – SGBV), amelyek közé bármely olyan bűncselekmény sorolható, amelyet az áldozat⁶ neme, nemi identitása vagy orientációja miatt követnek el. Ez igen tág gyűjtőfogalom, amely magában foglalja a következőkben tárgyalt két kategóriát is. A második kört a fegyveres konfliktus során, annak léte által elkövethető vált cselekmények (*conflict-related sexual violence* – CRSV) alkotják, ahol a cselekményeket nem vagy nem ilyen formában, intenzitással vagy számozással követnének el, ha nem volna valamilyen formájú fegyveres konfliktus az elkövetés helyén. A harmadik csoportot a szexuális visszaélés és erőszak (*sexual exploitation and abuse* – SEA) képezik, amely tipikusan békeműveletekben, békefenntartók

⁶ A 2016-os, magyar nyelvű törvényjavaslat (T/10722. számú törvényjavaslat a Nemzetközi Büntetőbíróság Statútumának és a Statútum 8. cikkére vonatkozó kampalmai módosításának kihirdetéséről) a bevett magyar büntetőjogi terminológiával megegyezően sértettként hivatkozik a bűncselekmények elszenvetőire. Ezzel párhuzamosan a magyar nyelvű szakirodalomban is megismertethető az áldozat kifejezés, amely mintegy reflektálva a cselekmények súlyára, valamint a sérelem mértékére és jellegére, egyfajta kiemelt státuszban részesíti az elszenvetőket. Lásd: Kovács Péter: „Kártérítés és kárpótlás a Nemzetközi Büntetőbíróság előtt – A Katanga ügy fényében” in: HOMICSKÓ Árpád Olivér – SZUCHY Róbert (szerk.): *Studia in honorem Péter Miskolczi-Bodnár*, 2017. 382.; BÉRES Nóra: „A Biztonsági Tanács által a Nemzetközi Büntetőbíróság elé utalt helyzetek legfontosabb jogi problémái” Mádl Ferenc Összehasonlító Jogi Intézet, Budapest, 20., 85., 88., <https://doi.org/10.47079/2021.bn.btnbb.5>.

által elkövetett cselekményi kört foglal magában.⁷ Jellemzője, hogy ún. opportunista bűncselekménynek tekinthető, amelyre az elkövető nem készül, nem tervez, hanem az áldozat és az elkövető közti jelentős hatalmi egyenlőtlenséget kihasználva dönt az elkövetés mellett.⁸ Terjedelmi korlátok miatt a legfontosabb különbségeket táblázatos formában foglaltuk össze.

1. táblázat: Szexuális bűncselekmények elhatárolása

Szempon	SGBV	CRSV	SEA
elkövető	bárki	államhoz (katonák, rendőrök, állami irányítás alatt álló félkatonai szervezetek) és nem állami szereplők (felkelők, milíciák, terroristának bélyegzett csoportok, szervezett bűnözésben résztvevők) köthető személyek	békeműveletek személyzete
áldozat	adott nemhez, identitáshoz vagy orientációhoz tartozó személy	polgári lakossághoz tartozó személy	polgári lakossághoz tartozó személy
cél	szexuális tartalmú cselekmény, amely az adott nemhez, identitáshoz vagy orientációhoz tartozó személy sérelmére kerül elkövetésre és szexuális vágy kielégítésre, hatalmi helyzet kialakítására vagy fenntartására, illetve anyagi haszonszerzés céljára szolgál	meggyengült központi hatalmat, fegyveres konfliktust, általános társadalmi-gazdasági-politikai széthullást vagy feszültséget kihasználva szexuális jellegű cselekmény elkövetése, amelynek révén anyagi haszon, lakosság feletti kontrol vagy egyéb cél érhető el (pl. csoporthoz tartozó születések meggátolása).	az elkövető és áldozat közti hatalmi egyenlőtlenséget kihasználva anyagi (prostitúcióra kényszerítés) előnyök szerzése vagy szexuális cselekmény elkövetése (nemi erőszak)
elkövetést megkönnyítő körülmények	áldozat ismerete (családi vagy párkapcsolati nexus); egyes kulturális és vallási normák léte	fegyveres konfliktus kiterjedése, érintett államban uralkodó állapotok	hiányos selekció, kiképzés, jelentés, nyomozás, és szankció; büntetlenség érzése
minősítés	szinte mindig bűncselekmény – széles spektrumban	mindig bűncselekmény – akár nemzetközi is lehet (népirtás, háborús bűncselekmény, emberiség elleni bűncselekmény)	enyhébb esetei fegyelmi vétségként kerülnek kategorizálásra, súlyosabb esetei bűncselekményként – jelenleg nincs precedens nemzetközi bűncselekménnyé való minősítésre

Forrás: HÁRS (6. lj.) 79–81.

⁷ Gabriella VENTURINI (szerk.): „*Integrating Gender Perspectives into International Operations*” International Institute of Humanitarian Law, Sanremo, 2019. 26–27, 45–46.

⁸ HÁRS András: „*Sexual Exploitation and Abuse in United Nations Peace Operations – With Special Implications to Responsibility in International Law*”, doktori értekezés, Szeged, 2021. 184., <https://doi.org/10.14232/phd.10822>.

Jelen tanulmány szempontjából a második kategória, a fegyveres konfliktushoz köthető cselekmények állnak a vizsgálat középpontjában, mivel a három nemzetközi bűncselekmény közül népirtás és háborús bűncselekmények egyáltalán nem, az emberiség elleni bűncselekmény pedig többnyire nem képzelhető el államközi vagy államon belüli fegyveres összecsapás nélkül. Ahogy a fentiekből is látszik, a nemzetközi bűncselekmények közül háromhoz sorolható be valamilyen módon a szexuális bűncselekmények köre, így a népirtás, háborús bűncselekmény és emberiség elleni bűncselekmény jöhet számításba, amelyet a bírói gyakorlat és a Római Statútum szövege is alátámaszt.⁹

2.1. MINT NÉPIRTÁS

A nemzetközi bűncselekmények „királynőjének” és egyúttal kétségtelenül a leg súlyosabbnak a három közül a népirtás tartható. Sokáig elképzelhetetlennek számított, hogy szexuális bűncselekmény népirtásnak minősüljön, azonban a Ruanda Büntetőtörvényszék (ICTR) Akayesu ügyben 2001-ben hozott ítéletével megteremtette a lehetőséget a kettő közti kapcsolatra. Az itt megállapított lehetséges elkövetési formákat vette át a Római Statútum, amikor megfogalmazták a népirtás fogalmának vonatkozó részét:

„A jelen Statútum alkalmazásában a népirtás alatt bármelyik következő cselekmény értendő, amelyet valamely nemzeti, etnikai, faji vagy vallási csoport, mint olyan, teljes vagy részleges megsemmisítésének szándékával követnek el: [...]

(b) csoport tagjainak súlyos testi vagy lelki sérelem okozása;

(c) a csoport szándékosan olyan életfeltételek közé kényszerítése, amelyek a csoport teljes vagy részleges fizikai megsemmisülését okozhatják;

(d) olyan intézkedések foganatosítása, amelyek célja a csoporton belüli születések meggátolása; [...].¹⁰

AZ ICTR ítélkezési gyakorlatában az utolsó pont, a születések meggátolása az, amely némi magyarázatot kíván. Népirtásként való értelmezés során a nők mint a társadalmi kohéziót biztosító személyek jelennek meg, akik kapcsolatot jelentenek a csoport tagjai közt, megtestesítik a közösség értékrendjét, őrzik hagyományait.¹¹ Vagyis a közösség kvázi „kötszöveteként” funkcionálnak, akik védelem alatt állnak, megtestesítik és egyúttal magukban hordozzák a csoport túlélését. Az elkövetési magatartások közül elsődlegesen a nemi erőszak az a cselekmény, amelyet népirtásként aposztrofáltak. Az ICTR Akayesu ügyben hozott ítélete szerint a nemi erőszak a csoport szaporodásának, túlélésének – ebben az esetben a tuszi közösséghez tartozók – meggátolására szolgált. A cselekmények és a velük kapcsolatos attitűd megértése szempontjából nélkülözhetetlen annak ismerete, hogy patriarchális társadalmakban

⁹ Statútum a Nemzetközi Büntetőbíróság felállításáról (a későbbiekben: Római Statútum), 1998. július 17., Róma, 2187 U.N.T.S. No. 38544.

¹⁰ Római Statútum 6. cikk.

¹¹ Mark ELLIS: „Rape as an International Crime” *Case Western Reserve Journal of International Law* 2006/2. 232–233.

az apa törzséhez-csoportjához tartozás határozza meg a gyermek közösségét, így a felfogás szerint a vegyes vagy kevert család mint fogalom nem létezik, mindig csak az apai vonal érvényesül. Ezáltal értelmet nyer, hogy a nemi erőszak miért minősíthető népirtásnak, mivel a csoporthoz tartozó nők reprodukciós képességét lényegében elzárja a megsemmisíteni kívánt közösség tagjai elől. Így egyrészt ha egy nő a másik csoporthoz tartozó személy termékenyít meg, akkor legalább a terhesség idején és közvetlenül utána nem lesz képes a saját csoporthoz tartozó férfival közösen gyermeket vállalni. Másrészt a más csoporthoz tartozó apától született gyermek nem képes az anya csoportjának továbbvitelére. E két tényező együttállásával az anya csoportjának elpusztítása érhető el. Nem mellékesen az elkövető ebben az esetben természetesen nincs tekintettel a gyermek egészséges kihordására, terhességgondozásra, a szülés körülményeire vagy az anyák túlélési esélyeire.

Az Akayesu mellett több más ügy is korábban tabunak tartott percepciót döntött meg, így például azt a tévképzetet, hogy a szexuális bűncselekmények elkövetői szükségszerűen férfiak. A Nyiramasuhuko ügy jelentette az első alkalmat, hogy női elkövetőt ítélték el nemi erőszak miatt.¹² Az ideiglenes kormányban családügyi miniszter szerepét betöltő vádlott több alkalommal rendelt el csoportos nemi erőszakot vagy tettestársaival együtt tevékenyen elősegítette azok megvalósulását.¹³ Mindezek következtében az ICTR előtt 2011-ben jogerősen életfogytig tartó szabadságvesztésre népirtást megvalósító nemi erőszakért.

A Gacumbitsi ügyben a Ruanda keleti részén fekvő Rusumo település polgármestereként tevékenykedő vádlott beszédében tuszi lányok megerőszakolására és ellenállás esetén meggyilkolására bujtott fel. Az ügy azért érdekes, mert az egyik vádlott maga is hutu volt, azonban férje a tuszi csoporthoz tartozott.¹⁴ Az őt megerőszakoló katonának ennek tudatában hajtották végre cselekményüket, amelyet a bíróság a szélesebb társadalmi-etnikai konfliktus részeként értékelt, rámutatva a férj etnikai csoportjára, amely szükségszerű elemként jelent meg az elkövetés során.¹⁵ Egyszóval, ha az áldozat férje nem tuszi lett volna, nem erőszakolják meg. A döntés egyúttal lehetőséget biztosít annak elismerésére, hogy valójában népirtás történt, nem pedig „egyszerű” nemi erőszak vagy háborús bűncselekmény.

Az *ad hoc* törvényszékek gyakorlatának vázlatos ismertetése azért is lényeges, mivel a Nemzetközi Büntetőbíróság gyakorlata népirtás kapcsán finoman szólva nem nevezhető számottevőnek, habár a főügyész több vizsgálatot is folytat, ahol felmerülhetett szexuális bűncselekmény mint a népirtás megvalósulási mozzanata, így különösen a darfuri helyzet kapcsán.¹⁶

¹² Sita BALTHAZAR: „Gender Crimes and the International Criminal Tribunals” *Gonzaga Journal of International Law* 2007. 46–47.

¹³ *The Prosecutor vs. Pauline Nyiramasuhuko et al.*, ICTR 98-42-T, elsőfokú ítélet, 2011. június 24. § 24.

¹⁴ Doris E. Buss: „The Curious Visibility of Wartime Rape: gender and ethnicity in international criminal law” *Windsor Yearbook of Access to Justice* 2007/1. 14–15.

¹⁵ *The Prosecutor vs. Sylvestre Gacumbitsi*, ICTR 01-64-T, elsőfokú ítélet, 2004. június 17. § 222.

¹⁶ Az épp folyamatban lévő nyomozásokról lásd: <https://www.icc-cpi.int/situations-under-investigations>.

2.2. MINT EMBERIESSÉG ELLENI BŰNCSELEKMÉNY

Szexuális bűncselekmények népirtás mellett emberiesség elleni bűncselekményként is elkövethetők, megvalósíthatók. Ezt szintén az Akayesu ügyben az ICTR előtt, illetve a Kunarac ügyben az ICTY döntése szerint deklarálták. Mindkét esetben megállapították, hogy a szexuális cselekményeket célzottan a polgári lakosság elleni támadásként követték el, amelynek célja a lakosság feletti ellenőrzés megszerzése volt.¹⁷ E kontroll megszerzése és fenntartása volt a cél, amellyel a cselekményt elkövezték, (egyik) eszközként pedig a szexuális jellegű cselekmények széles spektruma szolgált. Ebben az esetben is látszik, hogy a szexuális bűncselekmények célja nem elsődlegesen a szexuális vágy vagy késztetés „kiélése”, hanem a hatalom, a dominancia kifejezésre juttatása. Egyéni szinten ezen a másik személy feletti hatalmat, kontrollt érthetjük, míg ha szervezetsége és széles körben történt alkalmazása eléri az emberiesség elleni bűncselekmények szintjét, akkor alkalmassá válik a teljes közösség feletti kontroll megvalósítására (legalábbis az elkövetők pszichéjében). Az ICC Statútumának egyik újdonsága és egyben előnye, hogy meghatározásában nem szorítkozik „csupán” a nemi erőszak kategóriájára, hanem tipikus magatartásokat listázva emeli ki az ilyen helyzetekben gyakorta alkalmazott magatartásokat. Mindeközben nem ad zárt listát, hanem nyitva hagyja a tényállást a más, hasonló károkat, traumát okozó magatartások előtt, ezáltal biztosítva, hogy a „kreatív”, újszerű magatartási formák is büntetendők lesznek. A Római Statútum szerint:

7. § A jelen Statútum alkalmazásában az emberiesség elleni bűncselekmények alatt az alábbi cselekmények bármelyike értendő, amelyet a polgári lakosság elleni átfogó vagy módszeres támadás részeként, a támadásról tudva követnek el: [...]

(g) erőszakos közöszlés, szexuális rabszolgaságban tartás, prostitúcióra kényszerítés, kényszerterhesség, kényszersterilizálás vagy a nemi erőszak bármely más, hasonlóan súlyos formája;

[...] (k) más, hasonló jellegű, szándékosan jelentős szenvedést, vagy a testi épség vagy a testi vagy a lelki egészség elleni súlyos sérelmet okozó embertelen cselekmények.¹⁸

2.3. MINT HÁBORÚS BŰNCSELEKMÉNY

Háborús bűncselekményként az ICTY Furundzija ügyben hozott ítélete tekinthető kiindulási alapnak. Ebben még a Genfi Egyezmények közös 3. cikke alapján a háború szokásainak megsértése miatt emeltek vádat, mivel az elkövetett cselekmény az emberi méltóság súlyos megsértésének volt tekinthető. Vádiratában az ügyész álláspontja szerint mind a közös 3. cikk, mind az 1977-es II. kiegészítő jegyzőkönyv vonatkozó részei szokásjogként a nemzetközi jog normaanyagának részét képezik, és így alkalmazhatók az ügyben.¹⁹ Az elkövetett magatartások közül a nemi erő-

¹⁷ ELLIS (11. l.) 234.

¹⁸ Római Statútum 7. cikk.

¹⁹ Genfi Egyezmények II. Kiegészítő Jegyzőkönyve, Genf, 1977. június 8. UNTC 17513., 4. § (2) bek. e) pont.

szak, nemi erőszaknak nem minősülő szexuális célzattal elkövetett szexuális cselekmény,²⁰ valamint prostitúcióra kényszerítés képezték az egyik fő vádpontot.²¹

A Római Statútum megfogalmazásában ezzel szemben – bár értelemszerűen a genfi egyezmények szövegéből kiindulva – már önálló elkövetési magatartásként határoztak meg számos cselekményt az alábbiak szerint:

8. § 1. A Bíróság joghatósággal rendelkezik a háborús bűncselekmények vonatkozásában, különösen akkor, amikor ezeket a bűncselekményeket tervszerűen vagy politika részeként követik el, vagy ilyen bűncselekmények tömeges elkövetésének részei.

2. A jelen Statútum alkalmazásában a háborús bűncselekmények a következőket jelentik:

(a) Az 1949. augusztus 12-én kelt Genfi Egyezmények súlyos megsértései, azaz bármely alábbiakban megjelölt cselekmény, ha a vonatkozó Genfi Egyezmény rendelkezései által védett személyek vagy tulajdon ellen követik el: [...]

(ii) Kínzás vagy embertelen bánásmód, ideértve a biológiai kísérleteket;

(iii) Jelentős szenvedés okozása, vagy a testi épség vagy az egészség súlyos károsítása;

(vii) Jogellenes áttelepítés vagy elhurcolás, illetőleg jogellenes fogva tartás; [...]
(xxi) Az emberi méltóság súlyos megsértése, különösen a megalázó és lealacsonyító bánásmód;

(xxii) Az erőszakos közösülés, szexuális rabszolgaságban tartás, prostitúcióra kényszerítés, a 7. cikk 2. bekezdésének (f) pontjában meghatározott kényszerterhesség, valamint a kényszer-sterilizáció, illetőleg a nemi erőszak bármely más olyan formája, amely a Genfi Egyezmények súlyos megsértésének is minősül;

Összegzésként megállapítható, hogy az ICC egyik fő újdonsága abban rejlik, hogy a két *ad hoc* törvényszékhez képest a nemi erőszakon kívül több más elkövetési magatartást is nevesít, valamint lehetőséget nyújt, hogy a cselekmény a három nemzetközi bűncselekmény valamelyikének minősüljön – a minősítés körülményének megfelelően. Ahogy arra Ellis rámutat, ennek jelentősége az eltérő bizonyítási küszöb tekintetében kiemelkedő jelentőségű, mivel az ügyész számára jóval könnyebb háborús bűncselekmény elkövetésének bizonyítása, mint népirtásé.²² Meg kell említeni a politikai megfontolásokat is a statútumbeli meghatározások kapcsán. A széles körű elfogadás igénye miatt döntöttek úgy a Statútumot megszövegező államok, hogy a népirtás definícióját az 1948-as Népirtás elleni egyezményből veszik át, noha annak megfogalmazásai több helyen aggályosak, vagy nem állták ki az idő próbáját.²³ Mindemellett számos állam meggyőződése szerint a Népirtás elleni

²⁰ Eredeti változatban: „indecent assault”.

²¹ *Prosecutor v. Anto Furundzija*, IT-95-17/1-T, 1998. december 10. § 44–46.

²² ELLIS (11. lj.) 239.

²³ Gondoljunk itt csak a faj mint kategória biológiai helytelen voltára, vagy a kulturális népirtás, esetleg a szexuális kisebbségek, vagy politikai közösség, esetleg párt, mint védett csoport hiányára. David NERSESSIAN: „The Current Status of Cultural Genocide Under International Law” in Jeffrey Bachman (szerk.): *Cultural Genocide: Raphael Lamkin's Forgotten Crime* (Routledge 2019) 3–4, <https://doi.org/10.2139/ssrn.3287134>; LEORA BILSKY – RACHEL KLAGSBRUN: „The Return of Cultural Genocide?” *The European Journal of International Law* 2018/2. 373.; Stefania NEGRİ: „Cultural

egyezmény fogalma szokásjogi úton kötelező erejűvé vált, így a jogbiztonság és széles körű konszenzus oltárán feláldozták a két *ad hoc* törvényszék jogfejlesztő tevékenységét.²⁴ Csupán az ICC létrehozása utáni két évtizedben vált világossá, hogy a Bíróság mégis a törvényszékek vonatkozó ítéleteit tekintette hivatkozási alapnak saját ítélkezési gyakorlata kimunkálásakor.

„A háború törvényeit férfiak írták, egy olyan korban, amikor a nemi erőszakot csupán a háború elkerülhetetlen következményeinek egyjeként tartották számon. A két ENSZ-törvényszék felállítására valódi elmozdulást képvisel ettől a megközelítéstől. Az a kifejezett szándék vezérli ezeket [a kezdeményezéseket], hogy a szexuális erőszak elkövetőit büntetőjogi felelősségre vonják.”²⁵

3. A NEMZETKÖZI BÜNTETŐBÍRÓSÁG ÍTÉLKEZÉSI GYAKORLATA

A Nemzetközi Büntetőbíróság tevékenységét célszerű folyamatában látni, kezdve a Statútum megalkotása körüli dilemmákkal, folytatva a korai ügyekkel és a változó ügyészi hozzáállással, végül pedig a joggyakorlat változásait érdemes szemügyre venni. Az ICC létrehozása körüli tárgyalások során több állam is aggályosnak találta a szexuális bűncselekmények beemelését a Statútum szövegébe. Amikor a szexuális bűncselekmények beépítése veszni látszott, az ún. Women's Caucus volt az az entitás, amely lobbitevékenységével döntő szerepet játszott ezen magatartások Statútumba történő bekerülésében.²⁶ Ehhez kapcsolódóan fogalmazták meg a Statútum 7. § (3) bekezdését, amely definiálja a „nem” alkalmazandó fogalmát az alábbiak szerint: „A jelen Statútum alkalmazásában a „nem” fogalom mindkét nemet, a férfi és a női nemet társadalmi értelemben jelöli. A „nem” fogalomnak a Statútum alkalmazásában ettől eltérő jelentése nincs.”²⁷

A fenti megfogalmazás kellően homályos ahhoz, hogy mind a genderkonceptiót ellenző keresztény-muszlim tábor, mind a progresszív oldal számára megfelelő

Genocide in International Law: Is the Time Ripe for a Change?” *Transnational Dispute Settlement*, 2013/5. 2. <https://doi.org/10.2139/ssrn.3539597>.

²⁴ Alexandra A. MILLER: „From the International Criminal Tribunal for Rwanda to the International Criminal Court: Expanding the Definition of Genocide to Include Rape” *Penn State Law Review* 2003/1. 372.

²⁵ Richard J. GOLDSTONE: „Prosecuting Rape as a War Crime” *Case Western Reserve Journal of International Law* 2004/3. 279.

²⁶ Hannah BAUMEISTER: „Sexualized Crimes, Armed Conflict and the Law – The International Criminal Court and the Definitions of Rape and Forced Marriage”, Routledge, 2018, 193., <https://doi.org/10.4324/9781315111490>.

²⁷ Megemlítenéd, hogy az eredeti, angol nyelvű szöveg jelentéstartama valamelyest eltér a magyar megfogalmazástól: *‘gender’ means: ‘the two sexes, male and female, within the context of society’*. Ebben hangsúlyosabb, hogy csak két lehetséges nemről beszélhetünk, és ezt kiegészítve jelenik meg a társadalmi felfogás, nem pedig a társadalmi felfogás szolgálatául a koncepció kiindulási pontjaként.

kompromisszumként jelenjen meg.²⁸ Alkalmazható munkafogalommal van dolgunk, amely azonban sem aktivistának, sem konzervatívnak nem minősül, így egyaránt jelenthet áthidaló megoldást, ugyanakkor a „társadalmi értelem” államok egy részét eltántoríthatja a ratifikációtól, míg a két nemre való korlátozás a társadalmi nemek szélesebb skáláját promotáló államok részéről vonhat maga után kritikát. A közép-utas „nem-fogalommal” szemben kifejezetten előremutatónak számít, hogy emberiség elleni bűncselekmények kapcsán a Statútum megjelöli a nemi csoportot is, mint akik sérelmére a bűncselekmény elkövethető.²⁹ Ezzel a lépéssel beemeli és kriminalizálja a nemi csoport elleni szervezett támadásokat és egyúttal védőhálót emel a csoport tagjai fölé. Egyes szerzők szerint a kriminalizáció elrettentő erővel is bír, mivel ezen csoport sérelmére elkövetett cselekmények esetén előrevetíti a büntetőjogi felelősségre vonás képét.³⁰ A Bíróság eljárási szabályaiban explicit módon kimondják, hogy az adott aktusba történő beleegyezés nem tehető meg hallgatólagosan, annak kifejezettnek és egyértelműnek kell lennie. Ezáltal az áldozathibáztatás is csökkenthetővé, sőt akár elkerülhetővé is válhat.³¹ Jelentős változásnak lehetünk tanúi, hiszen az *ad hoc* törvényszékek gyakorlatában például nemi erőszak kapcsán annak bizonyítása, hogy nem történt beleegyezés, és az elkövető a beleegyezés hiányának tudatában hajtotta végre cselekményét, még az ügyészt terhelte.³² A Nemzetközi Büntetőbíróság ezzel ellentétben mintegy az elkövető felé tolja el a bizonyítási terhet azáltal, hogy megköveteli a teljes, előzetes beleegyezés bizonyítását.

Jean-Pierre Bemba Gombo ügye jelentős érdeklődésre tartott számot. A Kongói Demokratikus Köztársaság északnyugati részén székelő hadúr (és később alelnök) a szomszédos Közép-afrikai Köztársaságban fegyverrel segítette a hatalmon lévő vezetést. Mindeközben a polgári lakosság sérelmére súlyos emberi jogi jogsértéseket követtek el, amelyhez Bemba emberei hathatós segítséget nyújtottak, a parancsnoki felelősség bizonyítása azonban nem sikerült az ügyész számára.³³ A Bemba ügyben hozott ítélet kapcsán problémásnak hat, miszerint megkövetelték az ügyésztől, hogy a teljes tényállás birtokában legyen a vádemeléskor, jelentősen megnehezítve új információk, esetleg áldozati vallomások, beszámolók felhasználását.³⁴ Ennek következtében megemelkedett a mérce, amely a parancsnoki felelősség megállapí-

²⁸ Valerie OOSTERVELD: „The Definition of Gender in the Rome Statute of the International Criminal Court: A Step Forward or Back for International Criminal Justice” *Harvard Human Rights Journal* 2005. 58–66.

²⁹ Római Statútum 7. § (1) bek. (h) pont.

³⁰ Tanja ALTUNJAN: „The International Criminal Court and Sexual Violence: Between Aspirations and Reality” *German Law Journal*, 2021/5. 881., <https://doi.org/10.1017/glj.2021.45>.

³¹ ALTUNJAN (30. lj.) 882.

³² Phillip WEINER: „The Evolving Jurisprudence of the Crime of Rape in International Criminal Law” *Boston College International and Comparative Law Review*, 2013. 1216.; *Prosecutor v. Dragoljan Kunarac et al.* IT-96-23-T, fellebbviteli döntés, 2002. június 12. § 129.

³³ Rachel FINN: „Fractured for Good? Using the Acquittal in the Prosecutor v. Jean-Pierre Bemba Gombo as an Impetus to Clarify and Strengthen the Development of International Criminal Law” *Georgetown Journal of International Law* 2020/3. 695.

³⁴ *The Prosecutor v. Jean-Pierre Bemba Gombo*, ICC-01/05-01/08, fellebbviteli döntés, 2018. június 8.

tásához szükséges, így amikor a vádlott ellenőrzése alatt álló személyek követnek el szexuális cselekményeket, az egyéni büntetőjogi felelősség megállapítása jóval nehezebbé válik.³⁵

A másik ügy, ahol felmerült szexuális jellegű cselekmény elkövetésének megállapítása, a Katanga ügy volt. A cselekmények elkövetésekor igen fiatal, 25 éves hadúr a Kongói Demokratikus Köztársaság északkeleti részén található Ituri tartományt tartotta rettegésben milíciájával. A vádirat szerint emberei több alkalommal polgári lakossághoz tartozó személyek százait mészárolták le, sokakat szexuális rabszolgaságra kényszerítve.³⁶ Az ügyben az előzetes váráhozásokkal szemben szexuális cselekmények tárgyában nem mondta ki a felelősséget a Bíróság, mivel azok elkövetése – az eljáró tanács álláspontja szerint – nem képezték a csoport tagjainak közös célját, így a Statútum 25. § (3) bek. d) pont szerint nem volt megállapítható Katanga felelőssége.³⁷

A nemzetközi közösség valamint a témával foglalkozó szakirodalom családottságának egyik oka abban azonosítható, hogy a szexuális bűncselekmények sok esetben nem jelentek meg prioritásként a nyomozás során, így sem a Lubanga ügyben 2012-ben, sem a Mbarushimana ügyben 2011-ben, noha előzetesen – különösen áldozati beszámolók alapján – valószínűsíthető volt ezek elkövetése.³⁸ Fejlődés mutatható ki azonban Luis Moreno Ocampo és Fatou Bensouda ügyészi korszakai között, amelyet a 2014-ben elfogadott *policy paper* illusztrál legeklektánsabban.³⁹ Ebben fogalmi meghatározások (*gender* és nem, mint kategóriák elkülönítése, a 7. §-t kibővítve), alapvető koncepciókat (így például, hogy az áldozati kör nem csak nőkre terjedhet ki) és ügyészi stratégiai változások is kifejtettek (eltérő bűncselekményekként való kategorizálás).⁴⁰ Mindez mintegy megágyazott annak a lehetőségnek, amellyel

³⁵ ALTUNJAN (30. lj.) 885.

³⁶ Elena GEKKER: „Rape, Sexual Slavery and Forced Marriage at the International Criminal Court: How Katanga Utilizes a Ten-Year-Old Rule but Overlooks New Jurisprudence” *Hastings Women’s Law Journal* 2014/1. 122–124.; Kiran GREWAL: „Rape in Conflict, Rape in Peace: Questioning the Revolutionary Potential of International Criminal Justice for Women’s Human Rights” *Australian Feminist Law Journal* 2010/1. 66., <https://doi.org/10.1080/13200968.2010.10854444>.

³⁷ *Prosecutor v. Germain Katanga*, ICC-01/04-01/07, ítélet, § 1663–1664.

³⁸ Miranda DAS – Shukjev SINGH: „Crimes of sexual violence within international criminal law: historical outline” *Journal of Politics and Law* 2021/1. 7., <https://doi.org/10.5539/jpl.v14n1p1>; ALTUNJAN 2021 (29. lj.) 884; Rosemary, GREY: „Interpreting International Crimes from a Female Perspective: Opportunities and Challenges for the International Criminal Court” *International Criminal Law Review*, 2016/2. 342–343., <https://doi.org/10.1163/15718123-01702009>; Shayna ROGERS: „Sexual Violence or Rape as a Constituent Act of Genocide: Lessons from the Ad Hoc Tribunals and a Prescription for the International Criminal Court” *George Washington International Law Review*, 2016/2. 267.

³⁹ Elizabeth MODZELESKI: „The International Criminal Court Appeals Chamber Ruling in Ntaganda: An Opportunity to Improve Accountability for Sexual and Gender-based Crimes Against Men and Boys” *Georgia Journal of International and Comparative Law* 2019/3. 723.

⁴⁰ The Office of the Prosecutor of the International Criminal Court: *Policy Paper on Sexual and Gender-Based Crimes*, 2014. § 6., 49–51. <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/iccdocs/otp/OTP-Policy-Paper-on-Sexual-and-Gender-Based-Crimes--June-2014.pdf>.

a Nemzetközi Büntetőbíróság élt 2015-től kezdődően és ami az újabb ügyekben, különösen az Ntaganda és Ongwen ügyekben csúcsonodott ki.

3.1. A FORDULÓPONT: NTAGANDA

Elmondható, hogy a Nemzetközi Büntetőbíróság működésének bő egy évtizede nem váltotta be az összes, vele kapcsolatos elvárást. A lehetőség azonban „kódolva” van a rendszerben, így volt, aki már a 2019-es fordulat előtt is optimista prognózisban vázolta az ICC opcióit például a fegyveres csoportok által a konfliktus során elkövetett szexuális bűncselekmények terén.⁴¹

Az Ntaganda ügy több szempontól is különlegesnek mondható egyrészt az általa elkövetett cselekmények jellege, másrészt az ellene lefolytatott eljárás miatt. A tuszi csoporthoz tartozó, Ruandából a Kongói Demokratikus Köztársaságba vándorolt gerillavezér a kongói vezetés szolgálatába is állt, és tábornoki rangban fosztogatta északkelet Kongót, majd saját embereiből milíciát verbuválva csapataival bizonytalanságban tartotta a helyi lakosságot, nemi erőszakra bátorítva követőit, miközben a helyi lakosság százezreinek kellett elhagynia otthonát. Eljárási szempontból érdekesség, hogy épp az a Kongói Demokratikus Köztársaság kezdeményezte a helyzet kivizsgálását az ICC előtt, amely aztán nem volt hajlandó átadni Ntagandát a Bíróságnak. Ez volt az első eset továbbá, amikor a vádlott magát adta fel – a ruandai amerikai nagykövetségen, és ennek révén megkezdődhetett az eljárás a Nemzetközi Büntetőbíróság előtt.⁴²

Az Ntaganda ügy újdonsága abban lehető fel, hogy a csoporton belüli szexuális cselekmények is háborús bűncselekménynek minősülhetnek, akkor is, ha az illető személyt erőszakkal hurcolták vagy rabolták el és kényszerrel tartották a csoportban.⁴³ Nincs taxatív lista, mit tartalmaz a szexuális rabszolgaság, azonban néhány tényezőt meghatározott a Bíróság, amely alapján megállapítható a cselekmény elkövetése. Így indikatív lehet a sértett személyi szabadságának korlátozása, a fizikai környezet, a pszichológiai kontroll, a szökés megelőzésére és elrettentésre fogantatosított intézkedések, szexuális aktusok feletti ellenőrzés, és annak kizárólagos eldöntése, kivel-kikkel történik az aktus, alkalmazott kegyetlen bánásmód, a sértett kiszolgáltatottsága, erőszakkal vagy azzal való fenyegetéssel olyan cselekményekre történő kényszerítés, amelyeket a sértett önszántából nem tenne meg.⁴⁴ Mindezekre tekintettel az eljáró tanács ítéletében az időtartam és a kényszerítés hatására végrehajtott magatartások köre és száma bizonyult döntő tényezőnek. Így nem minősítette

⁴¹ GREY (38. lj.) 347.

⁴² Sarah T. DEUTCH: „Putting the Spotlight on the Terminator: How the ICC Prosecution of Bosco Ntaganda Could Reduce Sexual Violence during Conflict” *William & Mary Journal of Women and the Law* 2016/3. 680.

⁴³ *The Prosecutor vs. Bosco Ntaganda*, ICC-01/04-02/06, elsőfokú ítélet, 2019. július 8. (a későbbiekben: Ntaganda, 2019), § 964–986.; ALTUNJAN (30. lj.) 888.

⁴⁴ *Ntaganda*, 2019, § 952.; Jennifer TRIDGELL: „Prosecutor v Ntaganda: The End of Impunity for Sexual Violence against Child Soldiers” *Australian International Law Journal* 2017. 158.

szexuális rabszolgáságnak az egyszerű nemi erőszakot, amikor egy alkalommal munkára való kényszerítéssel és erőszakkal egyik helyről másikra történő áthelyezéssel járt, azonban a többszöri nemi erőszak, tartósan háztartási munkára kényszerítés, valamint a folyamatosan fenntartott kiszolgáltatott helyzet és félelemben tartás már elégségesnek bizonyult szexuális rabszolgáság megállapításához.⁴⁵ Azzal, hogy az eljáró tanács az Ntaganda ügyben ennyire részletesen taglalta mind a szexuális rabszolgáság, mind a csoporthoz tartozás kérdését, stabil referenciát, hivatkozási pontot szolgáltatott a későbbi ítéletekhez.⁴⁶ Az áldozatok szempontjából az a tény, hogy első alkalommal ítélték el egy vádlottat kifejezetten szexuális bűncselekmények miatt, valamint az, hogy az eljárásban 1120 áldozat történetét és álláspontját is meghallgatták, mindenképp pozitív fejleményként értékelendő.⁴⁷

3.2. ONGWEN

Dominic Ongwen esete több tekintetben is mérföldkő a Nemzetközi Büntetőbíróság ítélkezési gyakorlata szempontjából. A vádlott az Uganda északi részén tevékenykedő vallási fanatikus, több állam által is terrorszervezetnek tartott Lord's Resistance Army tagjaként, később egyik vezetőjeként követett el az ügyészi álláspont szerint háborús és emberiség elleni bűncselekményeket. A Bíróság ebben az ügyben állapította meg, hogy önmagában az a tény, miszerint ő maga is gyermekkatonára volt, és így került be a szervezetbe, még nem menti fel őt az általa elkövetett cselekmények alól, akkor sem, ha egész életében nem láthatott más alternatívát, mint a polgári lakosság elleni fegyveres fellépés és erőszak lehetőségét. Ezzel az üggyel az ICC lerakta névjegyét a Sierra Leone-i Különleges Törvényszék mellé, amely eddig primer helyzetben foglalkozott a gyermekkatonaság nemzetközi büntetőjogbeli megítélésével. Szintén hozzáadott értéket képvisel az Ongwen ügyben feltárt, szexuális jellegű magatartások sora, amelyet az eljáró tanács részletesen elemzett. Ezek közé tartozik a kényszerházasság, a lányok elrablása és „szétosztása”, valamint a súlyos testi és lelki szenvedés, amelyet e magatartásokkal okoznak az áldozatoknak.⁴⁸

A tényállás szerint hét nő kényszerházasságban Ongwennel, folyamatos, nem-konszenzuális szexuális kapcsolatban, ahol a személyi szabadság korlátozása valósult meg a fegyveresek létesítménye elhagyásának szigorú tilalmával. Ezen felül rendszeresnek mondható volt az erőszakkal történt teherbe ejtés, a ház körüli és ápolási tevékenység végzésére kényszerítés, testi sértés verés formájában az utasítások megtagadása esetén, valamint veréssel és halállal való fenyegetés ellenszegülés

⁴⁵ *Ntaganda*, 2019, § 957–960.

⁴⁶ MODZELESKI (39. l.) 727.

⁴⁷ DEUITCH (42. l.) 683.

⁴⁸ Annie BUNTING – Izevbuwa Kehinde IKHIMIUKOR: „The Expressive Nature of Law: What We Learn from Conjugal Slavery to Forced Marriage in International Criminal Law” *International Criminal Law Review* 2018/2. 349., <https://doi.org/10.1163/15718123-01802004>.

során vagy csupán „emlékeztető” gyanánt.⁴⁹ Nem volt ritka nők, lányok elrablása és „szétosztása” jutalom gyanánt a szervezetben szolgáló, leghűségesebbnek tartott követőknek. A tárgyalás során az eljáró tanács megállapította, hogy a fenti magatartások alkalmasak voltak súlyos testi és lelki szenvedést okozni az áldozatoknak.⁵⁰ Ezen a ponton a Bíróság a Statútum 7. cikk 1. pont (k) alpontjához sorolta a magatartást azzal, hogy Ongwen „szándékosan, jelentős testi és lelki szenvedést” okozott áldozatainak kényszerházasságba történő kényszerítéssel,⁵¹ kínzást 8(2)(c)(i) szerint a rendszeres testi fenyegetéssel, amelyet „feleségeire” alkalmazott.⁵² A kínzás *actus reus*-a kapcsán megállapították, hogy a Bíróság szerint nem lehet „jogszerű büntetéssel” mint érveléssel védekezni, mivel az áldozatok mind polgári személyek vagy elsősegélyt, illetve vallási feladatot ellátó személyek voltak, amelyről Ongwennek tudnia kellett.⁵³ *Mens rea* tekintetében az eljáró tanács állásfoglalása szerint a cselekmény folyamatos volta, így az a tény, hogy éveken át zajlott (2002 és 2005 között, ami a Bíróság időbeli joghatóságát illeti), arra enged következtetni, hogy Ongwen tudata átfogta cselekménye súlyát, következményeit, valamint a fájdalom, szenvedés és megaláztatottság mértékét, amelyet áldozatainak kellett elviselniük.⁵⁴ A Bíróság kifejtette továbbá, hogy az erőszakos közösülés és a szexuális rabszolgaságban tartás ebben az esetben nem fedi le egymást, mivel az erőszakos közösülés lényegi eleme a fizikai behatolás, míg szexuális rabszolgaságban tartás esetén kulcselem a tulajdonlás és dologként való kezelés, amely nem feltétlen jár minden esetben behatolással.⁵⁵ Az első fokon eljáró tanács ítélete nemcsak amiatt mérföldkő, mivel Ongwen a legfiatalabb és egyúttal legalacsonyabb rangban szolgáló vádlott, hanem azért is, mert részben ugyanazon cselekmények miatt ítélték el, amelyeket gyermekkatonaként ő maga is elszenvedett.⁵⁶ Az ítélet jelen kézirat leadásakor még nem jogerős, ezért az ügy nem tekinthető lezártnak.

3.3. FOLYAMATBAN LÉVŐ ÜGYEK ÉS TENDENCIÁK:

ABD AL RAHMAN, AL HASSAN

A folyamatban lévő ügyek közül a darfuri *Janjaweed* milícia egyik vezetőjeként hosszú ideig tevékenykedő Abd Al Rahman esetében az Ntagandához és Ongwenhez hasonló érvelést láthatunk a tárgyalás-előkészítő tanács részéről, amikor a vádlott

⁴⁹ *The Prosecutor v. Dominic Ongwen*, ICC-02/04-01/15, elsőfokú ítélet, 2021. február 4. § 205–209. (a későbbiekben: *Ongwen*, 2021).

⁵⁰ *Ongwen*, 2021, § 212–221.

⁵¹ *Ongwen*, 2021, § 3024.

⁵² *Ongwen*, 2021, § 3028.

⁵³ *Ongwen*, 2021, § 3030–3031.

⁵⁴ *Ongwen*, 2021, § 3032.

⁵⁵ Lásd: Római Statútum 7. § (1) bek. (g) pont és 8. § (2) bek. (e) pont (vi) alpont; *Ongwen*, 2021, § 3037–3038.

⁵⁶ Renee Nicole SOURIS: „Virtue Ethics, Criminal Responsibility, and Dominic Ongwen” *International Criminal Law Review* 2019/3. 483., <https://doi.org/10.1163/15718123-01903005>; Jonathan KWIK: „The Road to Ongwen: Consolidating Contradictory Child Soldiering Narratives in International Criminal Law” *Asia Pacific Journal of International Humanitarian Law* 2020/1. 136.

cselekményét a Római Statútum 7. § (1) bek. (k) pont és 7. § (1) bek. (g) pont alapján emberiség elleni bűncselekménynek, továbbá 8. § (2) bek. (c) pont (ii) alpont és 8. § (2) bek. (e) pont (vi) alpont alapján háborús bűncselekménynek minősítette.⁵⁷ Az ügy érdekessége, hogy Abd Al Rahman elsődlegesen utasított a cselekmények elkövetésére, és az irányítása alatt álló milícia engedelmeskedett neki, amely kimeríti a Statútum 25. § (3) bek. (b) pont szerinti egyéni büntetőjogi felelősséget, így elsődlegesen a parancsnoki felelősség terén várható fejlesztés a Nemzetközi Büntetőbíróság gyakorlatában.⁵⁸ A vádlott magatartása nemi erőszak elkövetésére irányult, azonban az a tény, hogy a szexuális bűncselekményeket a Bíróság nem a konfliktus velejárájaként, hanem önálló – felelősséget keletkeztető – elkövetési magatartásként kezeli, mindenképp üdvözlendő.⁵⁹

A működését Timbuktaban végző Al Hassannal szemben 2019-ben kezdte meg eljárását az ICC. A háborús és emberiség elleni bűncselekményekkel vádolt Al Hassan az ügyészi álláspont szerint rendszeresen követett el vagy adott parancsot követőinek nemi erőszakra, kényszerházasságra és szexuális rabszolgaságra az Ansar Dine terror szervezetben betöltött tisztségéből kifolyólag, ahol a szervezet kvázi rendőri-erkölcsrendészeti erőinek vezetőjeként tevékenykedett Timbuktaban, Mali területén. Al Hassan a helyi lakossághoz tartozó lányokat, fiatal nőket kényszerházasságra kötelezett az általa ellenőrzött területeken, jelentősen hozzájárulva a nemi erőszak és szexuális rabszolgaság térnyeréséhez a térségben.⁶⁰

Mindezek mellett itt jelenik meg először a nemi alapú üldözés (*persecution*) mint szexuális cselekmény és egyben háborús bűncselekmény is, ami újdonságot jelentene a Bíróság ítélkezési gyakorlatában.⁶¹ A fenti két eset mellett megemlítendő, hogy az ügyészség által folytatott nyomozások közül az afganisztáni és nigériai helyzet vizsgálatában is felmerült a szexuális cselekmények elkövetése. Utóbbiban mind a Boko Haram tagjai által, mind a kormányerőkhöz tartozó személyek által férfiak, nők és gyermekek sérelmére elkövetett cselekményekként.⁶²

4. KONKLÚZIÓ

Szabályozási szempontból elmondható, hogy a Római Statútum egyszerre biztosít fejlődést és törekszik kompromisszumra a részes államok igen eltérő felfogása terén, ami a szexuális bűncselekményeket illeti. Az ICC-t ért bírálatok egy része arra vezethető vissza, hogy az ítélkezési gyakorlatból hiányzik a szexuális bűncselekmé-

⁵⁷ *The Prosecutor v. Ali Muhammad Ali Abd-Al-Rahman ('Ali Kushayb')*, ICC-02/05-01/20, tárgyalás-előkészítő tanács, 2021. július 9. § 94. (a későbbiekben: *Abd-Al-Rahman* 2021).

⁵⁸ Asad G. KIYANI: „Prosecutor v Abd-Al-Rahman: Human Rights, Customary International Law and the ICC's Non-Retroactivity Problem” *Melbourne Journal of International Law* 2022/1. 151.

⁵⁹ *Abd-Al-Rahman* 2021 § 46.

⁶⁰ Valerie OOSTERVELD: „Forced Marriage: Terminological Coherence and Dissonance in International Criminal Law” *William & Mary Bill of Rights Journal* 2019/4. 1279–1280.

⁶¹ *The Prosecutor v. Ali Hassan Ag Abdoul Aziz Ag Mohamed Ag Mahmoud*, ICC-01/12-01/18, tárgyalás-előkészítő tanács, 2019. szeptember 30. § 545.

⁶² ALTUNJAN (30) 890.

nyek népirtásként való kategorizálása.⁶³ Ennek magyarázata abban lehet fel, hogy a Bíróság csak olyan ügyben járhat el, amelyben az ügyész véleménye szerint elegendő bizonyíték áll rendelkezésre. A népirtás legendásan nehéz bizonyíthatósága is fontos szerepet játszik abban, hogy a cselekményeket háborús bűncselekményként és emberiség elleni bűncselekményként határozták meg.⁶⁴ A darfuri helyzetben, ahol az ügyészi álláspont szerint is valószínűsíthető a népirtás elkövetése, még várhatók fejlemények. Mindeközben nem szabad elfelejteni, hogy a nemzetközi büntetőjog relevanciája szexuális bűncselekmények népirtásként történő megállapításának hiányában is megáll, hiszen mind tényfeltárás terén, mind a büntetlenség érzésének megtörése szempontjából, továbbá attitűdbeli változás elősegítése, valamint elrettentés és megelőzés céljából is igen jelentős hatása.⁶⁵

A szakirodalom másik része viszont igencsak szélsőséges álláspontot vett fel az utóbbi években, amikor azt róják fel a Nemzetközi Büntetőbíróságnak, hogy miért csupán áldozatként, a közösség egy meghatározó, de sorsát alakítani nem képes, passzív csoportként kezeli a sértetteket és tanúkat.⁶⁶ Ha belegondolunk, hogy egy évtizeddel ezelőtt az ügyésznek még azt rótták fel, hogy miért nem csatornázza be megfelelő mértékben az áldozatok szempontjait, akkor világossá válik, hogy az ICC nem képes minden igénynek megfelelni. Óriási szakadék húzódik a magát progresszívnek tartó szakirodalom követeléseit és az államok jelentős részének büntetőjogi gyakorlata között. A Bíróságnak ebben a térben kell egyensúlyoznia, miközben kötik a Római Statútum rendelkezései. A Statútum rendelkezéseit tágan értelmező és az ICC-t létrehozó államok szándékán túlmutató túlzott aktivizmus ebben az esetben elkerülendő, mivel csak azért, mert a Bíróság döntése nem felel meg egyes szerzők vagy érdekcsoportok elvárásainak, attól még ítéletei jogszerűnek, bírói szabadság körébe tartozó legitím értelmezésnek tekinthetők. Az ICC jelentős utat járt be működésének első két évtizedében, tiszteletben tartva, fejlesztve az *ad hoc* törvényszékek ítélkezési gyakorlatát. Az Ntaganda ügyben a Bíróság alaposan körüljárta a szexuális bűncselekmények egyes jellemzőit, kifejtette, mely módokon valósítható meg a kényszerítés, és lehetőséget biztosított áldozatok tömegének megszólaltatására. Az Ongwen ügy pedig a kényszerházasság és kínzás elemzésében jelent fejlődést, valamint annak a speciális vádlotti helyzetnek az értékelésében, ahol egy volt áldozat követett el igen hasonló cselekményt, amelynek ő maga is elszenvedője vagy tanúja volt gyermekkorában. Mindezekre tekintettel megállapítható, hogy a Nemzetközi Büntetőbíróság lassú kezdés után figyelemre méltó módon volt képes kialakítani saját gyakorlatát. Épp ezekben az években lehetünk szemtanúi, hogyan

⁶³ ROGERS (38. lj.) 298.

⁶⁴ Valerie OOSTERVELD: „Sexual Slavery and the International Criminal Court: Advancing International Law” *Michigan Journal of International Law* 2004/3. 605.

⁶⁵ GREWAL (36. lj.) 63.

⁶⁶ Marina KUMSKOVA: „Invisible Crimes against Humanity of Gender Persecution: Taking a Feminist Lens to the ICC’s Ntaganda and Ongwen Cases” *Texas International Law Journal* 2022/2. 255.; GREWAL (36. lj.) 75.; Dianne LUPING: „Investigation and Prosecution of Sexual and Gender-Based Crimes before the International Criminal Court” *American University Journal of Gender, Social Policy & the Law* 2009/2. 488.

és milyen irányba fejleszti a nemzetközi büntetőjogot. Ha nem is a mindenki által elvárt ütemben, de folyamatosan, lépésről lépésre építkeznek, utat mutatva ezzel a nemzetközi közösségnek.

„A nemi erőszakot emberemlékezet óta a háború szükségszerű velejárójaként, a győztes előjogaként tartják számon. Mostantól háborús bűncselekménynek számít. Nyomatékosítani kívánjuk, hogy a nemi erőszak nem hadiszákmány.”

Navathenem Pillay, ICTR, 1998⁶⁷

⁶⁷ Navathenem Pillay (az *Akayeshu* ügy egyetlen női bírójaként) médianyilatkozata, lásd Bill BERKELEY: „Judgement Day” *Washington Post*, 1998. október 11.

KOVÁCS PÉTER*

A RÓMAI STATÚTUM ÉS A NEM RÉSZES ÁLLAMOK

<https://doi.org/10.51783/ajt.2022.4.05>

A tanulmány a Nemzetközi Büntetőbíróság bírói és ügyészi joggyakorlatát áttekintve mutatja be, hogy a Római Statútum nem részes államait érintő ügyekben 2002 és 2022 között milyen döntések születtek, például a részes államot és nem részes államot földrajzilag egyaránt közvetlenül érintő helyzet esetén vagy a Római Statútumból kilépő állam esetében, illetve a személyi elv alapján. A tanulmány érinti az ún. 'Iszlám állam' harcosai feletti joghatóság tekintetében elvégzett ügyészi elemzést, valamint a szakadár területi alakulatok által elkövetett bűncselekmények miatti eljárásokat, továbbá áttekinti a nem részes államok együttműködését az ICC-vel, ami esetenként jóval pragmatikusabban alakul, mint ahogyan az a politikai közönség számára tett nyilatkozatokban, nagy visszhangot kiváltó sajtótudósításokban megjelenik.

1. A RÓMAI STATÚTUM ÉS A JOGHATÓSÁGI KOORDINÁTÁK

Mint ismeretes, a Nemzetközi Büntetőbíróságot (International Criminal Court, ICC) létrehozó – és Magyarországon több mint húsz éve (!) kihirdetésére váró¹ – Római

* DSc, egyetemi tanár, kutatóprofesszor, PPKE ÁJK, 1088 Budapest, Szentkirályi u. 28–30.; a hágai Nemzetközi Büntetőbíróság (International Criminal Court) bírója. E-mail: profpeterkovacs@hotmail.com. A tanulmányt a szerző kutatói minőségében készítette, és az nem tekinthető a Nemzetközi Büntetőbíróság hivatalos álláspontjának.

¹ A magyar kormány a Nemzetközi Büntetőbíróság (International Criminal Court [ICC]) Római Statútumát 1999. január 15-én aláírta, majd az Országgyűlés azt 2001. november 6-án ratifikálta (72/2001. (XI. 7.) OGY határozat a Nemzetközi Büntetőbíróság Statútumának megerősítéséről). A ratifikációs okmányt 2001. november 30-án adták át Hágában. Magyarországon azonban a Nemzetközi Bíróság Római Statútumának törvényi kihirdetése – többszöri próbálkozás ellenére – érthetetlen okból – megakadt. A kihirdetés elmaradásának érthetlenségére nézve lásd e sorok írójától: Kovács Péter: „Kátyúba ragadt-e a szekér? (Avagy menthető-e a Nemzetközi Büntetőbíróság római statútuma kihirdetésének elmaradása és magyarázható-e annak hazai hányattatása? Alternatív javaslatok a megoldás irányába...)” *Iustum, Aequum, Salutare* 2015/2. 61–81.; Kovács Péter: „Miért nincs még kihirdetve a Római Statútum? Gondolatok a Római Statútum és az Alaptörvény összeegyeztethetőségének egyszerűségéről” *Állam- és Jogtudomány* 2019/1. 69–90.; Kovács Péter: „A humanitárius nemzetközi jog fejlesztésének és megsértése szankcionálásának összefüggései Herczegh Géza írásai alapján, a Római Statútumra történő kitekintéssel” in: BÉLI Gábor [et al.] (szerk.): *Emlékkötet Herczegh Géza születésének 90. évfordulója alkalmából* (Pécs: Publikon Kiadó 2018) 65–84.

Statútum² alapvetően három pillérre telepítette az ICC joghatóságát.³ Az első pillér a részes állami mivolta tekintettel beálló joghatóság, ami akár az elkövetés helye alapján (*ratione loci*), akár az elkövető állampolgársága alapján (*ratione personae*) biztosítja a jogi alapot a nemzetközi büntető joghatóság gyakorlásához.⁴ A második pillér a Biztonsági Tanácsnak az ENSZ Alapokmány VII. fejezete szerinti eljárásban hozott határozatával történő indítványozása, amely akár részes, akár nem részes állam tekintetében gyakorolható.⁵ A harmadik pillér a nem részes állam joghatósági elismerő nyilatkozata, ami az ő területén elkövetett, illetve az ő állampolgárai által elkövetett bűncselekmények tekintetében tudja beállítani a joghatóságot.⁶

A római diplomáciai konferencián az igen aktív és az intézmény felállítása iránt elkötelezett Clinton-adminisztrációhoz tartozó amerikai delegáció nem tudta keresztülvinni azt javaslatát, hogy nem részes állam katonai erői esetén az első pillér *ratione*

² A kihirdetés elmaradása miatt hivatalos magyar fordítás sincs, a hazai nemzetközijogász közösség így a Trócsányi László igazságügy-minisztersége idején benyújtott kihirdetési előterjesztés mellékletében foglalt magyar fordítást használja. (*T/10722. sz. törvényjavaslat a Nemzetközi Büntetőbíróság Statútumának és a Statútum 8. cikkére vonatkozó kampaljai módosításának kihirdetéséről*, www.parlament.hu/irom40/10722/10722.pdf.) Az általam idézett cikkek magyar szövege is ebből a dokumentumból való.

³ Az ICC-re vonatkozó, impozáns magyar szakirodalomból lásd pl. ÁDÁNY Tamás: *A Nemzetközi Büntetőbíróság joghatósága* (Budapest: Pázmány Press 2014); HOFFMANN Tamás: „Az emberiség elleni bűncselekmények nemzetközi és magyar jogi szabályozása” *Állam- és Jogtudomány* 2017/1. 29–55.

⁴ Lásd a *T/10722. sz. törvényjavaslat* (2. lj.) 12. cikk 1. bekezdését és a 2. bekezdésének a) és b) pontját (2. lj.) 108–109. „12. cikk

A joghatóság gyakorlásának előfeltételei

1. Az az Állam, amelyik a jelen Statútum Részesévé válik, egyúttal elfogadja a Bíróság joghatóságát az 5. cikkben írt bűncselekmények tekintetében.

2. A 13. cikk (a) vagy (c) pontja szerinti esetekben a Bíróság akkor gyakorolhatja joghatóságát, ha a követező Államok közül egy vagy több Részese a jelen Statútumnak, vagy elfogadta a Bíróság joghatóságát a 3. bekezdésnek megfelelően:

(a) Az az Állam, amelynek a területén a kérdéses cselekmény történt, vagy ha a bűncselekményt hajó vagy légi jármű fedélzetén követték el, a hajó lobogója vagy a légi jármű lajstromozása szerinti Állam;

(b) Az az Állam, amelynek a bűncselekmény elkövetésével vádolt személy az állampolgára.

3. Ha Bíróság joghatóságának olyan Állam általi elfogadása szükséges a 2. bekezdés szerinti célból, amely a jelen Statútumban nem részes állam, az adott Állam a hivatalvezetőhöz benyújtott nyilatkozattal elfogadhatja az adott bűncselekmény tekintetében a Bíróság joghatóságát. Az elfogadó Állam késedelem és kivétel nélkül a IX. Fejezetben meghatározottak szerint együttműködik a Bírósággal. 13. cikk

A joghatóság gyakorlása

A Bíróság joghatóságát egy, az 5. cikkben meghatározott bűncselekmény tekintetében a jelen Statútum rendelkezései szerint akkor gyakorolhatja, ha:

(a) a részes állam a 14. cikknek megfelelően a főügyész elé utalja azt az esetet, amellyel kapcsolatban feltehető, hogy egy vagy több ilyen bűncselekményt elkövettek;

(b) a Biztonsági Tanács az Egyesült Nemzetek Alapokmánya VII. Fejezetének megfelelően eljárva a főügyész elé utalja azt az esetet, amellyel kapcsolatban feltehető, hogy egy vagy több ilyen bűncselekményt elkövettek; vagy

(c) a főügyész indított nyomozást ilyen bűncselekmény miatt a 15. cikk értelmében.”

⁵ Lásd a *T/10722. sz. törvényjavaslat* (2. lj.) 13. cikk b) pontját.

⁶ Lásd a *T/10722. sz. törvényjavaslat* (2. lj.) 12. cikk 3. bekezdését.

loci szerinti joghatóság is csak akkor álljon be, ha ahhoz a harmadik pillér logikájához hasonlóan a *ratione personae* érintett nem részes állam is hozzájárul.

Bár több kormánydelegáció titokban drukkolt ennek a javaslatnak, azt a konferencián leszavazták, részben abból a megfontolásból, hogy ily módon egy nem részes állam gyakorlatilag bármikor megvétózhatná a fegyveres erői elleni eljárásokat, részben pedig jogi megfontolásból: ha az ICC joghatósága alapvetően a részes államok hatáskörtranszferén alapul, akkor az ICC miért ne gyakorolhatná azokat a hatásköröket, amelyeket otthon az adott állam eleve gyakorolhat, adott esetben a külföldiekkel szemben is, elvben függetlenül attól, hogy a másik államnak ez tetszik-e vagy sem.

Ugyanakkor azonban az agresszió definícióját a Római Statútumba beemelő kampalai kiegészítés – amelynek 2022 nyarán 43 állam, azaz a Római Statútum részes államainak egyharmada részese – e bűncselekmény vonatkozásában nem a vagylagos („akár/akár”) hanem a konjunktív („és”) megközelítés filozófiáját követi. Azaz az agresszió bűncselekménye tekintetében akkor rendelkezik az ICC joghatósággal, ha a cselekményt a kampalai módosításban is részes állam területén, a kampalai módosításban részes állam hadereje követte el.⁷ Igaz, a Biztonsági Tanács itt is megkapta a jogot, hogy akár részes, akár nem részes állam vonatkozásában vizsgálati előterjesztést tegyen, de a politikai realizmus és a világszervezet történelmének ismerete azt diktálja, hogy ezt alapvetően a rendszer logikai zártsága bizonyítékként kezeljük, és nem pedig úgy, mintha magától értetődő bizonyosság lenne, hogy ha valahol agresszió történik, akkor a Biztonsági Tanács azonnal lép, és leteszi a vizsgálati előterjesztést a főügyész asztalára.

Visszatérve az ICC joghatósága alá tartozó egyéb bűncselekmények, azaz a népirtás, emberiség elleni/emberiesség elleni bűncselekmények és háborús bűncselekmények kérdéséhez, azon kell elgondolkodnunk, hogy az „akár/akár” megközelítéssel alapuló rendszer valóban gyökeresen felforgatja-e a nemzetközi jog szabályait, és kihívást jelent-e a „*pacta tertiis, nec nocent, nec pro sunt*” elvvel szemben, vagy pedig összeegyeztethető azzal.

Az állam a szuverenitáshoz kötődő területi főhatalom alapján eleve vitathatatlan büntető joghatósággal bír az ott elkövetett cselekmények elkövetői felett – itt most tegyük félre a diplomáciai és hasonló mentességek kérdését, kivételeket és a hazai felelősségre vonás elvárását – függetlenül attól, hogy a másik államnak tetszik-e az,

⁷ Lásd a Római Statútum 8bis és 15bis és 15ter cikkeinek szövegét. Mivel a magyar állam nem részese a kampalai módosításoknak (5. határozat, treaties.un.org/doc/Treaties/2010/10/20101011%2005-46%20PM/CN.533.2010.pdf; 6. határozat treaties.un.org/doc/Treaties/2010/06/20100611%2005-56%20PM/CN.651.2010.pdf), így az említett Trócsányi-előterjesztés ezek tekintetében nem adott magyar fordítást. Lásd még a Római Statútumnak a módosításokra vonatkozó 121. cikk 5. bekezdését, treaties.un.org/doc/Treaties/1998/07/19980717%2006-33%20PM/Ch_XVIII_10p.pdf. „121. cikk
Módosítások [...]

5. 5. A jelen Statútum 5., 6., 7. és 8. cikkének módosítása a módosítást elfogadó Részes Államokra nézve egy évvel a megerősítő vagy elfogadó okirat letétbehelyezése után lép hatályba. A módosításhoz hozzá nem járuló Részes Állam tekintetében a Bíróság nem gyakorolhatja joghatóságát a módosítással érintett bűncselekmény tekintetében, ha azt az adott Részes Állam állampolgárai, vagy annak területén követték el.”

hogy az előbbi állam területén elkövetett emberölés és egyéb súlyos bűncselekmények vagy akár csak egy banális közlekedési bűncselekmény esetén az ő állampolgárát büntetőjogi szempontból felelősségre vonják. Ha mindez a jogállami szabályok betartásával történik, úgy a *ratione personae* alapon érintett állam ezt kénytelen tudomásul venni, és legfeljebb a konzuli védelem vagy a büntetés végrehajtása átvételének intézményei alapján próbál segíteni saját állampolgárának. Az ICC-nek a véglegessé vált elvek szerinti felállításával mellett kiálló államok szerint, ha mindez így van az érintett államok saját belső jogában, akkor miért ne lehetne ugyanezt a büntetőjogi joghatósági transzfer révén az ICC javára is intézményesíteni.

A kérdés persze ennél jóval bonyolultabb, amelyben a politikai realitások, a kristálytisztá jogelvek és a nemzetközi jog alapvető működési elvei részben harmonizálnak, részben ütköznek egymással.⁸

Egyrészt tény, hogy az amerikai delegáció álláspontjának látható elutasítása után is részt vett a diplomáciai konferencia munkájában, jóllehet az „*amíg nincs mindenben megegyezés, addig semmiben sincs megegyezés*” elv fenntartásával. Másrészt pedig az is igaz, hogy nem minden jogalap nélkül vetődik fel a kérdés, hogy a már korábban is szemmel láthatóan jelentős többségi támogatást élvező álláspont szerződési véglegesítődése és a szerződések relatív hatályának elve, a *pacta tertiis nec nocent, nec pro sunt* elv milyen kapcsolatban állnak majd egymással, azaz a Római Statútumnak a diplomáciai konferencia utolsó hetében, az ICC felállításának fontosságát szinte egyhangúan hangsúlyozó, a korábban elmondottakat és az egymást sokban kizáró javaslatokat ismétlő zárónyilatkozatok után véglegesített szövege – amelyet az általános bizottság elnöke, a kanadai Philippe Kirsch és *ad hoc* munkacsoportja készített el – végül is milyen szabályokat statuál: olyanokat-e, amelyek csak a részes felek viszonylatában, azaz *inter partes* érvényesülnek, vagy olyanokat, amelyek vagy amelyeknek egy bizonyos része *erga omnes* természetű is hordoz, a szerződések jogáról szóló bécsi egyezmény joggyakorlatára is figyelemmel? Vagy legalábbis egyes cikkeit illetően létező szokásjogi normák vagy általános elfogadottságnak örvendő bizonyos egyezmények ilyen-olyan cikkének pusztá felidézése, ismétlése?

Másrészt pedig amennyire igaz az, hogy a Római Statútum logikai rendszere zárt és az említett három pillér megfelel a nemzetközi jog alapvető szabályainak, ugyanannyira igaz az is, hogy az ENSZ megalapítása óta eltelt csaknem nyolc évtized tapasztalata igazolja, hogy a Biztonsági Tanács megtett és főleg meg nem tett lépései mögött ott rejlenek az állandó tagok önálló külpolitikai érdekeltségei is.

Ráadásul a Biztonsági Tanács által a szudáni és a líbiai helyzetre vonatkozó előterjesztésekből⁹ igazán csak egy ügy jutott el tárgyalási ügyszakba, az Abd al-Rah-

⁸ Lásd erről: BÉRES Nóra: „A Római Statútum alkalmazhatóságának kérdései és kihívásai harmadik államok esetén” *Fontes Iuris* 2019/3. 24–32., ojs3.mtak.hu/index.php/fontesiusuris/issue/download/686/2019.%20%C3%A9vi%203.%20sz%C3%A1m.

⁹ Az ICC és a Biztonsági Tanács kapcsolatrendszeréről lásd különösen: BÉRES Nóra: „Törésvonalak a nemzetközi elszámoltathatóság terén. A Nemzetközi Büntetőbíróság és az Afrikai Unió viszonya” *Állam- és Jogtudomány* 2019/1. 5–18.; BÉRES Nóra: *A Biztonsági Tanács által a Nemzetközi Büntetőbíróság elé utalt helyzetek legfontosabb jogi problémái* (Budapest: Mádl Ferenc Intézet 2021), <https://doi.org/10.47079/2021.bn.btnbb.5>.

man/Ali Kushayb ügy.¹⁰ A többi vagy az állami együttműködés hiánya, illetve akadályai (Al Bashir,¹¹ Szaif Al-Iszlám Kadhafi¹²) miatt nem haladt előre vagy az illető személy időközben bekövetkezett halála miatt (Moammar Kadhafi¹³, Al Werfalli¹⁴, Al Tuhami¹⁵) megállították.

Az önkéntes alávetési nyilatkozat római státútumbeli megfelelője pedig akkor tud előtérbe kerülni, ha az az adott államnak érdekében áll. Ez eddig jobbra olyankor valósult meg, ha az adott országban rendszerváltozás vagy ehhez fogható kormányzati hatalomváltás történt.

2. EGYÉB TERÜLETI JOGHATÓSÁGI LEHETŐSÉGEK – A BÍRÓI JOGGYAKORLAT EREDMÉNYEKÉNT

Az ICC joghatósága azonban a bírói joggyakorlat értelmében a fenti három alappilér mellett bizonyos egyéb tényállási „kombinációkban” is fennállhat.

2.1. A TERÜLETI ELV ÉRTELMEZÉSE A RÉSZES ÁLLAMOT ÉS NEM RÉSZES ÁLLAMOT IS FÖLDRAJZILAG KÖZVETLENÜL ÉRINTŐ HELYZET ESETÉN: A MIANMARBÓL BANGLADESBE KÉNYSZERÍTETT ROHINGYÁK PÉLDÁJA

A fent említett kombinációkra egy friss példa az egykori Burmában, mai hivatalos nevén Mianmarban élő „rohingyáknak” nevezett muzulmán vallású közösség sérelmére a főügyész szerint elkövetett bűncselekmények tekintetében kimondott joghatóság. A rohingyák egy része talán már korábban is ott élhetett, de a maiak zömének ősei a XVIII–XIX. században, a brit gyarmati uralom idején kerültek oda. Leegyszerűsítve azt mondhatnánk, hogy a mai rohingyák a brit uralom alatti burmai területen levő ültetvényekre hívott indiai vendégmunkásokként, valamint a brit birtokok cselédeként, házi szolgálóiként, alkalmazottjaiként betelepített családok leszármazottai.

Az indiai gyarmatok függetlenné válása során, mint ismeretes, a határok megvonása 1947-ben a többségi vallási hovatartozás alapján történt, a hindu területekből lett a mai India, míg a muzulmán területek alkották azt a Hinduszáni-félsziget két oldalára került Pakisztánt, amelyből egy véres polgárháború után, 1971-ben az egykori Kelet-Pakisztán Banglades néven független állammá vált. Mianmarban, az egykori Burmában – ami pedig szintén többnyelvű és többvallású országgént lett 1948-ban független – alapvetően a buddhista vallás követői vannak többség-

¹⁰ Lásd: www.icc-cpi.int/darfur/abd-al-rahman.

¹¹ Lásd: www.icc-cpi.int/darfur/albashir.

¹² Lásd: www.icc-cpi.int/libya/gaddafi.

¹³ Lásd: www.icc-cpi.int/libya/gaddafi.

¹⁴ Lásd: www.icc-cpi.int/libya/al-werfalli.

¹⁵ Lásd: www.icc-cpi.int/libya/khaled.

ben, és az ország irányításában pedig meghatározó szerepet játszik a *Tatmadaw* (kb. „honvédség”), akár katonai, akár választásokon alapuló polgári kormányzat van éppen hatalmon.

A döntően Mianmar nyugati partvidékén hosszan elnyúló Rakhine tagállamban élő rohingyák helyzete sohasem volt irigylésre méltó, a friss nemzetállami nacionalizmus tipikus jegyeként „legyűttmentezték”, a gyarmatosítók „csicskásainak” tekintették őket, és 1982-ben törvényben kimondták, hogy ők nem is mianmari állampolgárok, hanem csak az országban élő külföldiek. Az, hogy nekik nincs aktív állampolgárságuk másutt (se bangladesi, se semmilyen), nem jelentett gondot a jogalkotónak, sőt egy alkotmánymódosítás újabb, még nehezebben átjárható akadályt emelt.

A magukat jogfosztottnak tekintő rohingyák egy kisebb része szélsőséges mozgalmak fegyveres formációiban vélte megtalálni a megoldást, egy másik része pedig vagy abban bízott, hogy majd csak változik a helyzet, vagy amikor az életét kellett mentenie a terrorizmus elleni harcra hivatkozó *Tatmadaw* akciói elől, akkor a földrajzi realitásoknak megfelelően Bangladesbe, annak Cox Bazar elnevezésű tartományába, kisebb részben pedig Indiába menekült. A menekültek számát 2017–2018-ban mintegy 700–800 ezerre tették.

Ebben a nagyon leegyszerűsítve bemutatott helyzetben került sor arra, hogy a főügyész azzal a kérdéssel forduljon az egyik tárgyalás-előkészítő kamarához, hogy rendelkezik-e a Nemzetközi Büntetőbíróság joghatósággal azon az alapon, hogy bár a menekültek tulajdonképpen deportálás áldozatai, és jöllehet a cselekménysorozat java része a Római Statútumban nem részes Mianmarban zajlott le, ám egy eleme – ti. az államhatáron túla kényszerítés – azonban már Bangladesben valósult meg, ami pedig részes állam.¹⁶

A tárgyalás-előkészítő kamara miután áttekintette a nemzetközi büntetőjogi gyakorlatot, ideértve a nemzetközi büntető törvényszékek, valamint az államok joggyakorlatát, döntésében¹⁷ arra a következtetésre jutott, hogy elegendő a joghatóság fennállásához, ha akár csak egy tényállási elem is már részes állam területén történik.¹⁸ Ez a 7. cikk (1)(d) szövegét¹⁹ figyelembe véve az államhatár átlépése is lehet,

¹⁶ „4. The Prosecution seeks a ruling on the Court’s jurisdiction under article 12(2)(a) – specifically, to verify that the Court has territorial jurisdiction when persons are deported from the territory of a State which is not a party to the Statute directly into the territory of a State which is a party to the Statute.” Lásd: Prosecution’s Request for a Ruling on Jurisdiction under Article 19(3) of the Statute, ICC-RoC46(3)-01/18-1, www.icc-cpi.int/court-record/icc-roc463-01/18-1.

¹⁷ Decision on the „Prosecution’s Request for a Ruling on Jurisdiction under Article 19(3) of the Statute”, ICC-RoC46(3)-01/18-37, 2018. szeptember 6. (a továbbiakban: Rohingya tanácsadó vélemény, 2018), www.icc-cpi.int/sites/default/files/CourtRecords/CR2018_04203.PDF.

¹⁸ „In the light of the foregoing, the Chamber is of the view that acts of deportation initiated in a State not Party to the Statute (through expulsion or other coercive acts) and completed in a State Party to the Statute (by virtue of victims crossing the border to a State) fall within the parameters of article 12(2)(a) of the Statute. It follows that, in the circumstances identified in the Request, the Court has jurisdiction over the alleged deportation of members of the Rohingya people from Myanmar to Bangladesh, provided that such allegations are established to the required threshold. This conclusion is without prejudice to subsequent findings on jurisdiction at a later stage of the proceedings.” – Rohingya tanácsadó vélemény (18. lj.)73. § 42.

¹⁹ Lásd: 7 (1) (...) (d) „a lakosság áttelepítése vagy erőszakos elhurcolása”, treaties.un.org/doc/Treaties/1998/07/19980717%2006-33%20PM/Ch_XVIII_10p.pdf.

és eleve ez az a tényező, amelynek alapján fogalmilag elhatárolható egymástól e pont két alapesete (ti. a lakosság áttelepítése vagy erőszakos elhurcolása). Előbbi országok között, utóbbi az országon belül történő kényszercelekményt jelent.²⁰

A kérdés eldöntésében nagy szerepet kapott a Bűncselekmények tényállási elemei c., a részes államok Közgyűlése által elfogadott, nem szerződési természetű, mégis meghatározó fontosságú dokumentum²¹, amelynek a 7. cikk (1)(d) pontjára vonatkozó meghatározása²² és abban is a „másik államba vagy másik településre” („*to another State or another location*”) fordulat és abban is a „vagy” („*or*”) kötőszó.

Ráadásul ugyanebben a tanácsadó véleményre emlékeztető döntésében arra is rámutatott a Nemzetközi Büntetőbíróság, hogy amennyiben a fentiek szerint egy tényállási elemnek valamely részes államhoz kötődése alapján megáll az ICC joghatósága – az alkotmánybírói szakzsargonban használt „szoros összefüggés elvére” emlékeztetően – úgy a joghatóság egyéb bűncselekmények vonatkozásában is megáll.²³ Erre az adott eset vonatkozásában a tárgyalás-előkészítő kamara a 7 (1) h²⁴ és a 7(1) k²⁵ cikkeket említette, azaz az *üldöztetést* és az *egyéb emberiség elleni*

²⁰ Lásd a határozat VI. fejezetét, az 50–73. §-okat, www.icc-cpi.int/sites/default/files/CourtRecords/CR2018_04203.PDF.

²¹ A dokumentum sajátos jogi természetéről lásd: Péter Kovács: „Erreurs ou métamorphoses autour de la personnalité juridique et des sources dans le droit international? (A propos des tribunaux internationaux en nombre grandissant...)” in Péter Kovács (szerk.): *Le droit international au tournant du millénaire – l’approche hongroise; International Law at the turn of the millennium – the Hungarian approach* (Budapest: Pázmány Péter Catholic University 2000) 96–115.

²² „Article 7 (1) (d) Crime against humanity of deportation or forcible transfer of population Elements:

1. The perpetrator deported or forcibly transferred, without grounds permitted under international law, one or more persons to another State or location, by expulsion or other coercive acts.

2. Such person or persons were lawfully present in the area from which they were so deported or transferred.

3. The perpetrator was aware of the factual circumstances that established the lawfulness of such presence.

4. The conduct was committed as part of a widespread or systematic attack directed against a civilian population.

5. The perpetrator knew that the conduct was part of or intended the conduct to be part of a widespread or

systematic attack directed against a civilian population.” – Lásd: www.icc-cpi.int/sites/default/files/Publications/Elements-of-Crimes.pdf.

²³ „The Chamber considers it appropriate to emphasise that the rationale of its determination as to the Court’s jurisdiction in relation to the crime of deportation may apply to other crimes within the jurisdiction of the Court as well. If it were established that at least an element of another crime within the jurisdiction of the Court or part of such a crime is committed on the territory of a State Party, the Court might assert jurisdiction pursuant to article 12(2)(a) of the Statute.” – Rohingya tanácsadó vélemény (17. lj.) 74. §, 42.

²⁴ Lásd: 7 (1) (h): „bármely meghatározható csoport vagy közösség üldözése politikai, faji, nemzeti, etnikai, kulturális, vallási, a 3. bekezdésben meghatározott nemi, vagy más, a nemzetközi jog által egyetemesen tiltott egyéb ismérv alapján, a jelen bekezdésben írt bármely cselekménnyel, vagy a Bíróság joghatósága alá tartozó bármely más bűncselekménnyel kapcsolatban”. – <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/Publications/Elements-of-Crimes.pdf>.

²⁵ Lásd: 7 (1) (k): „más, hasonló jellegű, szándékosan jelentős szenvedést, vagy a testi épség vagy a testi vagy a lelki egészség elleni súlyos sérelmet okozó embertelen cselekmények.” – <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/Publications/Elements-of-Crimes.pdf>.

(*emberiesség elleni*) *bűncselekményt*.²⁶ (Utóbbi a lakóhelytől, szülőföldtől való kikényszerített elválásra és a hazatérés ellehetetlenítésére tekintettel említette a tárgyalás-előkészítő kamara.)

Nem sokkal ezt követően a főügyész a mianmari helyzetet érintő nyomozás engedélyezésére irányuló előterjesztést nyújtott be, amelynek az arra kijelölt tárgyalás-előkészítő kamara helyt adott²⁷, és egy összehasonlító jogi áttekintést és a meglévő nemzeti büntető joghatóságnak az ICC-re való részbeni átruházását említve megismételte az 'egy tényállási elem részes államhoz kötődése is elegendő' tételt.²⁸

2.2. A ROHINGYA-TÉZIS EXTRAPOLÁLÁSÁNAK SIKERTELEN KÍSÉRLETE: A KÍNAI UJGUROK HELYZETE

Nem sokkal ezt követően a főügyész olyan beadványt kapott, amely a kínai ujgurok helyzetét népirtásnak értékelte az „átnevelő táborokban” állítólag alkalmazott kényszersterilizálásra tekintettel. Emellett emberölést, kínzást, üldözést és egyéb emberiség elleni bűncselekményeket is felrótt a beadvány. Kína nem részes állama a Római Statútumnak, azonban a beadvány kapcsoló elvként arra utalt, hogy két részes államból, jelesül Tadzsikisztánból és Kambodzsából vagy az ottani hatóságok toloncoltak haza ujgur menekülteket (és ezt deportálásnak minősítette a beadvány), vagy pedig hallgatólagosan hozzájárultak ahhoz, hogy területükről a kínai titkosszolgálatok hazaraboljanak menekült ujgur ellenzékiet.

A főügyész azonban úgy értékelte, hogy ugyan emberi jogi és nemzetközi jogi szempontból valóban aggodalomra ad okot az, ahogyan az érintett személyek visszakérültek Kínába, azonban a beadványban említett népirtás, illetve egyéb emberiség elleni/emberiesség elleni bűncselekmények összes tényállási eleme az állítólagos sterilizáció, a kivégzés, bebörtönzés esetében mind kínai területen valósult meg. Így *ratione loci* nincs joghatósága a cselekmények felett, és a joghatóságnak alapot adó egyéb lehetséges feltételek sem teljesülnek.²⁹

2.3. A FÜLÖP-SZIGETEKI HALÁSZOK KÍNAI AKADÁLYOZTATÁSÁNAK ÜGYE

Egy 2019-es beadvány üldözésként és egyéb emberiség elleni bűncselekményekként értékelte a Fülöp-szigeteki halászok tevékenységének akadályozását, részben

²⁶ Rohingya tanácsadó vélemény (17. lj.) 74–77. § 42–44., www.icc-cpi.int/sites/default/files/CourtRecords/CR2018_04203.PDF.

²⁷ Decision Pursuant to Article 15 of the Rome Statute on the Authorisation of an Investigation into the Situation in the People's Republic of Bangladesh/Republic of the Union of Myanmar, ICC-01/19-27, 2019. november 14. (a továbbiakban: Rohingya nyomozást engedélyező határozat, 2019), www.icc-cpi.int/sites/default/files/CourtRecords/CR2019_06955.PDF.

²⁸ Rohingya nyomozást engedélyező határozat (27. lj.) 54–62. § 24–28.

²⁹ Report on Preliminary Examination Activities (2020), Office of The Prosecutor 70-76. § 18–20, Hága, 2020. december 14. www.icc-cpi.int/sites/default/files/itemsDocuments/2020-PE/2020-pe-report-eng.pdf.

a Spratly-szigetek és a Scarborough zátony környékén, részben pedig e csendes-óceáni vízterületeken (az ún. Dél-kínai tengeren) emelt mesterséges szigetek körzetében, ami Manila álláspontja szerint a Montego Bay tengerjogi egyezmény értelmében a Fülöp-szigeteki kizárólagos gazdasági övezet része.

A főügyész a beadványt viszonylag hosszasan elemezte, de alapvetően azon az alapon utasította vissza, hogy a Római Statútum *ratione loci* alapon érvényesülő joghatósága „az állam szuverenitása alatt álló terület” vonatkozásában értendő, az egyéb, hasznosítási, kizárólagos kiaknázási stb. jogosítványok ezzel nem azonosíthatók.³⁰

2.4. A RATIONE LOCI ÉS RATIONE TEMPORIS ELVEK KOMBINÁCIÓJA A RÓMAI STATÚTUMBÓL KILÉPŐ ÁLLAM ESETÉBEN: A FÜLÖP-SZIGETEKI HELYZET AZ ÚN. „DROGHÁBORÚ” SORÁN ELKÖVETETT CSELEKMÉNYEK TEKINTETÉBEN

Ha a részes állam nem részes állammá válik, azaz kilép a Római Statútumból, úgy a Nemzetközi Büntetőbíróság joghatósága annak függvényében elemzendő, hogy a vizsgálat, a nyomozás vagy a vád tárgyává tett cselekményt *ratione temporis* a részes államiság idején követték-e el vagy később. A Nemzetközi Büntetőbíróság ezzel a kérdéssel a Fülöp-szigeteki helyzet kapcsán találkozott, ahol – az ICC főügyészének álláspontja szerint – a kábítószer-kereskedelem elleni harc keretei között úgymond a „menekülés közben lelőtt”, „rendőri önvédelem során lelőtt”, „rendőri akció során életét veszített” személyek száma megdöbbentő méreteket öltött³¹. Az előzetes információgyűjtés (*preliminary examination*) alatt azonban a Fülöp-szigetek kilépett a Római Statútumból.

Az ICC egyik tárgyalás-előkészítő kamarájától így a főügyész – a *proprio motu* kezdeményezés keretei között – olyan időterminus tekintetében kért nyomozati felhatalmazást, ami a kilépési döntés hatályosulásával esett egybe.³² A kamara ugyanabban az értelemben döntött.³³

³⁰ Report on Preliminary Examination Activities (2019), Office of The Prosecutor, Hága, 2019. december 5. 44–51. § 14–16, www.icc-cpi.int/sites/default/files/itemsDocuments/191205-rep-otp-PE.pdf.

³¹ A főügyész előterjesztésében 12 000–30 000 közé becsüli számukat, a hozzá eljutott információk alapján. Public redacted version of „Request for authorisation of an investigation pursuant to article 15(3)”, 24 May 2021, ICC-01/21-7-SECRET-Exp, ICC-01/21-7-Red, 2021. június 14., 2. § 3, https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/CourtRecords/CR2021_05381.PDF.

³² „[...] While the Philippines’ withdrawal from the Statute took effect on 17 March 2019, the Court retains jurisdiction with respect to alleged crimes that occurred on the territory of the Philippines while it was a State Party, from 1 November 2011 up to and including 16 March 2019.” – Public redacted version of „Request for authorisation of an investigation pursuant to article 15(3)”, 2021. május 24.; ICC-01/21-7-SECRET-Exp, ICC-01/21-12 2021. szeptember 15., 5. § 3–4, www.icc-cpi.int/sites/default/files/CourtRecords/CR2021_05381.PDF.

³³ „The Chamber notes that the Philippines deposited its instrument of ratification of the Rome Statute on 30 August 2011, and the Statute entered into force for the Philippines on 1 November 2011, in accordance with Article 126(1) of the Statute. On 17 March 2018, the Government of the Philippines

3. AZ ICC JOGHATÓSÁGA RATIONE PERSONAE ALAPON, EGYES, KETTŐS VAGY TÖBBES ÁLLAMPOLGÁRSÁG ESETÉN ÉS UTÓBBIAKHOZ HASONLÓ HELYZETEKBEN

3.1. AZ IRAKBAN AZ ANGOL KATONAI ERŐK ÁLTAL ELKÖVETETT BŰNCSELEKMÉNYEK FELETTI JOGHATÓSÁG KÉRDÉSE

Az angol katonai erők a Szaddám Huszein ellen, az amerikai hírszerzés információira alapozva indított, amerikai vezetésű katonai koalíció tagjaként érkeztek Irakba, a nukleáris és egyéb tömegpusztító fegyverek újakezdett gyártása miatti állítólagos veszélyhelyzetben, de döntően a diktátor hatalmának megtörésére és egy Amerika-barát rezsim felállítására irányuló háború szövetségeseiként.

Az angol csapatok azonban nem kevés sajtóforrás szerint – ideértve angliaiakat is – a hadifoglyokkal és a civilekkel való bánásmódra vonatkozó nemzetközi kötelezettségeket számos alkalommal megsértve jártak el, és ezért a főügyész *proprio motu* alapon vette vizsgálata alá az iraki helyzetet. Irak nem részese a Római Statútumnak, de itt, eltérően az afganisztáni helyzettől, az állítólag elkövetett cselekmények tekintetében nem *ratione loci*, hanem csak *ratione personae* alapon lépett fel, azaz csak az Egyesült Királyság katonai alakulatai által elkövetett cselekményekre koncentrált.

A meglehetősen hosszú ideig tartó előzetes vizsgálat tavalyelőtt lezárult. Fatou Bensouda 2020. december 9-én nyilvánosságra hozott 184 oldalas jelentésében³⁴ a brit vizsgálatokra³⁵ és a komplementaritás elvére figyelemmel az ügyben folytatott előzetes ICC-vizsgálatot befejezettnek tekintette, és az ügyet lezárta, mivel nem tartotta megállapíthatónak, hogy az igazán komoly – és főleg büntetőjogi és büntetés-végrehajtási jellegű – személyes szankciók kimondására ténylegesen nem vezető

deposited a written notification of withdrawal from the Statute with the UN Secretary-General, and in accordance with Article 127 of the Statute, the withdrawal took effect on 17 March 2019. While the relevant crimes appear to have continued after this date, the Chamber notes that alleged crimes identified in the Article 15(3) Request are limited to those during the period when the Philippines was a State Party to the Statute and was bound by its provisions. 111. While the Philippines' withdrawal from the Statute took effect on 17 March 2019, the Court retains jurisdiction with respect to alleged crimes that occurred on the territory of the Philippines while it was a State Party, from 1 November 2011 up to and including 16 March 2019. This is in line with the law of treaties, which provides that withdrawal from a treaty does not affect any right, obligation or legal situation created through the execution of the treaty prior to its termination. [...]” – Decision on the Prosecutor’s request for authorisation of an investigation pursuant to Article 15(3) of the Statute, ICC-01/21-12, 2021. szeptember 15. 110. § 37–38, www.icc-cpi.int/sites/default/files/CourtRecords/CR2021_08044.PDF.

³⁴ Situation in Iraq/UK, Final Report, 2020. december 8., www.icc-cpi.int/itemsDocuments/201209-otp-final-report-iraq-uk-eng.pdf.

³⁵ Jonathan BEALE: „Iraq war: All but one war crimes claim against British soldiers dropped” *BBC News* 2020. június 2. <https://www.bbc.com/news/uk-52885615>; Thomas OBEL HANSEN: „The Role of Great Powers within the Court” Conference paper for the ‘International Criminal Court in Crisis?’ Conference, The Danish Foreign Policy Society & University of Southern Denmark, Århus, Dánia, 2020. február 27–28., 2–4., <https://doi.org/10.2139/ssrn.3546847>; MUDUKUTI, Angela: „Centre Stage Again – Allegations of UK War Crimes in Iraq”, *Opinio Juris*, 2020. november 19., opinio-juris.org/2019/11/20/centre-stage-again-allegations-of-uk-war-crimes-in-iraq/.

brit hazai vizsgálatokat pusztán azért indították volna, hogy az elkövetőket kivonják az ICC joghatósága alól.³⁶

3.2. AZ ICC ESETLEGES JOGHATÓSÁGA KETTŐS ÁLLAMPOLGÁRSÁG ESETÉBEN ÉS AZ ELVI ÉLŰ TÉZIS ENNEK MEGÍTÉLÉSÉRŐL

A nem részes állami pozíció és a kettős vagy többes állampolgárság összekapcsolódása visszatérően felmerül mind a szakirodalomban, mind a médiában, és értelemszerűen igazán abban a vonatkozásban érdekes, amikor az egyik állampolgárság szerinti állam részes, míg a másik nem részes állam. A főügyész több dokumentumában is utalt ilyen természetű vizsgálataira.

Az elvi élű megközelítést – ismereteim szerint – először „Az ügyek kiválasztásának és prioritizálásának alapelvei” c. főügyészi dokumentumban rögzítették, ahol némileg az európai jog felfogására emlékeztetően Fatou Bensouda azt szögezte le, hogy kettős állampolgárság esetében nem a ténylegesség kérdése az irányadó, hanem elegendő az állampolgársági jogi kapcsolat valamely részes állam irányában.³⁷

Ez a tétel, úgy tűnik, hogy több beadvány akadémiai vagy NGO-hátterű szerkesztőjének is ötletet adott, és a főügyészi éves jelentések hol hosszabb, hol rövidebb formában foglalkoztak egy adott helyzet összefüggésében ezzel a kérdéssel.

3.3. AZ ELVI MEGKÖZELÍTÉS ÉRVÉNYESÍTÉSI KÍSÉRLETE KIM DZSONGUN TEKINTETÉBEN

Így az egyik főügyészi jelentés meglehetősen hosszan foglalkozik annak a beadványnak a sorsával, amely szerint Kim Dzsongun, a Koreai Népi Demokratikus Köztársaság (KDNK) vezetője felett az ICC joghatósággal bír azon az alapon, hogy bár a KDNK nem részes állam, a Koreai Köztársaság (Dél-Korea) az, és ez utóbbi állampolgársági szabályai az észak-koreaiakat is koreai állampolgároknak

³⁶ Lásd: www.icc-cpi.int/Pages/item.aspx?name=201209-otp-statement-iraq-uk;opiniojuris.org/2020/12/11/the-icc-british-war-crimes-in-iraq-and-a-very-british-tradition/.

³⁷ „27. In accordance with article 12(2) of the Statute, the exercise of the Court’s jurisdiction over individuals may be based on the principles of territory or nationality. Where the Office proceeds on the basis of territorial jurisdiction, it can investigate all alleged crimes occurring in a particular territory or State, irrespective of whether the individual concerned is a national of a State Party or a non-State Party. Where jurisdiction is based solely on nationality, the Office can investigate crimes allegedly committed by nationals of a State Party or of a State which has accepted the exercise of jurisdiction by the Court under article 12(3), even if that conduct has occurred on the territory of a State not party to the Statute. In the latter case, the Office will consider investigating such a person if he or she falls within the scope of the Prosecution’s strategy for case selection and prioritisation as set out in this paper. In this regard, the Office will not consider as a bar to the exercise of criminal jurisdiction the fact that a dual national falls within the personal jurisdiction of the Court under one nationality, but not the other.” – Policy paper on case selection and prioritisation, Office of The Prosecutor, Hága 2016. szeptember 15., www.icc-cpi.int/sites/default/files/itemsDocuments/20160915_OTP-Policy_Case-Selection_Eng.pdf.

tekintik. (Az olvasónak vélhetően beugranak a világháború előtti Németország, illetve az NSZK/NDK államazonosság *versus* államutódlás hetvenes évekbeli nagy vitájának állampolgársági vetületei...) A főügyész meglehetősen hosszán elemezte a Koreai Köztársaság állampolgársági szabályait, és arra a következtetésre jutott, hogy automatikusan még a dél-koreai szabályok sem biztosítanak állampolgárságot az észak-koreaiaknak, hanem csak kedvezményes felvételre nyújtanak lehetőséget, ráadásul mindezt az illető kezdeményezésére. Ily módon azonban *ratione personae* alapon nincs joghatósága az ICC-nek Kim Dzsongun felett.³⁸

3.4. AZ ELVI MEGKÖZELÍTÉS ÉRVÉNYESÍTÉSI KÍSÉRLETE EGY LIBANONI TERRORCSELEKMÉNY KAPCSÁN

A kettős állampolgárság kérdése előkerült egy vélhetően szíriai háttérű, de Libanonban végrehajtani szándékozott terrorista merénylet kapcsán is, ahol a megíusult akció kulcsfigurája kanadai-libanoni kettős állampolgár volt. (Kanada részes állam, Libanon azonban nem.) A főügyész, bár megerősítette a *ratione personae* elv fenti értelmezésének fontosságát, a beadványnak az elutasításában azonban arra helyezte a hangsúlyt, hogy az eredményt nem hozó terrorista cselekmény azonban *ratione materiae* nem éri el azt a súlyossági küszöböt, ami involválná az ICC hatáskörének beálltát.³⁹

3.5. A NEMZETKÖZI JOG SZERINT NEM LÉTEZŐ ÁLLAM KATONÁI ÁLTAL ELKÖVETETT BŰNCSELEKMÉNYEK ÉS ICC JOGHATÓSÁGA RATIONE LOCI ÉS/VAGY RATIONE PERSONAE ALAPON?

3.5.1. AZ ÚN. „ISZLÁM ÁLLAM” ÉS AZ ICC

Az ún. Iszlám állam (ISIS) katonái által elkövetett bűncselekmények olyan területeken történtek, amelyek a nemzetközi jog szabályai szerint Szíriához vagy Irakhoz tartoznak, azonban ezek egyike sem részes állam. Ugyanakkor közismerten meglehetősen nagy számban vesznek részt közöttük nyugat-európai államok állampolgárai: egy részüknek egyébként nincs is származási kötődése a Közel-Kelethez, másik részük azonban első vagy második generációs bevándorló lehet, akik honosításuk révén vagy születésük helyével vagy már honosított szülei állampolgársága alapján rendelkeznek francia, belga, német stb. állampolgársággal. A főügyész egyik sajtóközleményében utalt az ISIS bűncselekmények kapcsán elvégzett elemzésére, ahol arra a következtetésre jutott, hogy az ISIS meghatározó vezetői iraki vagy

³⁸ Report on Preliminary Examination Activities (2019), Office of The Prosecutor, Hága, 2019. december 5., 28–35. § 9–11, www.icc-cpi.int/sites/default/files/itemsDocuments/191205-rep-otp-PE.pdf.

³⁹ Report on Preliminary Examination Activities (2020), Office of The Prosecutor, Hága, 2020. december 14., 64–69. § 17–18, www.icc-cpi.int/sites/default/files/itemsDocuments/2020-PE/2020-pe-report-eng.pdf.

szíriai állampolgárok, és a „visszatérők” egyelőre meglehetősen alárendelt szerepet játszanak; erre tekintettel – valamint mivel sem az állampolgárság szerinti államok, sem a területileg érintett, bár nem részes államok, sem a Biztonsági Tanács nem tették előterjesztést a vizsgálatra, egyelőre nem tartotta indokoltnak, hogy *proprio motu* lépjen akcióba.⁴⁰

3.5.2. SZAKADÁR FORMÁCIÓK FEGYVERES ERŐI ÉS SEGÍTŐIK BŰNCSELEKMÉNYEI FELETTI JOGHATÓSÁG KÉRDÉSE: A GRÚZIAI HELYZET

A grúziai (georgiai) helyzetben a főügyész 2015-ben *proprio motu* kért felhatalmazást a tárgyalás-előkészítő kamarától, hogy nyomozhasson a szakadár dél-ozsét területen az ottani hatóságok, az azoknak meghatározó segítséget nyújtó, páncélos és légi alakulatokkal beavatkozó orosz hadsereg katonái által a grúzok ellen végrehajtott háborús bűncselekmények, másrészt pedig a grúz erőknek a dél-ozsét lakosok, valamint egy korábbi megállapodás alapján nemzetközi békefenntartó alakulatként állomásozó orosz alakulatok ellen végrehajtott katonai akciói során állítólag elkövetett háborús bűncselekményeinek felelősei tekintetében.

A Nemzetközi Büntetőbíróság joghatósága Grúzia részes állami mivoltára tekintettel *ratione loci* alapon megáll⁴¹, ugyanakkor a tárgyalás-előkészítő kamara 2016. évi, a nyomozást engedélyező döntésében volt egy olyan, a komplementaritással összefüggő kitétel, amellyel nem tudtam egyetérteni. Itt ti. azt mondta ki két bírótársam, hogy a jogilag szuverén államként nem létező Dél-Ozsétia hatóságai, ha el is járnak a bűnelkövetőkkel szemben, az a *ne bis in idem re* szempontjából irreleváns.⁴² A párhuzamos indoklásban⁴³ jeleztem, hogy ha ez így lenne, az egyrészt

⁴⁰ „The information available to the Office also indicates that ISIS is a military and political organisation primarily led by nationals of Iraq and Syria. Thus, at this stage, the prospects of my Office investigating and prosecuting those most responsible, within the leadership of ISIS, appear limited. In this context, I have come to the conclusion that the jurisdictional basis for opening a preliminary examination into this situation is too narrow at this stage. A renewed commitment and a sense of urgency on the part of the concerned states may help identify viable avenues. The decision of non-Party States and the United Nations Security Council to confer jurisdiction on the ICC is, however, wholly independent of the Court.” – Statement of the Prosecutor of the International Criminal Court, Fatou Bensouda, on the alleged crimes committed by ISIS 2015. április 8., www.icc-cpi.int/news/statement-prosecutor-international-criminal-court-fatou-bensouda-alleged-crimes-committed-isis.

⁴¹ „With regard to the latter, the Chamber agrees with the submission of the Prosecutor (Request, para. 54) that South Ossetia is to be considered as part of Georgia, as it is generally not considered an independent State and is not a Member State of the United Nations.” – Decision on the Prosecutor’s request for authorization of an investigation, ICC-01/15-12 27-01-2016 (a továbbiakban: Döntés a grúziai helyzetről, 2016), 6. § 5. https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/CourtRecords/CR2016_00608.PDF.

⁴² „In her Request, the Prosecutor presents the progress of national proceedings in Georgia and the Russian Federation, and informs the Chamber that no other State has undertaken national proceedings with respect to the relevant crimes. The Chamber agrees with the Prosecutor’s submission at paragraph 322 of the Request, that any proceedings undertaken by the de facto authorities of South Ossetia are not capable of meeting the requirements of article 17 of the Statute, due to South Ossetia not being a recognized State.” – Döntés a grúziai helyzetről (41. lj.) 40. § 18.

⁴³ Lásd: 62–67. §, 29–31., https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/RelatedRecords/CR2016_00627.PDF.

éppen, hogy nem ösztönözné a szakadár hatóságokat arra, hogy saját jogsértő katonáikkal szemben járjanak el, ráadásul a Római Statútum 17. cikke⁴⁴ és 20. cikke⁴⁵ ugyan elsődlegesen az „állam” által végrehajtott felelősségre vonásra utal, azonban a 17. cikk (1)(c) pont és a 20. cikk (3)(b) pont lehetőséget ad olyan értelmezésre, ahol a bírósági eljárás ténylegessége és *rule of law* jellege játszik döntő szerepet, nem pedig egy *de jure* államhoz való kötődés.

Itt ti. sok szempontból hasonló a helyzet ahhoz, mint amivel a Nemzetközi Bíróság a Namibia ügyben adott tanácsadó véleményében szembesült, amikor egyrészt megállapította, hogy Dél-Afrika jogtalanul tartja hatalmában és igazgatása alatt Namíbiát, és így a dél-afrikai közigazgatási aktusok, okmányok semmissek és érvénytelenek, kivéve azonban azokat, amelyet a lakosság érdekeit szolgálják és elengedhetetlenek (születési stb. anyakönyvi kivonatok, iskolai bizonyítványok stb.).⁴⁶

2022 júniusában az ICC egyik tárgyalás-előkészítő kamarája három letartóztatási parancsot⁴⁷ bocsátott ki, amelyek érintettjei az ún. Dél-Oszét Köztársaság egyik korábbi belügyminisztere (Mindzajev⁴⁸), ombudsmanja (Szanakojev⁴⁹) és Ckhinvali (angol írásmóddal: Tskinvali) „főváros” börtönének parancsnoka (Gucsmazov⁵⁰) voltak. Közülük az Orosz Föderációhoz tartozó Észak-Oszétiában született és a dél-

⁴⁴ Római Statútum (2. lj.) „17. cikk Az elfogadhatóság kérdései

„1. A Preambulum 10. bekezdésére és az 1. cikkre tekintettel a Bíróság az ügyet elfogadhatatlannak minősíti, ha: (a) Az ügyben joghatósággal rendelkező Állam nyomozást vagy büntetőeljárást indított, kivéve, ha az Állam nem hajlandó vagy nem képes a nyomozás vagy a büntetőeljárás megfelelő lefolytatására;

(b) Az ügyben joghatósággal rendelkező Állam nyomozást indított, és az Állam úgy határozott, hogy nem indít büntetőeljárást az érintett személy ellen, kivéve, ha a határozatot azért hozták, mert az Állam nem hajlandó vagy nem képes a megfelelő büntetőeljárás lefolytatására;

(c) Az érintett személyt a feljelentés tárgyául szolgáló magatartás miatt már felelősségre vonták, és a Bíróság a 20. cikk 3. bekezdése szerint nem járhat el”.

⁴⁵ Római Statútum (2. lj.) „20. cikk A többszöri eljárás tilalma (*Ne bis in idem*)

1. Ha a jelen Statútum másképpen nem rendelkezik, a Bíróság senkit sem ítélt el olyan bűncselekménynek minősülő cselekmény miatt, amely miatt a Bíróság már bűnösségét megállapította, vagy amely alól felmentette.

2. Senkit sem ítélt el más bíróság az 5. cikkben írt olyan bűncselekmény miatt, amelyben a Bíróság az érintett személy bűnösségét már megállapította, vagy amely alól felmentette.

3. Akit másik bíróság a 6., 7. és 8. cikk értelmében tiltott cselekmény miatt már elítélt, a Bíróság ugyanazon cselekményért csak akkor ítélt el, ha a másik bíróság eljárása:

(a) Azt a célt szolgálta, hogy megvédjék az érintett személyt a Bíróság joghatósága alá tartozó bűncselekmény miatti büntetőjogi felelősségre vonás alól; vagy

(b) Egyébként nem volt a nemzetközi jog által elismert tisztességes eljárás szabályainak megfelelő, független vagy pártatlan eljárás, és úgy folyt le, hogy az adott körülmények között nem felelt meg az érintett személy bíróság elé állítása szándékának.”

⁴⁶ ICJ: Legal Consequences for States of the Continued Presence of South Africa in Namibia (South West Africa) Notwithstanding Security Council Resolution 276 (1970), Advisory Opinion of 21 June 1971, Reports of Judgments, Advisory Opinions And Orders, 125. § 56., www.icj-cij.org/public/files/case-related/53/053-19710621-ADV-01-00-EN.pdf.

⁴⁷ Lásd: www.icc-cpi.int/news/situation-georgia-icc-pre-trial-chamber-delivers-three-arrest-warrants.

⁴⁸ Lásd: www.icc-cpi.int/court-record/icc-01/15-40-red.

⁴⁹ Lásd: www.icc-cpi.int/court-record/icc-01/15-42-red.

⁵⁰ Lásd: www.icc-cpi.int/court-record/icc-01/15-41-red.

oszét szakadároknak „kölcsonadott” Mindzajev csak orosz állampolgársággal rendelkezik, míg a dél-oszétiai születésű Gucsmazovnak születése alapján vélhetően aktív grúz állampolgársága van, de a függetlenség kikiáltása után dél-oszét állampolgársága is lett, és a főügyész információi szerint honosított orosz állampolgársággal is rendelkezett⁵¹. Szanakojev grúziai születése alapján vélhetően grúz állampolgársággal is rendelkezik, és dél-oszét állampolgársága is van: az ő esetleges orosz állampolgárságáról a főügyésznek nem voltak információi, bár az Európa Tanács egyes jelentései és egyéb információk anyagok alapján az ún. Dél-Oszét Köztársaság – amelyet önálló államként csak Oroszország, valamint az egykori Szovjetunió területéből függetlenné vált államoktól elszakadni vágyó, és végső soron Oroszországhoz csatlakozni kívánó formációi ismertek el – lakosainak 90%-a kérelmére orosz állampolgárságot is szerzett.⁵²

A főügyész által körülírt bűncselekmény a döntően utcai, közúti ellenőrzések során, a jelek szerint grúz etnikumú és éppen emiatt letartóztatott és a kshinvali börtönbe bezsúfolt, civil személyekkel szembeni durva bánásmód volt, valamint az, hogy feltétel nélküli szabadon bocsátásuk helyett őket csak egyes grúziai orosz hadifogoly katonák, valamint grúziai börtönökben súlyos bűncselekmények (terrorizmus, hazaárulás stb.) miatt büntetésüket töltő elítélt, részben grúz, részben dél-oszét háttérű személyek szabadon engedése fejében engedték el. Az elengedés ráadásul nem a lakóhelyre való hazatérést jelentette, hanem végső soron kitoloncolták őket a dél-oszét földeken kívüli grúz területekre. Mindez a személyi szabadság megsértésén és esetenként a kínzáson, embertelen bánásmódon és egyéb háborús bűncselekményeken túl a túszszedés és a deportálás bűncselekményét is megvalósította a főügyészi álláspont szerint.

Ezzel a letartóztatási parancsok kiállítására vonatkozó, római statútumbeli bizonyossági kritériumok megkívánt szintje⁵³ szerint eljáró tárgyalás-előkészítő kamara is egyetértett, és kibocsátotta a letartóztatási parancsokat. Mivel Dél-Oszétiát a nemzetközi közösség túlnyomó többsége az ún. Stimson-doktrína és az azt alkalmazó ENSZ közgyűlési nyilatkozatok és határozatok értelmében szuverén államként

⁵¹ Az Európa Tanács Parlamenti Közgyűlésében 2006-ban elfogadott Eörsi-jelentés szerint a dél-oszét lakosság 90%-a rendelkezik orosz állampolgársággal is. Egy 2002-es jelentés – a grúz hatóságok tájékoztatására hivatkozva – még „csak” mintegy 50%-ról tett említést. Implementation of Resolution 1415 (2005) on the honouring of obligations and commitments by Georgia, Doc. 10779, 36. §, assembly.coe.int/nw/xml/XRef/X2H-Xref-ViewHTML.asp?FileID=11100&lang=EN; Situation in Georgia and the consequences for the stability of the Caucasus region, Doc. 9564, Lörcher-report, 27. §, assembly.coe.int/nw/xml/XRef/X2H-Xref-ViewHTML.asp?FileID=9859&lang=EN.

⁵² A grúz állampolgársági törvényt lásd pl.: Organic Law of Georgia on Georgian Citizenship [www.ilo.org/dyn/natlex/docs/ELECTRONIC/99407/118661/F443515661/GEO-99407\(EN\).pdf](http://www.ilo.org/dyn/natlex/docs/ELECTRONIC/99407/118661/F443515661/GEO-99407(EN).pdf); www.ecoi.net/en/file/local/1175735/1226_1409300123_georgia-law-citizenship-2014-en.pdf.

⁵³ Római Statútum (2. lj.) 139–141.

„58. cikk

Elfogatóparancs vagy idézés tárgyalás-előkészítő tanács általi kibocsátása [...]

7. Az elfogatóparancs helyett a főügyész a tárgyalás-előkészítő tanácstól idézés kibocsátását is kérheti. Ha a tárgyalás-előkészítő tanács meggyőződött arról, hogy alapos gyanú áll fenn arra nézve, hogy az adott személy elkövette a terhére rótt bűncselekményt, és az idézés elegendő annak biztosítására, hogy a személy megjelenjék a Bíróság előtt, idézést bocsát ki, (a fogva tartáson kívüli) szabadságot korlátozó feltételekkel vagy ezek nélkül, ha arról a nemzeti jog is rendelkezik.”

nem ismeri el, így az ICC joghatósága itt alapvetően a *ratione loci* alapon állt, hozzátéve azonban, hogy Gucsmazov és Szanakojev esetében – születésükkel szerzett állampolgárságuk alapján – ez *ratione personae* is megáll, függetlenül attól, hogy Mindzajev és Gucsmazov esetében a fennálló további állampolgárság nem részes államra, jelesül Oroszországra mutat. Az ún. dél-oszét állampolgárság azonban – az ICC joghatósága szempontjából – nem jön számításba.

A dél-oszét hatóságok részéről a reakció – nem meglepően – az ICC joghatóságnak tagadása és az együttműködés bármely formájától való elzárkózás volt⁵⁴. Egyébként ugyanezt – akárcsak az orosz külügyminisztérium⁵⁵ – már 2022 márciusában, a főügyész által a nyilvánosságra hozott, letartóztatási parancs iránti előterjesztés után is azonnal bejelentették.⁵⁶

5. AZ AMERIKAI EGYESÜLT ÁLLAMOK KATONÁI ÉS A HADERŐ EGYÉB SZEMÉLYZETE ÁLTAL AZ AFGANISZTÁNI FEGYVERES KONFLIKTUSBAN ÉS AZZAL ÖSSZEFÜGGÉSBEN ÁLLÍTÓLAG ELKÖVETETT BŰNCSELEKMÉNYEKNEK ÉS AZ ICC JOGHATÓSÁGÁNAK ÜGYE

A New York-i World Trade Center 2001. évi elpusztítását követő ellencsapással, valamint jelentős amerikai katonai személyzet bevetésével és megszálló állomány telepítésével induló, de végső soron nem sikeres és az amerikai csapatok 2021. évi kivonásával végződő akció minden valószínűség szerint meghatározó szerepet játszott az USA és az ICC kapcsolataiban, még akkor is, ha már a Bill Clinton adminisztrációja által kinevezett, és a római diplomáciai konferencián is igen aktív – és számos szempontból valóban konstruktív – szerepet játszó küldöttség sem rejtette véka alá kifogásait az 1998-ban elfogadott szöveget illetően.

Mivel az ICC főügyésze hatalmas mennyiségű és háborús bűncselekmények elkövetésének megtörténtét valószínűsítő anyagot kapott az emberi jogokkal nehezen összeegyeztethetőnek tűnő amerikai vallatási és támadási technikákról és emellett az USA által hatalomba segített helyi vezetők hatóságai által, valamint a hol visszaszorult, hol ismét előre törő tálib erők által végrehajtott cselekményekről, hosszas vizsgálódás után úgy döntött, hogy *proprio motu* nyomozásra kér felhatalmazást.⁵⁷ Az ún. „afganisztáni helyzetben” érintett államok közül maga Afganisztán

⁵⁴ Decisions of the ICC on the territory of South Ossetia are illegitimate – MFA | Государственное информационное агентство „Рес”, cominf.org/en/node/1166544489.

⁵⁵ Comment by Foreign Ministry Spokeswoman Maria Zakharova on statements by International Criminal Court Prosecutor Karim Khan, 2022. március 22., mid.ru/ru/foreign_policy/news/1805840/?lang=en.

⁵⁶ Comment by the Ministry of Foreign Affairs of the Republic of South Ossetia on the request of the ICC Prosecutor to issue warrants for arrests of Mikhail Mindzaev, Hamlet Guchmazov and David Sanakoev 2022. március 21., mfa.rsogov.org/en/node/3564.

⁵⁷ Public redacted version of „Request for authorisation of an investigation pursuant to article 15” 2017. november 20. ICC-02/17-7-Conf-Exp (a továbbiakban: Főügyészi beadvány az afganisztáni helyzetről, 2017), www.icc-cpi.int/sites/default/files/CourtRecords/CR2017_06891.PDF.

részes állam volt, akárcsak Lengyelország, Litvánia és Románia (amely államokban állítólag bizonyos katonai bázisokat vagy speciális büntetés-végrehajtási intézményeket őrzési és vallatási célokra rendelkezésre bocsátottak⁵⁸), míg az Amerikai Egyesült Államok nem részes állam, ráadásul a demokrata Bill Clinton utasítására megvalósított, de nem ratifikált aláírást az őt követő republikánus George W. Bush adminisztrációja vissza is vonta.

A fenti koordináták között az ICC joghatósága *ratione loci* négy részes állam katonai vagy büntetés-végrehajtási személyzete felett magától értetődő, de az igazi kérdés nyilvánvalóan az, hogy a nem részes állam USA katonai és egyéb státusú személyzete feletti ICC joghatóság fennáll-e, és ha igen, úgy ebből milyen további lépések következnek.

A főügyési beadvány mind az öt állam 'potenciális' bűnelkövetői vonatkozásában kérte a tárgyalás-előkészítő kamara bírójának a hozzájárulását, de az eljáró kamara az '*igazságszolgáltatás érdekeire*' hivatkozva ezt megtagadta⁵⁹ abból kiindulva, hogy az USA eddigi magatartásából következően nyilvánvaló, hogy az ICC-vel nem fog együttműködni,⁶⁰ ha pedig esélye sincs egy büntető bírósági tárgyalásig eljutni⁶¹, úgy nem érdemes az annak alapjául szolgáló nyomozást – annak minden személyzeti, költségvetési és egyéb vetületeivel – beindítani.⁶²

⁵⁸ „49. In addition, a limited number of alleged crimes associated with the Afghan armed conflict are alleged to have been committed on the territories of Poland, Romania and Lithuania, which are all parties to the Statute. In particular, from 2002-2008, individuals allegedly participating in the armed conflict in Afghanistan, such as members of the Taliban or Al Qaeda, Hezb-e-Islami Gulbuddin and other militant groups, were allegedly transferred to clandestine CIA detention facilities located in those countries and are alleged to have been subjected to acts constituting crimes within the jurisdiction of the Court. Since such crimes were allegedly committed in the context of and associated with the armed conflict in Afghanistan, they are sufficiently linked to and fall within the parameters of the present situation.” – Főügyési beadvány az afganisztáni helyzetről (57. lj.) 49. § 28–29. Lásd még: 4. § 7., 203. § 99–100., 249. § 123., 329–335. § 161–164., 376. § 181.

⁵⁹ Decision Pursuant to Article 15 of the Rome Statute on the Authorisation of an Investigation into the Situation in the Islamic Republic of Afghanistan (a továbbiakban: Tárgyalás-előkészítő kamara az afganisztáni előterjesztésről, 2019), www.icc-cpi.int/sites/default/files/CourtRecords/CR2019_02068.PDF.

⁶⁰ „94. Second, subsequent changes within the relevant political landscape both in Afghanistan and in key States (both parties and non-parties to the Statute), coupled with the complexity and volatility of the political climate still surrounding the Afghan scenario, make it extremely difficult to gauge the prospects of securing meaningful cooperation from relevant authorities for the future, whether in respect of investigations or of surrender of suspects; suffice it to say that nothing in the present conjuncture gives any reason to believe such cooperation can be taken for granted. Indeed, the Prosecution acknowledges the difficulties in securing albeit minimal cooperation from the relevant authorities as one of the reasons explaining the unusual duration of the preliminary examination. The Chamber has noted the Prosecution's submissions to the effect that even neutral, low-impact activities proved unfeasible. Accordingly, it seems reasonable to assume that these difficulties will prove even trickier in the context of an investigation proper.” – Tárgyalás-előkészítő kamara az afganisztáni előterjesztésről (59. lj.) 94. § 30.

⁶¹ „96. In summary, the Chamber believes that, notwithstanding the fact all the relevant requirements are met as regards both jurisdiction and admissibility, the current circumstances of the situation in Afghanistan are such as to make the prospects for a successful investigation and prosecution extremely limited.” – Tárgyalás-előkészítő kamara az afganisztáni előterjesztésről (59. lj.) 96. § 31.

⁶² „DECIDES that an investigation into the situation in Afghanistan at this stage would not serve the

A főügyész ezt a döntést megfellebbezte, a fellebbviteli kamara pedig felülbírálta, ám nem új eljárásra utasította a tárgyalás-előkészítő kamarát, hanem átírta annak határozatát, felhatalmazva a főügyészt a nyomozásra.⁶³ Érvelésének a lényege abban állt, hogy a Római Statútum szerint az „igazságszolgáltatás érdekeire” (az „*interests of justice*” persze fordítható „igazság érdekei” megfogalmazásban is) történő hivatkozást valóban tartalmazza, de abban az értelemben, hogy a főügyész ezen alapuló döntését a tárgyalás-előkészítő kamara felülbírálhatja, ugyanakkor olyan rendelkezés nincs, amely szerint a kamara *ex officio* hivatkozhatna erre olyan esetben, amikor a főügyész nem tett ilyen értelmű előterjesztést.⁶⁴ Emellett a fellebbviteli kamara arra is rámutatott, hogy tévedett a tárgyalás-előkészítő kamara, amikor az „átengedett” litván, lengyel és román intézményekben végzett vallatások vizsgálatát *ratione loci* kizárta az afganisztáni helyzet vizsgálatából azon az alapon, hogy ott nem Afganisztánban elfogott, bár az ottani háborúhoz köthető letartóztatottakkal szembeni bánásmód képezte a beadványok tárgyát.⁶⁵

Az amerikai csapatok 2021. évi kivonását követően az általuk támogatott helyi rezsim napokon belül összeomlott és a tálib erők kerültek vissza a hatalomba, akik azonban rövidesen szembesültek azzal, hogy az ISIS egy helyi szövetséges formációja, az ún. *Iszlám Állam Khorazan Tartománya* (IS – K) az ő hatalmukat nemcsak, hogy nem ismeri el, de széles körű terrorcselekményekkel törekszik a hatalom átvételére. Magukat a talibokat pedig az ENSZ, illetve tagállamainak túlnyomó többsége egyelőre nem ismeri el az országot képviselő kormányként,⁶⁶ és a kapcs-

interests of justice and, accordingly, REJECTS THE REQUEST” – Tárgyalás-előkészítő kamara az afganisztáni előterjesztésről (59. lj.) 32.

⁶³ „79. In sum, the Appeals Chamber considers it appropriate to amend the Impugned Decision to the effect that the Prosecutor is authorised to commence an investigation ‘in relation to alleged crimes committed on the territory of Afghanistan in the period since 1 May 2003, as well as other alleged crimes that have a nexus to the armed conflict in Afghanistan and are sufficiently linked to the situation and were committed on the territory of other States Parties in the period since 1 July 2002.’”, Judgment on the appeal against the decision on the authorisation of an investigation into the situation in the Islamic Republic of Afghanistan (a továbbiakban: Fellebbviteli Kamara az afganisztáni előterjesztés ügyéről, 2020) 79. § 34, www.icc-cpi.int/sites/default/files/CourtRecords/CR2020_00828.PDF.

⁶⁴ Fellebbviteli Kamara az afganisztáni előterjesztés ügyéről (63. lj.) 45. § 20–21.

⁶⁵ Fellebbviteli Kamara az afganisztáni előterjesztés ügyéről (63. lj.) 73. §, 76. § 32–34. Lásd még: Tárgyalás-előkészítő kamara az afganisztáni előterjesztésről (59. lj.) 53. § 18–19.

⁶⁶ A talib kormány *de facto* elismerése gyanánt értékelhető lépésként 2021 októberében Oroszország, Kína, Pakisztán, Irán, India, Kazahsztán, Kirgizisztán, Türkmenisztán és Üzbegisztán által delegált különmegbízottak és magas rangú tisztviselők, valamint az átmeneti afgán kormány magas szintű delegációja Moszkvában konzultációt tartottak, és közös állásfoglalást fogadtak el, melyben kinyilvánították, hogy a „gyakorlati kapcsolattartás során” a továbbiakban figyelembe kell venni az „új valóságot”, vagyis hogy a talibán hatalomra jutott az országban, függetlenül attól, hogy az új nemzetközi közösség elismeri-e hivatalosan az új afgán kormányt. Lásd: Joint Statement of the Participants in the Moscow Format Consultations on Afghanistan, Moscow, 20 October 2021; az állásfoglalás elérhető az Orosz Föderáció külügyminisztériuma, valamint szövetségi gyűlése alsóházának (Duma) honlapján: https://archive.mid.ru/en/web/guest/foreign_policy/international_safety/conflicts/-/asset_publisher/xIEMTQ3OvzcA/content/id/4913908; <https://interkomitet.com/bez-rubriki/joint-statement-of-the-participants-in-the-moscow-format-consultations-on-afghanistan-moscow-20-october-2021/>.

latok a szenvedő lakosság számára nyújtandó humanitárius segítségnyújtásra korlátozódnak.

A Fatou Bensouda-t váltó új főügyész, Karim Khan az új körülményekre tekintettel úgy döntött, hogy a tárgyalás-előkészítő kamara engedélyét kéri, hogy az afganisztáni helyzetben a tálibok és az ún. Iszlám Állam Khorazan Tartománya által elkövetett háborús bűncselekményekre koncentrálhasson, és az egyéb vetületek – el nem felejtve és el nem évülve – a prioritási listán hátrébb kerüljenek.⁶⁷

5. AZ IZRAEL ÁLLAMOT ÉRINTŐ ELJÁRÁSOK: A MAVI MARMARA HAJÓ ÜGYE ÉS A PALESZTINIAI JOGHATÓSÁG ÜGYE

A Római Statútumot aláíró, de nem ratifikáló Izrael államot illetően két eljárás indult.

Az egyik ilyen eljárás az ún. oslói megállapodások alapján létrehozott palesztin önkormányzathoz névleg ugyan tartozó, de annak a néhai Jasszer Arafat egykori Palesztin Felszabadítási Szervezetére támaszkodó, jelenleg Mahmúd Abbász vezette kormányzatát el nem ismerő és a szélsőséges Hamasz-szervezet által irányított gázai terület földközi-tengeri összeköttetéseinek ellenőrzésére törekvő, a terrorizmus elleni küzdelem szempontjaira hivatkozva létesített izraeli tengeri biztonsági övezetben bekövetkezett incidens, a Mavi Marmara hajó ügye volt.

A blokádtörést megkísérlő és az izraeli haditengerészet megállásra felszólító utasításának nem engedelmessé, alapvetően török hátterű, de néhány nap óta akkor már a Madagaszkár felett található Comore-szigetek lobogója alatt hajózó Mavi Marmara hajó ügyében a főügyész a joghatóságot – a Római Statútum idézett 12. cikk 2. (a) pontjában is említett – a lobogó állama elv (*loi du pavillon*) alapján fennállónak tekintette, hiszen az eljárást kezdeményező Comore részes állama a Statútumnak. A nyomozás indítását ugyanakkor elutasította, mivel úgy tekintette, hogy a cselekmény nem teljesíti azt az ún. súlyossági kritériumot, ami indokolná az eljárást.

Ennek kapcsán azonban több éven át húzódó eljárás kezdődött arról, hogy milyen kritériumok alapján és hogyan kell elvégezni a súlyossági vizsgálatot, és milyen szerepe van ebben a tárgyalás-előkészítő kamarának. Ez az intézményközi, a főügyészi és a bírói hatásköröket (ideértve a tárgyalás-előkészítő kamara és a fellebbviteli kamara jogosítványait) érintő jogvita azzal zárult, hogy számos új jogi érv és

⁶⁷ Lásd: www.icc-cpi.int/news/statement-prosecutor-international-criminal-court-karim-khan-qq-following-application. Lásd még: Prosecution's communication of materials and further observations pursuant to article 18(2) and rule 54(1), www.icc-cpi.int/court-record/icc-02/17-195; Order instructing the Prosecution to submit observations and relevant materials pursuant to article 18(2) of the Rome Statute and 54(1) of the Rules of Procedure and Evidence, www.icc-cpi.int/court-record/icc-02/17-194; Order seeking the assistance of the United Nations and the United Nations Assistance Mission in Afghanistan, <https://www.icc-cpi.int/court-record/icc-02/17-187>; Request to authorise resumption of investigation under article 18(2) of the Statute, www.icc-cpi.int/court-record/icc-02/17-161.

információ betérjesztése után a főügyész továbbra is kitarított a nyomozást elutasító álláspontja mellett, amit a statútumbeli szabályok szerint tudomásul kellett venni.⁶⁸

A másik ügy a Palesztin Hatóság kezdeményezésére került a főügyész elé. E tanulmány keretei között nincs lehetőség Palesztina nemzetközi jogi helyzetének bemutatására, így csak a legfontosabb koordináták felidézésére szorítok: (1) az oslói egyezmények (1993, 1995) értelmében van egy, az Izrael által megszállt területeken önkormányzati hatáskörökkel felruházott ún. Palesztin Hatóság, (2) ami az ENSZ-ben 2012 óta „megfigyelő nem tagállam”⁶⁹, és (3) amit az ENSZ tagállamok mintegy 2/3-a szuverén államként ismert el, de (4) amit Izrael, az Amerikai Egyesült Államok és az Európai Unió tagállamainak túlnyomó többsége még nem tekint már létező, *de jure* szuverén államnak, ám (5) ami több nemzetközi kormányközi szervezetben (pl. UNESCO, Interpol) teljes jogú tagságot kapott, és (6) ami az ún. „minden állam” formulát alkalmazó Római Statútumban⁷⁰ részes állammá vált, és (7) ami a kampaljai módosításokat harmincadikként ratifikálta, és (8) ekként az agreszsióra vonatkozó ICC hatáskör aktiválása beindulhatott.

A Palesztin Hatóság már a részes állammá válás előtt is jelentős tevékenységet fejtett ki annak érdekében, hogy az ICC eljárhasson, és így nyilatkozatot tett a joghatóság elfogadásáról, egyszersmind indítványozta az eljárást az izraeli katonai és biztonsági erők tagjai ellen. Ezt a részes állammá válás után megismételte, egy bizonyos *ratione temporis* klauzula olyan megfogalmazásával, ami kizárta volna bizonyos, palesztinok által elkövetett, az adott években nagy felháborodást kiváltó cselekmények vizsgálatát.

A főügyész kész volt a fellépésre, ideértve nemcsak a palesztinok által sérelmezett izraeli cselekmények vizsgálatát, de azokat is, amelyek palesztin területekről irányultak Izrael, illetve izraeli személyek ellen. Mindazonáltal – a rohingya ügyre emlékeztetően – ‘tanácsadó véleményt’ (*‘preliminary ruling’*) kért a tárgyalás-előkészítő kamarától, azt kérdezve, helyes-e az az álláspontja, hogy az ICC joghatósága a palesztin csatlakozás nyomán kiterjed az Izrael által megszállt területek közül Gázára és Ciszjordániára, azaz a korábban Szíriához tartozó Golán-fennsíkra

⁶⁸ Lásd erről részletesebben: Kovács Péter: *Bevezetés a Nemzetközi Büntetőbírórság joggyakorlatába* (Budapest: Pázmány Press 2020 Budapest) 82–99., jak.ppke.hu/uploads/collection/205/file/KovacsPeter_NemzetkoziBuntetobirosag_JTM_14.pdf, mek.oszk.hu/21800/21863/21863.pdf.

⁶⁹ United Nations General Assembly resolution 67/19 <https://www.un.org/unispal/document/aut-insert-182149/>.

⁷⁰ Római Statútum (2. lj.) 189.

„125. cikk

Aláírás, megerősítés, elfogadás, jóváhagyás és csatlakozás

1. A jelen Statútum 1998. július 17-én nyílik meg aláírásra minden Állam részére Rómában, az Egyesült Nemzetek Élrelmezési és Mezőgazdasági Szervezetének Székhelyén. Ezután 1998. október 17-éig aláírásra nyitva áll Rómában, Olaszország Külügyminisztériumában. Ezután a Statútum New Yorkban, az Egyesült Nemzetek Székhelyén áll nyitva aláírásra 2000. december 31-éig.

2. Az aláíró Államok a jelen Statútumot megerősítik, elfogadják vagy jóváhagyják. A megerősítésről, az elfogadásról vagy a jóváhagyásról szóló okiratokat az Egyesült Nemzetek Főtitkáránál kell letétbe helyezni.

3. A jelen Statútum minden Állam számára csatlakozásra nyitva áll. A csatlakozási okiratokat az Egyesült Nemzetek Főtitkáránál helyezik letétbe.”

ugyan nem, azonban mindazokra a területekre igen, amelyek *de jure* vagy *de facto* a Palesztin Hatóság/Palesztin Állam igazgatása alá tartoznak?

Leegyszerűsítve tehát azt lehet mondani, hogy a kérdés arra irányult, hogy *ratione loci* alapon el lehet-e járni azokkal szemben, akik a nem részes állam Izraelhez, illetve a részes állam Palesztinához tartoznak, és ha igen, úgy pontosan milyen területi dimenzióban. A válasz attól függött, hogy a Római Statútum idézett 12. cikk 3. bekezdésében foglalt fordulatnak („Az az Állam, amelynek a területén a kérdéses cselekmény történt”) mi a helyes értelmezése, azaz (1) az „Állam” kifejezés *szuverén államot* jelent-e vagy pedig „részes államot”, és (2) a „területén” szó *államterületet* jelent-e vagy pedig azt a földrajzi dimenziót, amit a részes állam sajátjaként tekint az ICC vonatkozásában.

A tárgyalás-előkészítő kamara többségi határozata⁷¹ – amelyhez én egy meglehetősen hosszú különvéleményt⁷² fűztem – és amely igen nagy port vert fel⁷³ – arra a következtetésre jutott, hogy anélkül, hogy állást foglalna arról, hogy Palesztina szuverén állam-e, kimondható, hogy a nyomozás szempontjából helyes a főügyési álláspont és annak területi dimenziója, ugyanakkor a területi dimenzió a későbbi ügyszakokban újra vizsgálható.⁷⁴

⁷¹ Decision on the 'Prosecution request pursuant to article 19(3) for a ruling on the Court's territorial jurisdiction in Palestine', ICC-01/18-143, 2021. február 5. (a továbbiakban: ICC, Palesztina határozat, 2021), www.icc-cpi.int/sites/default/files/CourtRecords/CR2021_01165.PDF.

⁷² Judge Péter Kovács' Partly Dissenting Opinion, ICC-01/18-143-Anx1 05-02-2021, https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/RelatedRecords/CR2021_01167.PDF; Excerpts from Judge Péter Kovács' Partly Dissenting Opinion, in Yoram DINSTEIN (szerk.) *Israel Yearbook on Human Rights*, Volume 51 (Brill 2021) 325–413.

⁷³ A magyarországi szakirodalomban lásd erről: PESCI Marco: „A Nemzetközi Büntetőbíróság területi joghatósága a Palesztina-eset kapcsán. A részes állami jogállás felülírhatja-e a nemzetközi jogi realitást?” *Iustum Aequum Salutare*, 2021/4. 263–280, https://ias.jak.ppke.hu/2021asz/12_PesciM_IAS_2021_4_converted.pdf; Rachel SWEERS: „The Decision on the Situation in Palestine Issued by Pre-Trial Chamber I of the International Criminal Court” *Hungarian Yearbook of International Law and European Law*, Issue 1, 2021, 290–304.

⁷⁴ „60. As such, it must be emphasised that the present decision is strictly limited to the question of jurisdiction set forth in the Prosecutor's Request and does not entail any determination on the border disputes between Palestine and Israel. The present decision shall thus not be construed as determining, prejudicing, impacting on, or otherwise affecting any other legal matter arising from the events in the Situation in Palestine either under the Statute or any other field of international law. [...] / 130. As a final matter, the Chamber finds it appropriate to underline that its conclusions in this decision are limited to defining the territorial parameters of the Prosecutor's investigation in accordance with the Statute. The Court's ruling is, as noted above, without prejudice to any matters of international law arising from the events in the Situation in Palestine that do not fall within the Court's jurisdiction. In particular, by ruling on the territorial scope of its jurisdiction, the Court is neither adjudicating a border dispute under international law nor prejudging the question of any future borders. / 131. It is further opportune to emphasise that the Chamber's conclusions pertain to the current stage of the proceedings, namely the initiation of an investigation by the Prosecutor pursuant to articles 13(a), 14 and 53(1) of the Statute. When the Prosecutor submits an application for the issuance of a warrant of arrest or summons to appear under article 58 of the Statute, or if a State or a suspect submits a challenge under article 19(2) of the Statute, the Chamber will be in a position to examine further questions of jurisdiction which may arise at that point in time.”; „For these reasons, the Chamber hereby / Finds, that Palestine is a State Party to the Statute; / Finds, by majority, Judge Kovács dissenting, that, as a consequence, Palestine qualifies as '[t]he State on the territory of which the conduct in question occurred' for the purposes of article 12(2)(a) of the

A határozat alapján az akkori főügyész, Fatou Bensouda bejelentette a nyomozás megindítását.⁷⁵

6. UKRAJNA ÉS AZ ICC⁷⁶

Aligha tagadható, hogy a Nemzetközi Büntetőbíróság munkájára figyelő szakmai közönséget most leginkább az foglalkoztatja, hogy Ukrajnában zajló háború kapcsán be tud-e az ICC azonosítani a Római Statútum hatálya alá eső háborús bűncselekményeket, és ha igen, akkor az ICC előtti felelősségre vonásra mód nyílik-e.

Ukrajna nem részes állam, de már 2014-ben bejelentette, hogy bizonyos események (tkp. a kijevi Majdan téren zajló tüntetések brutális letörése)⁷⁷ tekintetében elismeri az ICC joghatóságát, majd 2015-ben egy újabb nyilatkozatban kiterjesztette azt az ország teljes területére, minden 2014 februárja után elkövetett, a Római Statútum hatálya alá tartozó bűncselekményre vonatkozóan.⁷⁸

Az orosz katonai invázió megindítása után röviddel a főügyész az ukrán kormány kérésére egy *proprio motu* eljárás indítására kért felhatalmazást az illetékes tárgyalás-előkészítő kamarától: igaz, részes állam vonatkozásában a *proprio motu* eljárás eleve a főügyészi jogosítványok közé tartozik, de a főügyész arra kért megerősítést, hogy ez *mutatis mutandis* alkalmazható-e egy nem részes, de az ICC joghatóságát elismerő állam tekintetében is.

Röviddel később azonban harminckilenc részes állam közös beadványban indítványozta a főügyészi eljárást⁷⁹, akikhez később még több másik állam is csatlakozott, így a *proprio motu* eljárás lehetőségének kérdése jelentőségét veszítette és Karim Khan főügyész bejelentette a nyomozás megindítását⁸⁰.

Az ICC joghatósága itt elsődlegesen a *ratione loci* elven alapul, egyaránt célozva a két érintett nem részes államhoz, azaz Ukrajnához és Oroszországhoz tartozó személyeket. Ugyanakkor *ratione personae* alapon is fennállhat azok vonatkozásában, akik Ukrajna vagy pedig valamely részes állam állampolgáraként vesznek részt a hadműveletekben, és követnek el háborús bűncselekményt.

Stature; and / Finds, by majority, Judge Kovács dissenting, that the Court's territorial jurisdiction in the Situation in Palestine extends to the territories occupied by Israel since 1967, namely Gaza and the West Bank, including East Jerusalem." – ICC, Palesztina határozat (71. lj.) 60. § 29., 130–131. § 58–60.

⁷⁵ Lásd: www.icc-cpi.int/news/statement-icc-prosecutor-fatou-bensouda-respecting-investigative-situation-palestine.

⁷⁶ Lásd: www.icc-cpi.int/ukraine.

⁷⁷ Lásd: www.icc-cpi.int/sites/default/files/itemsDocuments/997/declarationRecognitionJurisdiction09-04-2014.pdf.

⁷⁸ Lásd: www.icc-cpi.int/sites/default/files/iccdocs/other/Ukraine_Art_123_declaration_08092015.pdf#search=ukraine.

⁷⁹ Lásd: www.icc-cpi.int/sites/default/files/2022-04/Article-14-letter.pdf.

⁸⁰ Lásd: www.icc-cpi.int/news/statement-icc-prosecutor-karim-aa-khan-gc-situation-ukraine-receipt-referrals-39-states.

7. A LEHETŐSÉG, HOGY BÁR AZ ADOTT ÁLLAM TEKINTETÉBEN NINCS JOGHATÓSÁGA SEM *RATIONE LOCI*, SEM *RATIONE PERSONAE* AZ ICC-NEK, DE EGY HELYZET VAGY EGY ÜGY ALAPVETŐ ELEMEINEK FELTÁRÁSA – BIZONYOS RÉSZBEN – INVOLVÁLJA NEM RÉSZES ÁLLAMBAN TÖRTÉNEK BEMUTATÁSÁT

Erre a Nemzetközi Büntetőbíróság joggyakorlatában Bosco Ntaganda ügye a példa: az eredetileg Ruandában született, és a hutuk által a tuszik ellen elkövetett népirtást még fiatalon túlélte Ntaganda a Kongói Demokratikus Köztársaság Ituri nevű tartományában folyó polgárháborúban lett utóbb az egyik milícia egyik alvezére, Thomas Lubanga Dyilo egyik helyettese, tkp. vezérkari főnöke. (Az adott formáció⁸¹ a hema közösséghez tartozott, ám a kongói hemák és a ruandai tuszik tulajdonképpen azonos etnikai és nyelvi csoportot képeznek hasonlóan ahhoz, amilyen kapcsolatban a kongói lenduk és a ruandai hutuk állnak.) Hallatlanul leegyszerűsítve az etnikumközi ellentétekből kirobbant véres polgárháború történetét azt lehet tehát mondani, hogy az ituri események a ruandai népirtáshoz nagyon szorosan kötődve, annak mintegy utóhangját jelentették.

Ezekben az összefüggésekben kell tehát nézni a Bosco Ntaganda ügyében született első és másodfokú ítéleteket, amelyek szövegében Ruanda – a Római Statútumban nem részes állam – gyakran felbukkan, hol abban az összefüggésben, hogy bizonyos szerepet valóban játszott az ituri milíciák felfegyverzésében, hol pedig abban, hogy az egykori ruandai népirtás személyes emlékei figyelembe vehető enyhítő körülményeket jelenthetnek-e Bosco Ntaganda esetében.⁸²

8. NEM RÉSZES ÁLLAMOK EGYÜTTMŰKÖDÉSE AZ ICC-VEL

Érdeemes még röviden áttekinteni azokat a jogi variánsokat, amelyek a nem részes államok és a Nemzetközi Büntetőbíróság közötti kapcsolatokban érvényesülhetnek.

Ha a Biztonsági Tanács által az ICC elé beterjesztett helyzetből kiemelt ügyről van szó, akkor elméletileg fennáll az együttműködési kötelezettség nem részes állam esetében is, és ennek alapja az érintett állam ENSZ-tagsága és a Biztonsági Tanácsnak az Alapokmány VII. fejezete alapján meghozott határozatának *erga omnes* köte-

⁸¹ UPC: Union des Patriotes Congolais.

⁸² The Prosecutor v. Ntaganda, Judgment, ICC-01/04-02/06-2359, 08-07-2019. július 8., lásd: §§ 1. § 10., 5–14. § 11–14., 16. § 14., 259. § 113., 340. § 150–151., 358. § 158., 728–730. § 349–351., 10–11., 14., 113., 151., 158., 349–351, https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/CourtRecords/CR2019_03568.PDF; Sentencing judgment, ICC-01/04-02/06-2442 07-11-2019. november 7., lásd: §§ 200. § 90., 209–210. §, 90, 94–95, https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/CourtRecords/CR2019_06674.PDF; Judgment on the appeals of Mr Bosco Ntaganda and the Prosecutor against the decision of Trial Chamber VI of 8 July 2019 entitled 'Judgment', ICC-01/04-02/06-2666-Red, 2021. március 30., lásd: §§ 606. § 213., 660. §, 213., 233., https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/CourtRecords/CR2021_03027.PDF.

lező jellege. A kérdések kérdése persze az, hogy a Biztonsági Tanács mind az öt állandó tagja kívánja-e *in concreto* szankcionálni az esetleg mulasztó tagállamot...

Emellett pedig mód van arra, hogy részes állammá válás nélkül is együttműködést vállaljon az adott országgal.⁸³

Egy lehetséges jogi alap továbbá az Európai Uniónak az ún. afrikai, karibi és csendes-óceáni államokkal kötött megállapodásaiban foglalt ICC klauzula léte, ti. az ún. cotonoui megállapodások olyan államokat is kötnek, mint például Indonézia, amelyek a Római Statútumban nem részes államok.⁸⁴

Értelemszerűen arra is van nemcsak lehetőség, hanem tényleges példa, hogy egy nem részes állam tényleges együttműködésbe kezdjen, mivel úgy ítéli meg, hogy ez áll érdekében.

Így a grúziai helyzet vizsgálatának első szakaszában a főügyésznek a tárgyalás-előkészítő kamarához benyújtott, nyomozás engedélyezésére irányuló kérelméből egyértelműen kiderül, hogy Oroszország jelentős mennyiségű dokumentumot adott át.⁸⁵ Más kérdés, hogy ezek azokra az esetleges háborús bűncselekményként vizsgálható cselekményekre korlátozódtak, ahol az elkövetők Grúzia (Georgia) haderejéhez tartoztak, míg az áldozatok az ún. minszki megállapodás értelmében telepített békefenntartó egységek orosz alakulatai soraiban voltak kereshetők. (*Nota bene*: a grúziai konfliktusban az orosz haderő bizonyos egységei *de jure* egy nemzetközi békefenntartó erő alakulataiként vettek részt, míg többségüket ettől függetlenül, csak az orosz védelmi minisztérium parancsnoklása alatt vetették be.)

Vélhetően nem függetlenül attól, hogy a főügyész nemcsak az orosz alakulatok ellen, hanem az általuk elkövetett háborús bűncselekmények tekintetében is kérelmezte a nyomozás engedélyezését, aminek a tárgyalás-előkészítő kamara helyt adott,⁸⁶ Oroszország megszakította az együttműködést, és bejelentette, hogy

⁸³ Római Statútum (2. lj.) 165.

„87. cikk: „Együttműködési megkeresés: általános rendelkezések [...]”

(5) (a) A Bíróság felkérhet olyan Államot is, amely a jelen Statútumnak nem részese, hogy a jelen Fejezetnek megfelelően eseti megállapodás vagy az ilyen Állammal kötött nemzetközi szerződés alapján, illetve bármely más megfelelő alapon segítséget nyújtson.

(b) Amennyiben a Statútumban nem részes Állam, amely eseti megállapodást vagy nemzetközi szerződést kötött a Bírósággal, nem teljesíti az ilyen megállapodás vagy a nemzetközi szerződés szerint benyújtott kérelmeket, a Bíróság értesítheti erről a részes államok Közgyűlését vagy, ha a Biztonsági Tanács utalta a Bíróság elé az ügyet, a Biztonsági Tanácsot.”

⁸⁴ Kovács Péter: „A Nemzetközi Büntetőbíróság és az Európai Unió” in KRUZSLIC Péter – SÜLYOK Márton – SZALAI Anikó (szerk.): *Liber Amicorum László Trócsányi – Tanulmánykötet Trócsányi László 65. születésnapja alkalmából – Studies commemorating the 65th birthday of László Trócsányi Mélanges offerts à László Trócsányi pour ses 65 ans* (Szeged: SZTE ÁJK NRTI 2021) 557–574., különösen 564–565.

⁸⁵ Public Document with Confidential, EX PARTE, Annexes A, B, C, D, 2, E.3, E.7, E.9, F H and Public Annexes 1, D.1, E.1, E.2, E.4, E.5, E.6, E.8, G, I, J, Request for authorisation of an investigation pursuant to article 1, ICC-01/15-4, 2015. október 13., 6. § 6–7., 8. § 7–8., 46. § 29., www.icc-cpi.int/sites/default/files/CourtRecords/CR2015_19375.PDF.

⁸⁶ Decision on the Prosecutor’s request for authorization of an investigation, ICC-01/15-12, 2016. január 27., https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/CourtRecords/CR2016_00608.PDF.

bár aláírta a Római Statútumot, azt ratifikálni nem fogja, és aláírását is visszavonja.⁸⁷

Az ICC és az Amerikai Egyesült Államok kapcsolata enyhén szólva is hullámzó⁸⁸: voltak benne olyan korszakok, amelyben az USA – republikánus elnök alatt – ellenségesen nézett az ICC-re, akadályozni próbálta más államok együttműködését az ICC-vel, sőt Fatou Bensouda főügyésszel és annak egyik közvetlen munkatársával szemben személyes szankciókat rendelt el, ugyanakkor – demokrata elnök alatt – történt meg a Római Statútum aláírása, és egyes személyek (Dominic Ongwen⁸⁹ és Bosco Ntaganda⁹⁰) az amerikai diplomáciai és kapcsolódó szakszolgálatok segítségével kerültek Hágába, illetve szintén demokrata elnök idején vonták vissza az említett Trump-szankciókat, hangzottak el egyértelmű üzenetek az együttműködésről,⁹¹ és került sor egy látogatásra az ICC-nél.⁹²

⁸⁷ Lásd: publication.pravo.gov.ru/Document/View/0001201611160018; www.bbc.com/news/world-europe-38005282; www.ejltalk.org/russias-withdrawal-of-signature-from-the-rome-statute-would-not-shield-its-nationals-from-potential-prosecution-at-the-icc/.

⁸⁸ Kovács Péter: „A Nemzetközi Büntetőbíróság hajója a világpolitika viharos tengerének hullámerésében” in KAJTÁR Gábor – SONNEVEND Pál (szerk.): *A nemzetközi jog, az uniós jog és a nemzetközi kapcsolatok szerepe a 21. században: tanulmányok Valki László tiszteletére* (Budapest: ELTE Eötvös Kiadó 2021) 311–324.; lásd még: www.aba-icc.org/about-the-icc/the-us-icc-relationship/; www.pgaction.org/ilhr/rome-statute/united-states-and-international-criminal-justice.html.

⁸⁹ Lásd: www.justiceinitiative.org/publications/the-trial-of-dominic-ongwen-at-the-icc-the-judgment; www.icc-epi.int/sites/default/files/CourtRecords/CR2015_01648.PDF.

⁹⁰ Lásd: „U.S. confirms Bosco Ntaganda turned himself in at U.S. Embassy in Kigali” *Reuters.com*, 2013. március 18., www.reuters.com/article/us-rwanda-warcrimes-usa-confirmation-idUSBRE92HOT620130318.

⁹¹ Lásd: <https://il.usembassy.gov/the-united-states-opposes-the-icc-investigation-into-the-palestinian-situation/>; Remarks at the UN General Assembly Annual Debate on the International Criminal Court, Ambassador Richard Mills Deputy U.S. Representative to the United Nations, 2021. november 10.: „[...] As noted in the Court’s report on developments between August 2020 and August 2021, this has been a year of significant change and activity at the Court. The United States would like to commend the ICC for a number of achievements in some of the longest-running situations before the Court – situations involving national governments that invited the ICC to act because they were unable to do so. [...] We are pleased to have assisted in facilitating the voluntary surrender of Ongwen and the transfer of Ntaganda to the ICC. [...] Turning back to the ICC, we would also like to take note of the important effort underway relating to reform as the Court approaches its twentieth birthday. All organs of the Court and States Parties, working with other states, civil society, and victims, have engaged over the past year in consideration of a broad range of reforms, including those identified in the Independent Expert Review of the ICC. Although, as this Assembly knows, the United States is not a State Party, we welcome these ongoing efforts to identify and implement reforms that will help the Court better achieve its core mission of serving as a court of last resort in punishing and deterring atrocity crimes. While we maintain our longstanding objection to the Court’s efforts to assert jurisdiction over personnel of non-States Parties absent a Security Council referral or the consent of the state, we believe that our concerns are best addressed through engagement with all stakeholders. Where domestic systems are unable or unwilling to genuinely pursue the justice that victims deserve, and that societies require to sustain peace, international courts such as the ICC can have a meaningful role.” usun.usmission.gov/remarks-at-the-un-general-assembly-annual-debate-on-the-international-criminal-court/; Secretary Antony J. Blinken on the Genocide and Crimes Against Humanity in Burma 2022. március 21.: „Efforts are moving forward, not only at the International Court of Justice, but also through the International Criminal Court and through the domestic courts of Argentina, in a case brought under universal jurisdiction. The day will come when those responsible for these appalling acts will have to answer for them.”

Az izraeli politikai sajtóban és egyes tudományos elemzésekben szintén jelentek meg arra vonatkozó utalások, hogy bizonyos információk kapcsolatok működnek az ICC-vel.⁹³

www.state.gov/secretary-antony-j-blinken-at-the-united-states-holocaust-memorial-museum/; S.RES. 531 „[...] the Senate (1) strongly condemns the ongoing violence, war crimes, crimes against humanity, and systematic human rights abuses continually being carried out by the Russian Armed Forces and their proxies and President Putin’s military commanders, at the direction of President Vladimir Putin; (2) encourages member states to petition the ICC and the ICJ to authorize any and all pending investigations into war crimes and crimes against humanity committed by the Russian Armed Forces and their proxies and President Putin’s military commanders, at the direction of President Vladimir Putin; (3) supports any investigation into war crimes, crimes against humanity, and systematic human rights abuses levied by President Vladimir Putin, the Russian Security Council, the Russian Armed Forces and their proxies, and President Putin’s military commanders [...]”, *www.congress.gov/bill/117th-congress/senate-resolution/531*; 8948th meeting, SC/14766, Briefing Security Council on Darfur, Prosecutor Urges Sudan Government Provide International Criminal Court Safe Access to Crime Scenes, Witnesses, 2022. január 17.: „Richard M. Mills, JR., (United States) said his country has participated in assemblies of State Parties to the Rome Statute as an observer and stands ready to engage with the Court to bring accountability to the most serious crimes. His delegation welcomes the strengthening of the Office of Prosecutor and the Court and the Prosecutor’s position on prioritizing the Council’s referral of Sudan to the Court. He also welcomed the Prosecutor’s visit to Darfur in August and the appointment of a Special Adviser.” *press.un.org/en/2022/sc14766.doc.htm*; Remarks at a UN Security Council Arria-Formula Meeting on Ensuring Accountability for Atrocities Committed by Russia in Ukraine. Ambassador Beth Van Schaack, Ambassador-at-Large for Global Criminal Justice „The United States is supporting a range of international investigations into atrocities in Ukraine. This includes those conducted by the International Criminal Court, the United Nations, and the Organization for Security and Cooperation in Europe. The United States welcomes the opening of the investigation by the ICC into atrocity crimes committed in Ukraine, and we intend to engage with all stakeholders to achieve our common objectives in ensuring justice.” *usun.usmission.gov/remarks-at-a-un-security-council-arria-formula-meeting-on-ensuring-accountability-for-atrocities-committed-by-russia-in-ukraine/*.

⁹² Beth Van Schaack (Ambassador-at-Large for Global Criminal Justice) látogatása, 2022. május 25.

⁹³ Yonah Jeremy BOB: „Israel knows how to talk to ICC without legitimizing it – ex-IDF lawyer” *Jerusalem Post* 2021. április 8., *www.jpost.com/israel-news/israel-knows-how-to-talk-to-icc-without-legitimizing-it-ex-idf-lawyer-664609*; „Roy Schondorf’s final message praised the units under his authority for having succeeded in fending off “cynical” uses of international law against Israel. [...] Schondorf has been replaced by Dr. Gilad Noam, who has worked closely under him since 2012 and was one of the lead coordinators with the ICC for the unit.” – Yonah Jeremy BOB: „Israel’s outgoing int’l law chief: We repelled ‘cynical use’ of int’l law” *Jerusalem Post* 2022. július 3., <https://www.jpost.com/israel-news/article-711120>; „What can Israel do today, ahead of a possible ICC decision to investigate? First, try to shape – or participate in shaping – the priorities of the ICC in the coming five to ten years. I’m not sure what channels of communication exist between states – especially non-party states like Israel – and a prosecutor regarding the scope of an investigation, but I see an added value in maintaining dialogue.”; „As a general rule, I am in favor of multilateral engagement. I know decision-makers in Israel don’t necessarily share this view, for reasons that range from sheer fatalism – ‘it won’t have any impact anyway’ – to the fear of conferring too much legitimacy to highly politicized international institutions. In the past, Israel declined to cooperate with commissions of inquiry established by the UN Human Rights Council or with the International Court of Justice when it examined the legality of the security fence. I, however, prefer when Israel lays down its narrative and arguments, directly or indirectly, and makes its case.” – Daphné RICHEMOND BARAK – Oded RANAAN: „The ICC’s decision has made clear: Israel needs a robust legal strategy” *Myriam’s Commentary* 2021. február 27., *www.miryaminstitute.org/commentary-blog/the-iccs-decision-has-made-clear-israel-needs-a-robust-legal-strategy*; Daphné RICHEMOND BARAK: „ICC decision clarifies: Israel needs a robust legal strategy” *Jerusalem Post* 2021.

9. KONKLÚZIÓK

Nem könnyű érdemi összegzést írni e hallatlanul bonyolult és sok dimenziós témában, ráadásul akkor, amikor látható, hogy a nem vitatott cél, azaz, hogy a *'büntethetlenség kultúrájának meg kell szűnnie'*, a jogi koordináták megléte ellenére esetenként csak a nagypolitikai hullámverések függvényében tud érvényesülni.

Ez természetesen nem könnyen egyeztethető össze a háborús és emberiség elleni (emberiség elleni) bűncselekmények üldözendőségének szinte kanti kategorikus imperatívuszával, de tény, hogy sok nemzetközi jogi alapelvet és nemzetközi jogi szempontot kell figyelembe vennünk.

Ezek megítélésem szerint a következők: (1) a *pacta sunt servanda* a Római Statútumra vetítve; (2) a *pacta sunt servanda* a Római Statútumra tekintettel kötött és annak érvényesülését szolgáló, részben kollaterális megállapodásokra vetítve; (3) a *pacta tertiis nec nocent, nec prosunt* elv a Római Statútumra vetítve; (4) a Nemzetközi Büntetőbíróság objektív jogalanyisága, ahogyan azt az ICC egyik döntése, a Bernadotte ügyben a Nemzetközi Bíróság által kimondott híres tézisre emlékeztetően megállapította⁹⁴; (5) az egyoldalú akaratnyilatkozatok nemzetközi jogforrasi természete; (6) a Biztonsági Tanácsnak az ENSZ Alapokmány VII. fejezete értelmében hozott határozatainak a tagállamokra nézve (sőt a nem tagállamokra nézve is) kötelező ereje; (7) a tény, hogy nyilvánvaló egyes szokásjogi szabályok és számos egyetemesen elfogadott egyezmény szabályainak a pusztá ismétlése a Római Statútum bizonyos pontjaiban; (8) az államok együttműködésének elve, (9) az adott állam és a Nemzetközi Büntetőbíróság kapcsolatai és (10) a szuverén államok akarata és legsajátabb érdekei.

Ezeket nem könnyű, ám igenis lehetséges összehangolni...

Az igazi kérdés ugyanis nem a Nemzetközi Büntetőbíróság joghatóságára irányul nem részes államok polgárai által részes államok területén elkövetett cselekmények felett, hanem arra, hogy az ICC valamely döntése, határozata, letartóztatási parancsa, ítélete nem részes államokra gyakorolhat-e joghatást, és ha igen, úgy milyen módon és milyen jogi alapokon.

február 14., <https://www.jpost.com/opinion/icc-decision-clarifies-israel-needs-a-robust-legal-strategy-658963>; Yonah Jeremy Bob: „Israel’s defender against the ICC speaks out after retirement – exclusive” *Jerusalem Post* 2022. szeptember 3., www.jpost.com/israel-news/article-716090.

⁹⁴ „48. In the light of the foregoing, it is the view of the Chamber that more than 120 States, representing the vast majority of the members of the international community, had the power, in conformity with international law, to bring into being an entity called the „International Criminal Court”, possessing objective international personality, and not merely personality recognized by them alone, together with the capacity to act against impunity for the most serious crimes of concern to the international community as a whole and which is complementary to national criminal jurisdictions. Thus, the existence of the ICC is an objective fact. In other words, it is a legal-judicial-institutional entity which has engaged and cooperated not only with States Parties, but with a large number of States not Party to the Statute as well, whether signatories or not. 49. Having said that, the objective legal personality of the Court does not imply either automatic or unconditional *erga omnes* jurisdiction. The conditions for the exercise of the Court’s jurisdiction are set out, first and foremost, in articles 11, 12, 13, 14 and 15 of the Statute” – Decision on the „Prosecution’s Request for a Ruling on Jurisdiction under Article 19(3) of the Statute”, ICC-RoC46(3)-01/18-37, 2018. szeptember 6., 48–49. § 29, www.icc-cpi.int/sites/default/files/CourtRecords/CR2018_04203.PDF.

RECENZÍÓ

BARTÓKI-GÖNCZY BALÁZS – SULYOK GÁBOR: VILÁGŰRJOG
(BUDAPEST: LUDOVIKA EGYETEMI KIADÓ 2022) 352.

<https://doi.org/10.51783/ajt.2022.4.06>

1. Örömmel készítettem el a Nemzeti Közzolgálati Egyetem Világűrjog és Politika Kutatóintézetének gondozásában 2022-ben megjelent, Bartóki-Gönczy Balázs és Sulyok Gábor szerkesztésében készült *Világűrjog* című tankönyv recenzióját. Gyermekkorom óta magával ragadott a világűr és természetesen az ahhoz kapcsolódó *sci-fi* és *fantasy* jellegű popkultúra, élükön a *Star Wars* és a *Star Trek* lenyűgöző világával – ma már számomra is látható releváns nemzetközi jogi kérdéseivel együtt.¹ Ezen túlmenően az elmúlt években lehetőséget kaptam arra, hogy a Pécsi Tudományegyetem jogászképzésén a világűrjog témakörét megismertessem a hallgatókkal a „Nemzetközi jog” kurzus keretei között. Elsőként ki kell emelni, hogy a *Világűrjog* tankönyv, amelyet elsősorban az UniSpace program keretei között fognak használni. Az UniSpace Magyarország olyan konzorcium, amely „17 magyar egyetem összefogásával 4 tudományterületen három féléves interdiszciplináris űrtudományi szakirányú továbbképzési programot indít.”² A tankönyv mindenképp a program keretében a Nemzeti Közzolgálati Egyetemen megvalósuló Világűrpolitikai tanácsadó képzés anyaga.³ A kötet tankönyvjelle-

ge alapvetően meghatározza annak szóhasználatát és hivatkozási rendszerét, így mellőzi a lábjegyzetek és a rendszeres szövegközi hivatkozások alkalmazását, és igyekszik közérthetően tálni a nemegyszer bonyolult természet- és jogtudományi, valamint műszaki problémákat. Mindebből következően a recenzió keretei között is elsősorban tankönyvként kezelem a kötetet, így érdemeit és – általam relevánsnak ítélt és hangsúlyozottan szubjektív – hiányosságait vagy néhol kritikáját is ennek fényében fogalmazom meg.

A kötet tizenöt érdemi fejezetet tartalmaz, összesen tizenhárom szerző tollából, amelyben bemutatja a világűrjog sajátos problémáit és a nemzetközi jog – és helyenként a nemzeti jogok – által ezekre kínált megoldásokat. A kötet ezen felül tartalmaz – a szokásosnak mondható ajánlason, előszón és bevezetőn túlmenően – kronológiai áttekintést a világűrrel kapcsolatos fontosabb eseményekről, különös figyelmet szentelve a nemzetközi jogilag releváns dátumoknak úgy, mint például a világűrszerződés aláírása vagy a bogotái nyilatkozat elfogadása (291–292. o.). A kötet

„Ilyen még nem volt a hazai felsőoktatásban – Összel harminc kiválasztott űripari utazásra indul” *Napi.hu*, 2022. augusztus 19., www.napi.hu/magyar-gazdasag/uripari-szakember-kepzes-felsooktatasi-bartoki-gonczy-balazs-interju-vilagurjog.758145.html.

¹ KIS KELEMEN Bence – NAGY Ádám: *Az ébredő jogerő* (Budapest: Athenaeum 2021).

² Lásd a konzorcium honlapját: unispace.hu/.

³ Lásd: unispace.hu/. Lásd még: KONCSEK Rita:

különösen értékes része az a függelék, amelyben magyar nyelven olvashatók a világűrrel kapcsolatban kötött legfontosabb nemzetközi szerződések, azaz a világűrszerződés, a mentési egyezmény, a kárfelelősségi egyezmény, a lajstromozási egyezmény és a Hold-megállapodás (293–323. o.). Mindez a kötet olvasása közben könnyűvé teszi az egyes szerződéses rendelkezések mélyebb megértését, hiszen az olvasó egyszerűen hátra lapozhat – ahogy tettem jómagam is számtalan esetben –, és elolvashatja az eredeti szerződéses rendelkezést.

2. A kötet egy ajánlással kezdődik, Ferencz Orsolya úrkutatásért felelős miniszteri biztostól (11–12. o.), ezt követően pedig előszóval folytatódik Almár Iván címzetes egyetemi tanár és a Magyar Asztronautikai Társaság tiszteletbeli elnöke tolmácsolásában (13–15. o.). A tankönyv része ezek mellett egy szerkesztői bevezető is (17–20. o.).

A kötet első érdemi fejezete a világűr felhasználásának fizikai és műszaki alapjairól szól, amelynek szerzője Both Előd fizikus-csillagász, a Magyar Űrkutatási Iroda korábbi igazgatója. A fejezet kitűnő természettudományos bevezetőt nyújt a világűrjog tanulmányozásához, ugyanis bemutatja azokat a fizikai és műszaki alapfogalmakat, amelyeket a világűrjog művelőinek ismerniük és érteniük kell. A fejezet kitűnő ábrákkal illusztrálva szól a Föld körüli és a bolygóközi pályákról, az űrobjektumokról, beleértve az azok világűrbe juttatásáért felelős hordozórakétákat, a mesterséges égitesteket, illetve ezek energiaellátását, valamint élettartamát. Végül, de nem utolsósorban érinti az űrszemét egyre sürgetőbb problémáját is, amely több más helyen is megjelenik a tankönyvben. Kiemelendő, hogy a szerző

nem csupán a nagyobb jelentőségű űrobjektumok, mint például a Nemzetközi Űrállomás bemutatására szorítkozik, hanem szól a Magyarország által eddig használt műholdakról is (21–37. o.).

A tankönyv második fejezete a világűr és a légtér elhatárolásával foglalkozik. A fejezet szerzői Bartóki-Gönczy Balázs, a Nemzeti Közszolgálati Egyetem Világűrjog és Politika Kutatóintézetének igazgatója, valamint Sipos Attila, nemzetközi légi- és világűrjogász. A légtér és a világűr elhatárolása nemzetközi jogi szempontból kulcskérdés, tekintettel arra, hogy a légtér osztja az alatta fekvő terület jogi sorsát, így az államterület feletti légtér az állam szuverenitása alatt áll, amely így értelemszerűen élesen elválasztandó a világűr *res communis omnium usus* státuszától. A fejezet – szintén ábrákkal segítségével – bemutatja az erre az elhatárolásra megalkotott elméleteket, úgy, mint a térbeli elhatároláson alapuló elméletek, azaz az önkényesen kijelölt magasság, a természettudományi szempontok szerint kijelölt magasság és az átmeneti övezetéről szóló elméletek, illetve a funkcionalista megközelítést. A szerzők ezek alapján értékelik az elméleteket, és megfogalmazzák kilátásaikat a jövővel kapcsolatban (39–51. o.). Kiemelendőnek tartom, hogy a fejezet nem foglal állást egyik vagy másik elhatárolási elmélet mellett sem, tekintve, hogy egyelőre nem eldöntött kérdéssel van dolgunk, azzal, hogy a kötet számos helyen visszautal a fejezetben írtakra, például az űrhajósok státusza tekintetében.

A harmadik fejezet a világűr-politika fejlődését és irányait vázolja fel Edl András, a Nemzeti Közszolgálati Egyetem doktorandusza értelmezésében. A szerző elsőként úgy definiálja a világűrpoliti-

kát, mint az ürtevékenységgel kapcsolatos állami és/vagy nemzetközi szervezeti döntéshozatali mechanizmust, illetve e döntések végrehajtását. A fejezet ezt követően részletesen ismerteti az ürtevékenység történeti előzményeit, különös figyelmet szentelve az azt meghatározó, Amerikai Egyesült Államok és Szovjetunió közötti nagyhatalmi versengésnek, illetve kiemelve annak legfontosabb mérőföldköveit, amelyek azonosításában a kötet végén található kronológiai válogatás is segíti az olvasót. A fejezet jelentős érdeme, hogy államonként mutatja be az 1990-es évektől napjainkig a meghatározó úrhatalmak és Magyarország világűrpolitikáját és ürtevékenységét, így szól az Egyesült Államokról, a Kínai Népköztársaságról, az Oroszországi Föderációról, az Európai Unióról és annak tagállamairól, Japánról és Indiáról is. Végül, de nem utolsósorban a szerző számba veszi a világűr-politikához kapcsolódó területeket és azok főbb kérdéseit, kihívásait úgy, mint a kereskedelmi vetületek és ellátási láncok problémáját, a nemzetközi együttműködés különböző területeit, különös figyelmet szentelve a Nemzetközi Űrállomásnak, valamint a világűr-höz kapcsolódó tudományos kutatásoknak (51–78. o.).

A kötet negyedik és egyben leghosszabb fejezetében Sulyok Gábor, a Széchenyi István Egyetem és a Károli Gáspár Református Egyetem egyetemi tanára, valamint a Társadalomtudományi Kutatóközpont Jogtudományi Intézetének tudományos főmunkatársa mutatja be a világűrjog nemzetközi jogi szabályozását. A fejezet elsőként szükséges, de nem terjengős bevezetést kínál a nemzetközi jogba, illetve annak alapintézményeibe, majd a világűrjog rövid korszakolása és rendszerezése után rá-

tér a világűrjog legfontosabb nemzetközi szerződéseire. A szerző részletesen bemutatja a világűrszerződés, a mentési egyezmény, a kárfelelősségi egyezmény, a lajstromozási egyezmény és a Hold-megállapodás elfogadásának legfontosabb körülményeit, a szerződés hatályát, valamint rendszerét. Külön érdemes kiemelni, hogy a fejezet minden esetben figyelmet szentel annak is, hogy nemzetközi szervezeteket kötik-e ezek a megállapodások. A legfontosabb világűrjogi nemzetközi szerződések mellett a fejezet említés szintjén tárgyal egyéb világűr-höz is köthető megállapodásokat is úgy, mint az 1976. évi Interkozmosz-megállapodás vagy a nukleáris fegyverek tilalmáról szóló 2017. évi szerződés. A fejezetben ezen túlmenően helyet kapnak a világűrjog nemzetközi szokásjogi szempontból releváns kérdései, különösen az a kötetben több esetben visszaköszönő amerikai örökös ellenző álláspont, amely elutasítja a Hold-megállapodás tartalmának szokásjogi státuszát. A szerző ezt követően áttekintést ad az ENSZ Közgyűlésének világűrrel kapcsolatos határozatairól, részletesen tárgyalva az ún. elvi jelentőségű határozatokat, mint a világűrjog alapelveiről, a közvetlen televíziós műsorterjesztésről, a távérzékelésről, a nukleáris erőforrásokról, valamint a világűr javairól szóló határozatokat. Végül, de nem utolsósorban a fejezet utal egyéb, nem kötelező erejű dokumentumokra is, köztük a 2020. évi ún. Artemisz-megállapodásra, amely később, különösen az égitestek erőforrásainak kiaknázása tárgykörében szintén jelentős lesz (79–115. o.).

A tankönyv ötödik fejezete a világűrjoggal kapcsolatos nemzetközi jogi intézményrendszeréről szól. A fejezet szerzője Ganczer Mónika, a Széchenyi István

Egyetem egyetemi docense és a Társadalomtudományi Kutatóközpont Jogtudományi Intézetének tudományos munkatársa. A szerző elsőként röviden bemutatja a nemzetközi szervezeteket, kitérve azok jogalanyiságára és jelentőségére a nemzetközi jogban, majd kiemeli és csoportosítja a világűrrel foglalkozó egyes nemzetközi szervezeteket, és szól a releváns nem kormányközi szervezetekről is. A fejezet ezt követően sorra veszi ezeket a nemzetközi szervezeteket, és részletesen bemutatja azok világűrrel és a világűrjoggal kapcsolatos működését. Elsőként az ENSZ keretei között említést tesz a témában érdekelt főszervekről, szakosított intézményekről, valamint más kapcsolódó nemzetközi szervezetekről, majd részletesen ismerteti a Világűr Békés Célú Felhasználásával Foglalkozó Bizottság vagy röviden világűrbizottság megalakításának történetét, szervezetét, feladatait és hatásköreit. Ezt követően betekintést nyújt a világűrrel foglalkozó főbb, korábban már megjelölt nemzetközi szervezetekbe, így az Európai Űrügynökségbe, a Nemzetközi Műholdas Távközlési Szervezetbe, a Nemzetközi Űrtávközlési Szervezetbe, az Arab Műholdas Kommunikációs Szervezetbe, a Nemzetközi Mobil Műholdas Szervezetbe, az Európai Műholdas Távközlési Szervezetbe és a Meteorológiai Műholdak Hasznosításának Európai Szervezetébe. Külön kiemelést érdemel, hogy a szerző minden esetben utal az ezekre a szervezetekre jellemző privatizációra, illetve annak hatására a nemzetközi szervezet sajátos jogállására, státuszára. A privatizáció ebben a kontextusban azt jelenti, hogy jellemzően a szervezet eszközeit, érdekeltégeit és kereskedelmi tevékenységét egy gazdasági társaság veszi át. Ez történt

egyebek mellett a Nemzetközi Mobil Műholdas Távközlési Szervezettel, amely eredeti tevékenységét az Inmarsat Ltd.-re ruházta át, jelenleg pedig felügyeli a kérdéses társaságot (117–129. o.).

A hatodik fejezet az űrtevékenység felelősségi jogi kérdéseit veszi górcső alá Kecskés Gábor, a Széchenyi István Egyetem egyetemi docense és a Társadalomtudományi Kutatóközpont Jogtudományi Intézetének tudományos munkatársa segítségével. Az űrtevékenység a dolog természetéből adódóan olyan veszélyes üzemi tevékenység, ahol elkerülhetetlen, hogy bizonyos helyzetekben kár keletkezzen. A nemzetközi jognak ebből adódóan választ kell találni arra, hogy ebben az esetben kinek kell helyt állnia az okozott kárért. A fejezet elsőként elhatárolja egymástól a jogellenes magatartásból eredő felelősség (*responsibility*) és a károkozó, de nem feltétlenül jogellenes magatartásból eredő helytállási kötelezettséget (*liability*), amely a szerző különös érdeme, tekintve, hogy a magyar jogi terminológiában nehezen megfogható elhatárolásról van szó. A fejezet kiemeli, hogy a világűrjog felelősségi rezsimje mindenképpen *lex specialis* lesz az általános állam- és nemzetközi szervezeti felelősséghez képest. A világűrjog kárfelelősségi rendszerét a fejezet az öt világűrszerződés, különösen a kárfelelősségi egyezmény keretei között vizsgálja, különösen kitérve a szerződés kontextusára, az űrkár és a felbocsátó állam fogalmára, valamint a felelősségi alakzatokra, beleértve azok sajátos kimentési lehetőségeit is. A szerző ezen túlmenően bemutatja a kárigények érvényesítési mechanizmusát, illetve az eddigi egyetlen gyakorlati példát, a Kozmosz–954 esetét részletesen is elemzi, valamint kitér a kárfelelős-

ségi egyezmény hatásaira is, különösen arra, hogy ennek alapelveitől az államok a mai napig nem tértek el későbbi megállapodásaik során (131–146. o.).

A kötet hetedik fejezete jogi szempontból kissé kakukktojásnak tűnhet, ugyanis az eddigi alapvetően közjogi beállítottságot töri meg, azáltal, hogy a világűrjog nemzetközi magánjogi kérdései mellett tisztán magánjogi problémákat is bemutat. Tari Fruzsina világűrjogász fejezete azzal foglalkozik, hogy milyen formában vonódhat be a magán-szektor a világűr kutatásába és felhasználásába, különbséget téve az ún. *upstream*, azaz az űrobjektumok gyártása, felbocsátása, üzemeltetése stb. és az ún. *downstream* – vagyis űrtechnológiákra vagy azok alkalmazására épülő közvetlen vagy közvetett szolgáltatások – űrtechnológiák között. Utóbbi szolgáltatások közül a fejezet részletesen foglalkozik a távközlési-, elektronikus hírközlő és média-, a navigációs-, például GPS, illetve földmegfigyelési szolgáltatásokkal. Ezt követően a szerző bevezeti az olvasót a nemzetközi magánjog rendszerébe és aprólékosan tárgyalja a mobil berendezésekkel kapcsolatos nemzetközi érdekekről szóló 2001. évi fokvárosi egyezményt, illetve annak hatályba nem lépett, 2012. évi berlini kiegészítő jegyzőkönyvét. A fejezet ezután egy részletes ábra és egy „állatorvosi ló” segítségével mutatja be azokat a magánjogi szerződéseket, amelyek kapcsolódnak a fent említett űrtechnológiákhoz, így különösen, de nem kizárólagosan foglalkozik a műholdfejlesztési, valamint a felbocsátási és az üzemeltetési szerződésekkel is (147–161. o.).

A tankönyv egy rendkívül izgalmas fejezete – szám szerint a nyolcadik – foglalkozik az égitestek erőforrásainak

kiaknázásával (vagy ahogy a köznyelvben helytelenül elterjedt: űrbányászattal). A fejezet szerzői Punczman Ádám Tamás, a Világűr Társadalomtudományi Kutatóműhely megbízott kutatója és Sulyok Tamás. A szerzők az égitestek erőforrásai kiaknázásának jelentőségével, ténybeli alapjaival indítják a témakör bemutatását, majd ismertetik azt a két kötelező erővel is rendelkező nemzetközi szerződést, amely rendelkezéseket tartalmaz az „űrbányászattal” kapcsolatban. Ezek a világűrszerződés és a Hold-megállapodás, azzal, hogy ez utóbbi szabályai a konkrét tevékenységre képes államokat kötelező hatály elismerésének hiányában nem fogják kötni. A fejezet részletesen szól a kötőerővel nem rendelkező 2020. évi Artemisz-megállapodásról, amely amerikai kezdeményezésre jött létre, és a Hold, az üstökösök, valamint a kisbolygók békés célú polgári kutatásának és felhasználásának terén folytatott együttműködés elveit határozza meg. A szerzők az alkalmazandó nemzetközi jogi szabályozás mellett analógiák bemutatására is vállalkoztak, azaz olyan – nemzetközi jog által már szabályozott – területeket jellemeznek, ahol egy adott térség erőforrásainak kiaknázására különböző megoldások alakultak ki. Ennek megfelelően a fejezet foglalkozik a nyílt tengeri halászat, a tengerfenék és az Antarktisz erőforrásainak felhasználásával. Ezek bármelyike szolgálhat egy jövőbeni, világűrre alkalmazandó, hangsúlyozottan új szabályozás alapjául. Egyértelmű és/vagy alkalmazandó nemzetközi szerződéses rendelkezések hiányában minden esetben a nemzetközi szokásjog irányadó szabályaira kell támaszkodnunk. Mindezt a szerzők számos állam gyakorlatának bemutatásával és elemzé-

sével valósítják meg, így kitérnek különösen az Egyesült Államok, Luxemburg, az Egyesült Arab Emírségek és Japán nemzeti szabályozására is (163–179. o.). Külön kiemelés érdemel, hogy a szerzők nem foglalnak állást az égitestek erőforrásainak kitermeléséről folyó vitában, hanem arra szorítkoznak, hogy bemutassák az egymással szembeni álláspontokat, amely egy tankönyv esetében különösen üdvözlendő.

Az emberes űrrepülés jogi kérdéseinek bemutatását Sipos Attilától a kötet kilencedik fejezetében olvashatjuk. A fejezet áttekinti különösen az űrhajósokkal kapcsolatos nemzetközi és nemzeti jogi szabályokat, kitérve arra, hogy ki nevezheti magát űrhajósnak, és hogyan határozható el a „csupán” űrturistáktól, valamint arra, hogy milyen követelményeket támasztanak egyes államok az általuk űrhajósként felbocsátott személyekkel szemben. (Jómagam már sajnos a fogtömesen elbuknék.) Ezt követően a szerző vizsgálja az űrhajósok nemzetközi jogi értelemben vett jogállását, a mentés és hazaküldés, a joghatóság, valamint a kárfelelősség kapcsán. Érdekességként kiemelendő, hogy a fejezet kifejezetten foglalkozik a világűrben elkövetett bűncselekmények felett gyakorolt büntető joghatóság kérdésével, amelyhez valódi jogeseteket is társít (181–191. o.).

A kötet tizedik fejezete Daczi Diána, a Nemzeti Közszerológiai Egyetem doktoranduszától és Vári Péter, a Széchenyi István Egyetem egyetemi docensétől az űrtávközlés alapjait és szabályozását mutatja be. A szerzők részletesen foglalkoznak a téma természettudományos alapjaival, majd aprólékosan ismertetik a nemzetközi spektrumgazdálkodás szabályrendszerét, beleértve a nemzetközi frekvenciakoordinációs eljárást és a

Nemzetközi Távközlési Egyesület munkáját. A fejezet rövid kitekintést ad a magyar, nemzeti spektrumgazdálkodásról, illetve felvillantja a negyedik fejezetben említett, nemzetközi űrtávközlési szervezeteket, illetve azok „sorsát” a privatizációk és átszervezések után (193–217. o.).

A tizenegyedik fejezet a földmegfigyelés jogi kérdéseivel foglalkozik. A fejezet szerzője Tari Fruzsina. A fejezet a földmegfigyelés fogalmának meghatározásával kezdődik, ami voltaképpen „minden, a világűrből a Föld felszínének érzékelésére irányuló tevékenység, amelynek célja a természeti erőforrások kezelésének, a föld használatának, valamint a környezetvédelemnek a javítása.” (219. o.). A szerző ábrák segítségével ismerteti a földmegfigyelés jelentőségét a fenti területeken, beleértve annak technológiai alapjait is. Kötelező erejű univerzális nemzetközi szerződés hiányában a fejezet a világűrből a Földre irányuló távérzékelés alapelveiről szóló 41/65. sz. közgyűlési határozatot mutatja be szabályozási környezetként, majd rátér a 2005-re elkészült földmegfigyelési rendszerek globális rendszerére (GEOSS) és az ennek kivitelezésére létrehozott Földmegfigyelési Csoportra (GEO). A fejezet emellett figyelmet szentel a földmegfigyelés és a katasztrófavédelem problémájának és az Európai Unió földmegfigyelési programjának, az ún. Kopernikusz-programnak. A fejezet különleges érdeme, hogy részletesen foglalkozik a személyiségi jogok, azon belül is a személyes adatok védelméhez való jog és a földmegfigyelés kapcsolatával, ti. a földmegfigyelés során keletkezett adatok bizonyos esetekben tartalmazhatnak személyes adatokat, amelyek kezelésére, legalábbis nemzeti és/vagy szupranaci-

onális szinten magas szintű követelmények vonatkoznak (219–233. o.).

Kecskés Gábor és Mihálka György, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem megbízott oktatója a kötet tizenkettődik fejezetében a környezetvédelem és az űrszemét problémakörét boncolgatja. A fejezet a világűr és a környezetvédelemre vonatkozó nemzetközi jogi rezsím összekapcsolásával kezdődik, majd természettudományos alapokon mutatja be az űrszemét problémáját, elhatárolva azt más hasonló jelenségektől, és kitér különösen az űrszemét csökkentését vagy ártalmatlanítását célzó szabályozásokra is. A szerzők az űrszemét gyakorlati előfordulásaival zárják a fejezetet, kiemelve, hogy a manapság még elvétve előforduló probléma szignifikánsan növekedhet a jövőben, így megoldása mind műszaki, mind pedig jogi értelemben prioritásként kezelendő (235–246. o.).

A kötet tizenharmadik fejezete az űrobjektumok forgalomirányításáról szól Tari Fruzsina tolmácsolásában. A forgalomirányítás – mint műszaki és jogi szabályok összessége – szabályozza az űrobjektum biztonságos felbocsátását, üzemeltetését, illetve visszatérését a Földre. A szerző külön figyelmet szentel az ún. megakonstellációknak, azaz a több száz vagy akár ezer műholdból álló, szolgáltatást nyújtó rendszereknek is. A fejezet a forgalomirányítás tekintetében számos szabályozandó témakört azonosít, amelyhez megfelelő intézményi keret kialakítása is szükséges. A szerző a fejezetet egy európai kitekintéssel zárja, amelyben az Európai Unióra és az Európai Űrügynökségre helyezi a hangsúlyt. (247–253. o.).

Bartóki-Gönczy Balázs a kötet tizenegyedik fejezetében az űrtevékenység nemzeti szintű szabályozását vizsgálta.

A fejezet a nemzeti szabályozásokhoz elengedhetetlen kötelező erejű és *soft law* jellegű nemzetközi jogi kereteket tekinti át, majd megállapítja a nemzeti szabályozás szükségességét. A szerző ezt követően a nemzeti szabályozások egyes tartalmi elemeit mutatja be az Egyesült Államok, az Oroszországi Föderáció, a Kínai Népköztársaság, valamint az európai államok gyakorlatán keresztül. A fejezet ez utóbbi, tehát az európai államok gyakorlatát elemző része a legrészletesebb, külön foglalkozik az Európai Unió és az Európai Űrügynökség által meghatározott keretekkel, valamint szól a nemzeti szabályozások tárgyi és személyi hatályáról, az engedélyezés és felügyelet problémáiról, valamint a felelősségi kérdésekről (255–266. o.).

A kötet utolsó és egyben tizenötödik fejezetében Horváth Attila, a Magyar Honvédség Modernizációs Intézetének osztályvezetője, valamint a Világűr Társadalomtudományi Kutatóműhely kutatója és Sipos Attila a világűr katonai célú felhasználását vizsgálja. A fejezet egy rövid történeti áttekintés után azzal a kérdéssel foglalkozik, hogy milyen formában jelenhet meg a világűr a fegyveres konfliktusokban, azaz milyen fajta támadásokra kerülhet sor egy fegyveres összeütközés során, pl. az űrrendszer földi komponensének megtámadása, vagy a földi és a világűrbeli rendszerek kapcsolatának támadása közvetlenül a világűrben való erőszak alkalmazásával, kinetikus vagy éppen kibereszközökkel. A szerzők ezt követően részletesen foglalkoznak azokkal a nemzetközi szerződéssekkel, amelyek szabályozási alapot nyújtanak a világűrbeli erőszak alkalmazáshoz. A teljesség igénye nélkül ezek az ENSZ Alapokmánya, a különböző leszerelési szerződések, valamint a világ-

űrszerződés és a Hold-megállapodás. A fejezet lezárása előtt kitér különböző kötelező erővel nem rendelkező dokumentumokra, és végül hitet tesz a világűr katonai felhasználása szabályozásának szükségessége mellett (267–289. o.).

3. Röviden célszerű összefoglalni a kötet erényeit. Mindenképpen hangsúlyozandó, hogy a könyv olvasása közben egy pillanatig sem felejt el az olvasó, hogy tankönyvet tart a kezében. A fejezetek logikusan követik egymást, építkeznek egymásra, és annak ellenére, hogy azokat más-más szerzők jegyzik, a szerkesztők láthatóan törekedtek arra, hogy a felesleges ismétléseket elkerüljék, kiküszöböljék, ami azonban nem ment annak a rovására, hogy a tankönyvektől elvárható vissza- és előre utalások, valamint állítások megerősítése elmaradjon. Az egész kötetet áthatja, hogy a biztos alapokon nyugvó természettudományos, műszaki ismeretek alapszintű átadása feltétlenül szükséges a téma mély megértéséhez, amelyet konkrét fejezetek önállóan, mások pedig ezekre való visszautalások formájában garantálnak. Külön kiemelés érdemel, hogy a fejezetek az egyes témákhoz kapcsolódó problémák során azt több oldalról is körüljárják, az ismertetések nem egyoldalúak, és a vitás kérdések eldöntését, az abban való véleményformálást is az olvasóra bizzák. A kötetet összehasonlítva más hasonló, külföldi szakirodalommal megállapítható, hogy a feldolgozott témák nagyban fedik egymást, sőt a *Világűrjog* bizonyos tekintetben részletesebb is a versenytársaknál⁴ így a kötet

nemzetközi viszonylatban is kiemelkedő eredmények tekinthető.

A következőkben szeretnék kitérni néhány kisebb jelentőségű hiányosságra, illetve kritikai észrevételre a kötettel kapcsolatban, amelyek célja a tankönyv következő kiadásainak fejlesztése. A kritikai észrevételeimet két részre oszthatjuk: formai-szerkesztési, illetve tartalmi jellegűekre.

Elsőként meg kell jegyezzem, hogy a kötet nagyon lassan olvasható. Ennek nem a szöveg bonyolultsága az oka, hanem inkább az, hogy a könyv vékony margókkal és tömött sorokkal dolgozik, láb és fejléc nélkül, ami sok szemmozgásra kényszeríti az olvasót. A jövőben javasolt lehet az olvashatóság javítása, illetve iránymutató fejlécek használata, ami alapján gyors keresés közben is mindig tudhatja az olvasó, hogy éppen melyik fejezetnél tart.

Szintén a formai és szerkesztési kérdések között említhető, hogy szerintem szerencsésebb lett volna az űrobjektumok forgalomirányításáról szóló tizenharmadik fejezet tartalmát elszórtan, a többi fejezet részeként kezelni. A fejezet a jelenlegi formájában a többi részhez képest rövid, és olyan kérdéseket tárgyal, amelyek máshol is előkerülnek. Példának okáért a megjelenő kártérítési jellegű problémák (249. o.) a kártérítési fejezet körében, a regisztrációs kötelezettség (249–250. o.) pedig a nemzet-

Policy (New York: Springer 2013), <https://doi.org/10.1007/978-1-4614-7870-6>; Gabriella CATALANO SGROSSO: *International Space Law* (Vicchio: Logisma 2011); Tanja MASSON-ZWAAN – Mahulena HOFMANN: *Introduction To Space Law* (Philadelphia: Wolters Kluwer 2019); Marcus SCHLADEBACH: *Weltraumrecht* (Tübingen: Mohr Siebeck 2020), <https://doi.org/10.1628/978-3-16-158267-7>.

⁴ Steve MIRMINA – Caryn SCHENEWERK: *International Space Law and Space Law of the United States* (Northampton: Ee 2022), <https://doi.org/10.4337/9781788117890>; Fabio TRONCHETTI: *Fundamentals of Space Law and*

közi jogi szabályozást taglaló részben is elhelyezhető lenne.

Ezzel át is térek a tartalmi jellegű hiányosságokra, illetve kritikai észrevételekre. Elsőként apróbb kritikai megjegyzésként fel kell vessem, hogy állásponatom szerint nem feltétlenül célravezető Magyarországot „főbb úrhatalomként” aposztrofálni azáltal, hogy Indiát követően helyezzük el, a világűr-politika fejlődése és irányai című fejezetben (69–73. o.). Úgy vélem megfelelőbb lett volna Magyarországnak külön pontot szentelni, ezzel elkerülve a fenti félreértés lát-szatát is.

További tartalmi kritikai észrevétel, hogy a kárfelelősségi fejezet egy hangsúlyos kérdésben, tankönyvi mércével félreérthető megfogalmazást tartalmaz, amely így egy hallgató számára önellentmondásnak tűnhet. Egy helyen a fejezet úgy szól, hogy „[k]övetkezőképpen egyelőre államtól elkülönült entitások (például jogi személyek, azaz a megakonstellációkat üzemeltető magánvállalatok) felelősségének kérdései a nemzetközi szerződés alapján nem vehetők fel” (137. o.). Ez az állítás önmagában helyes, ugyanakkor talán helyénvalóbb lett volna kihangsúlyozni, hogy itt a szerző a nem állami szereplő önálló – nemzetközi jogon alapuló – felelősségének hiányáról beszél, nem pedig arról, hogy felelősségi vákuum keletkezne nem állami szerepelők magatartása esetén. Ez ugyanis ellentétes lenne a világűrszerződés VI. cikkével, miszerint az államok felelősek nemzeti tevékenységeikért, amit a fejezet később maga is kiemel (143. o.).

Szintén kritikai észrevételként fogalmazható meg, hogy a címében a világűrjog nemzetközi magánjog kérdéseivel foglalkozó fejezet nem definiálja a

nemzetközi magánjogot, holott a kötet – tankönyvi jellege – ezt megkívánna, ahogy számos más fejezet is fogalomismertetésekkel kezd. Ebből ered az a további általam lényegesnek tartott probléma, hogy a nemzetközi magánjog se nem nemzetközi, se nem magánjog⁵ jellegű, így a fejezetben elszórtan megjelenő magánjogi utalások nem mindenhol helytállóak. Tankönyv lévén szerencsésebb lett volna a fenti elhatárolás megtétele, majd következetes, helyes használata, főként, hogy a fejezetben megjelenő egyes szerződéstípusok alapvetően magánjogi szerződések (159–161. o.), a nemzetközi magánjog legfeljebb nemzetközi elem megléte esetén érvényesül, de már közjogi szabályként. További, a fejezethez tartozó tartalmi pontatlanság, hogy véleményem szerint a fejezetben érintett sajátos szerződések nem minden esetben minősíthetők az ott előadott egyszerűséggel vállalkozási és/vagy megbízási szerződésként. A műholdfejlesztési szerződés példának okáért inkább tekinthető vegyes szerződésnek,⁶ tekintettel arra, hogy a vállalkozási szerződéses elemek keverednek a megbízási típusú rendelkezésekkel, úgy, mint a műhold megfelelő működésére való törekvés, eredmény garántálása nélkül (157. o.).

Véleményem szerint a földmegfigyelés jogi kérdéseivel foglalkozó fejezetben szükséges lenne egy rövid indokolás a tekintetben, hogy miért az Általános Adatvédelmi Rendelet (GDPR)⁷ alapelvei

⁵ BURIÁN László – RAFFAI Katalin – SZABÓ Sarolta: *Nemzetközi magánjog* (Budapest: Pázmány Press 2018) 53–54.

⁶ PAPP Tekla: *Atipikus szerződések* (Budapest: HVG-Orac 2019) 46.

⁷ Az Európai Parlament és a Tanács 2016/679 rendelete (2016. április 27.) a természetes személyeknek a személyes adatok kezelése tekintetében

mentén mutatja be a szerző a földmegfigyelés során követendő adatvédelmi elveket (228–231. o.), amikor a GDPR köztudottan egy nagyon magas védelmi szintet biztosít a személyes adatok számára, amely koránt sem univerzális gyakorlat a nemzetközi közösség valamennyi tagja számára.

Végül, de nem utolsósorban a világűr katonai célú felhasználásával foglalkozó fejezetben hiányoltam a humanitárius nemzetközi joghoz kapcsolódó problémák felvetését. Példának okáért vizsgálható, hogy a világűrben zajló fegyveres összeütközések során alkalmazható-e a fegyveres konfliktusok joga? Amennyiben igen, mi minősül támadásnak: egy űrobjektum megsemmisítése, vagy elengedő annak más módon való használhatatlanná tétele, esetlegesen zavarása? Támadhatók-e a nem állami szereplők

által felbocsátott űrobjektumok? Ezek mind olyan kérdések, amelyek a közeljövőben nemcsak a *science fiction* vagy éppen a *sitcom*⁸ világában jelenhetnek meg, hanem a való életben is.

4. A fentiek alapján egyértelmű, hogy a *Világűrjog* egy olyan átfogó kötet, amely megtalálta a kellő egyensúlyt a hallgatók számára könnyen hasznosítható és biztos alapokon nyugvó tudás nyújtására képes tankönyv és a szakmailag megalapozott, a világűrjog hazai művelését előremozdító tudományos munka között. Véleményem szerint a szerzők és a szerkesztők joggal lehetnek büszkéek a most megjelent munkára, amely méltó Magyarország első világűrjogi tankönyvéhez, illetve második ilyen témájú, magyar nyelvű kötetéhez.⁹

Kis Kelemen Bence*

tétében történő védelméről és az ilyen adatok szabad áramlásáról, valamint a 95/46/EK rendelet hatályon kívül helyezéséről (Általános adatvédelmi rendelet).

⁸ Lásd pl. *Space Force* (televíziós sorozat, 2020–2022), alkotók: Steve CARELL – Greg DANIELS.

⁹ Az első ilyen monográfia: GÁL Gyula: *Világűrjog* (Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó 1964).

* PhD, egyetemi adjunktus, PTE ÁJK, 7622 Pécs, 48-as tér 1. E-mail: kis.kelemen.bence@ajk.pte.hu.

ERDŐS CSABA – LÁPOSSY ATTILA – POZSÁR-SZENTMIKLÓSY ZOLTÁN – SMUK PÉTER (SZERK.): KUKORELLI-KOMMENTÁR (BUDAPEST: GONDOLAT KIADÓ 2022) 476.

<https://doi.org/10.51783/ajt.2022.4.07>

Nehéz fába vágja a fejszéjét, aki recenziót szeretne írni egy kötetéről, amely magát is rendhagyóként definiálja. Ugyanis, a Gondolat Kiadó gondozásában idén megjelent, Kukorelli István egyetemi tanár hetvenedik születésnapja alkalmából született közel ötszázoldalas kötet kommentárnak nevezi magát, amely – a jogtudományban legalábbis – alkotmányokhoz, valamely jogág átfogó szabályait kódexbe foglaló törvénykönyvei részletes magyarázatához szokott készülni, a hatékonyabb alkalmazás, értelmezés, a jobb megértés céljából.

A műfaj választását indokló „jobb megértés” itt azt a célt szolgálhatja – a szerkesztői előszó szerint is –, hogy Kukorelli István összetett és szerteágazó, több évtizedes szakmai munkásságát, de személyét is megismerhesse a szélesebb közönség, amennyire a szerzők saját választásuknak megfelelő szubjektív hívószavaira felfűzött változatos terjedelmű, stílusú és tartalmú szócikkeiből lehetséges.

Kukorelli István nemcsak egyetemi berkekben, gazdag életművet magáénak tudó kutatóként, az MTA doktoraként lehet ismert, aki vezetése alatt nemcsak a szinte fogalomná nemesült ELTE Alkotmányjog Tanszéket varázsolta pezsgő szakmai, a tudományos-oktatói utánpótlás nevelésben élen járó műhellyé, hanem a tudását a köz szolgálatába is állította a szó legnemesebb értelmében, hiszen már a Nemzeti Kerekasztal tárgyalásokon, s

a rendszerváltást követő alkotmányozás folyamatában, majd az Országos Választási Bizottság munkájában elnökként is részt vett. Később, miután – a személyét övező tiszteletet jól mutatóan, manapság bármilyen posztnál egyre ritkább – hatpárti konszenzussal alkotmánybíróvá választották, számos olyan döntés előadó alkotmánybírója vagy párhuzamos indokolások és különvélemények szerzője volt, amelyek a mai napig hivatkozási alapot nyújtanak a jogtudomány számos területén.

A Kukorelli-kommentár kilencvenöt szócikkét a felkért szerzők, az ünnepelt névadó tanítványai, pályatársai, barátai jegyzik, s egy „komplex, a szakma, a közélet és a közösségek működése, valamint az emberi viszonyok vonatkozásában is teljes és érvényes, mintaadó értékkatalógust rajzolnak fel”.¹

A jubilánusra maximálisan illik az alkotmányjogász azon meghatározása: „a politikai, közéleti vízió, személyes függetlenség, a tudományos hitelesség, az önkritika és az önvizsgálat. Emellett legalább ilyen fontos az a sajátos stílus, amely formálta azt több generáció számára, hogy hogyan írjunk érthetően, befogadhatóan alkotmányjogi kérdésekről”. (20. o.)

Tekintettel arra, hogy a kötet névadója 1976 óta megszokás nélkül az

¹ Lásd: <https://www.ajk.elte.hu/content/kukorelli-istvan-70.t.6002>.

ELTE ÁJK (de más egyetemek) oktatója, iskolateremtő professzor is, ezért természetesen a 'Tanár', 'Tehetséggondozás', 'Versenyképes felsőoktatás', 'Jogászképzés', 'Kollegialitás', 'Szakkollégium', 'Szakmai műhely', 'Közös munka' szócikkek is megjelennek. Ezekben a szerzők felidézik az ünnevelt oktatói- és tehetséggondozói tevékenységét, amellyel bepillantást engednek nyújtani abba, hogy milyen kivételes (és ritka) az az oktató, aki pályája során valamennyi pozícióban elhivatott motorként dolgozik, legyen szó a nyolcvanas években a Fiaatal Oktatók Fórumáról, a Bibó István Szakkollégiumról vagy az ELTE ÁJK Alkotmányjogi Tanszékéről és Doktori Iskolájáról.

Olyan írásokat is találhatunk a kötetben, amelyek Kukorelli oktatói, kutatói, alkotmánybírói tevékenységéhez kapcsolódónak, mint például az 'Alkotmánybíráskodás', 'Alapjogvédelem', 'Etnikai identitás', 'Decentralizált alkotmánybíráskodás', 'Jogállam', 'Közigazgatás', 'Önkormányzati alapjogok', 'Testi integritás', 'Többségi elv', 'Összehasonlító alkotmányjog', 'Védőoltás' szócikkek, amelyek többsége esetében a szerzők jól kombinálták az a személyes reflexiót, közvetlen élményeik felidézését a saját kutatási területükhöz, szakmai munkájukhoz kapcsolódva, sok esetben Kukorelli tudományos munkáira, vagy alkotmánybíróként jegyzett döntéseire, különvéleményeire hivatkozó rövidebb-hosszabb eszmefuttatásokkal. Így ezekben a szócikkekben a jog iránt fogékony – de nem feltétlenül jogász végzettségű – olvasó is fontos adalékot kap egy-egy téma értelmezéséhez, s ily módon a kötet a választott műfajának megfelelően látja el a feladatát.

Tudományos relevanciájú szócikkek ezek, amelyek gazdagítják a jogi kérdéseket tárgyaló szakirodalmat, s együt-

tal hajtanak főt a kötet névadója előtt. A 'Nemzeti jelképek' szócikk részben arra a munkára, munkásságra épül, amelyet Kukorelli végzett a Szent István államalapításának emlékére és a Szent Koronáról szóló 2000. évi I. törvény előkészítésekor. Ahogyan a cikk szerzője fogalmaz, „szavai nyomán a Szent Korona élővé, napjaink közjogi szereplőjévé vált, miközben e szavak magától értetődő finom tapintattal kerültk el az akkor már igencsak intenzíven jelen lévő, a Szent Koronának valódi hatalmat tulajdonító alternatív megközelítések csapdáját.” (285. o.) Szent István, mint meghatározó történelmi személyiségünk, „tetthazafi” egyébként Kukorelli számára vallottan régi példakép (a másik két István: Bibó István és Széchenyi István mellett), amelyet nemrég megjelent kötetében² részletesebben is megismertet az olvasóval. A szócikk kitér arra is, hogy a törvény elfogadását követően, Kukorelli már alkotmánybíróként a 13/2000. (V. 12) AB határozatban is foglalkozott a jelképek kérdéskörével, védett jogi tárgyként való megjelentetésükkel, amelyek folyamánként rögzíthető, mind a törvény, mind a citált AB határozatból következően, hogy a Szent Korona a büntetőjog által is védett nemzeti jelképpé vált (Btk. 334. §.).

Kukorelli alkotmánybírói szerepvállalása több felkért szerzőt is megihletett. Az 'Alkotmánybíró' szócikkben a – maga jelenleg az Alkotmánybíróság elnöki tisztét betöltő – szerző úgy fogalmaz, hogy „Kukorelli István nemcsak kiváló alkotmányjogász és tanító, de a magyar Alkotmánybíróság egyik legkiválóbb alkotmánybírója is. Mi sem példázza

² KUKORELLI István: *Három István, három nemzeti ünnep, három példakép* (Budapest: Méry Ratio 2021).

ezt jobban, minthogy 1999-ben egészen kivételes módon, hatpárti egyetértéssel választották a magyar Alkotmánybíróság tagjává. Hivatalának 9 éve alatt 228 ügynek volt előadó alkotmánybírója, melyek közül 163 határozat született. Alkotmánybíróként 23 különvéleményt fogalmazott meg, amelyeket akadémiai munkatársai önálló kiadványként jelentettek meg.” (16. o.)

Az már önmagában jelzésértékű, hogy a taláros testület többségének támogatását nem élvező, különvéleményei olyan minőségűek és maradandóak a jogtudomány szempontjából is, hogy önálló tudományos kötetben foglalták össze,³ ugyanakkor előrevetítik azt is, hogy Kukorelli többségi támogatást szerző határozatai meghatározóak a demokratikus jogállam és jogrend alkotmányos követelményeinek érvényesítése szempontjából.

Számos, a magyar választási rendszerrel szembeni alkotmányos garanciákat erősítő választási és népszavazási ügyben volt előadó alkotmánybíró (pl. 22/2005. (VI. 17). AB határozat), de tárgyalják a kötetben a „névjog alapítéletének számító” (108. o.), Kukorelli által is támogatott 58/2001. (XII. 7) AB határozatot, ahogyan az 'Etnikai identitás' szócikk szerzője fogalmaz, „jelentős hatást gyakorolt a jogalkotásra és az ombudsmani jogvédelemre, emellett későbbi alkotmánybírói határozatokban is referenciapont.” (110. o.)

A 'Testi integritás' szócikk inspirációját az életkorhoz kötött kötelező védőoltással kapcsolatos 39/2007. (VI. 20.)

AB határozat adta, amelynek előadó alkotmánybírója Kukorelli volt. A határozat érvelésében következetesen vitte végig a testi integritáshoz való jog korlátozásának szükségességi-arányossági tesztjét, s mondta ki, hogy a testi integritáshoz való jog attól függetlenül illeti meg az egyént, hogy döntésképesnek minősül-e vagy hogy gyakorolni tudja-e az önrendelkezés jogát. A szócikk szerzője úgy fogalmaz, hogy „az indoklás mind formájában, mind tartalmában zsinórmértékül szolgálhat az alkotmánybírói gyakorlat számára, emellett pótolhatatlan demonstrációs eszköz az alapjogi oktatásban.” (415. o.) Ez a határozat dogmatikai jelentőségének tekintett egyrészt, mert egyértelmű distinkciót tett az önrendelkezési jog és a testi integritáshoz való jog kapcsán, másrészt annak az elvi tételnek a megerősítő rögzítése miatt, hogy az egészséghez való jog alanyi oldala az önrendelkezéshez való jogban, illetve az egyén testi-lelki integritáshoz való jogában ragadható meg. Mind ez az elvi tétel, mind e védőoltások kapcsán kimondott alapjog-korlátozása arányossága vonatkozásában való álláspont az Alaptörvény keretei között is támogatást élvez. (Lásd például a koronavírus-oltásokra vonatkozó jogszabályi rendelkezések elleni alkotmányjogi panaszok kapcsán meghozott legújabb alkotmánybírói döntéseket (3537/2021. (XII. 22.) AB határozat, 3128/2022. (IV.1) AB határozat).

A kötet névadója, habár ez a közel százszázalékos kötet témáinak komplexitásából és terjedelméből magából is világosan kitűnik, nemcsak a közért tevékenykedő, jogtudós, akadémikus mivolta miatt áll köztisztviselőben, hanem emberként is, ahogyan azt jól illusztrálják a számos, a maga területén elismert szerző

³ SMUK Péter (szerk.): *Különvéleményen – a jogállamért. Kukorelli István Alkotmánybíró különvéleményei 1999–2008* (Győr: DF-ÁJK, Alkotmányjogi és Politikatudományi Tanszék 2012).

szubjektív reflexiói is. A tudomány számára is hozzáadott értékkel bíró szócikkeinek a jubiláns személyére vonatkozó kitételei, s különösen az önálló, informálisabb szócikkek, mint a volt pannonhalmi főapát által írt 'Barátság' vagy az Alkotmánybíróság korábbi elnöke, Bihar Mihály által jegyzett 'Bölcsesség', a Nagycsaládosok Országos Egyesülete nevében beküldött 'Civil kurázi', vagy a 'Cseh Tamás', 'Erkölc', 'Értékrend', 'Hiteles őrző', 'Humanista', 'Szépirodalom' (mert, hogy egy „jogász ne csak jogszabályokat és szakirodalmat olvas-

son, hanem szépirodalmat is, mégpedig rendszeresen – vallja Kukorelli István” [390. o.] vagy a futball iránti szeretetét is megmutató 'Fair player', 'Labdarúgás' s a szülőfaluját idéző 'Tét' szócikkek egy nemcsak (köz)tisztelt, de nagyon szeretett embert is megmutatnak.

Jelen recenzió szerzője is csatlakozik az ünneplőkhöz, s a kötet névadója iránti tiszteletet és szeretetet demonstrálandó ajánlja e kötetet a szélesebb olvasóközönségnek.

Lux Ágnes*

* PhD, TK, tudományos munkatárs, Gyerekesély-kutató Csoport. 1097 Budapest, Tóth Kálmán u. 4. E-mail: lux.agnes@tk.hu.

CHRONOWSKI NÓRA – SZENTGÁLI-TÓTH BOLDIZSÁR – SZILÁGYI EMESE (SZERK.): DEMOKRÁCIA-DILEMMÁK. ALKOTMÁNYJOGI ELEMZÉSEK A DEMOKRÁCIAELV ÉRTELMEZÉSÉRŐL AZ EURÓPAI UNIÓBAN ÉS MAGYARORSZÁGON (BUDAPEST: ELTE EÖTVÖS KIADÓ 2022) 375.

<https://doi.org/10.51783/ajt.2022.4.08>

Demokrácia-e Magyarország? Van-e az Európai Unióban demokráciadeficit? A recenzió középpontjában álló kötet címe arra a jelenségre rezonál, hogy napjainkban a demokrácia fogalmával kapcsolatban legalább annyi dilemma jelenik meg a nyilvános térben, mint biztos állítás. A szerkesztők jó érzékkel választották témát: elég csak arra a friss hírre gondolni, hogy az Európai Parlament sajtóközleményébe az a kijelentés került bele, hogy hazánk nem tekinthető demokratikus államnak.¹ Az ehhez hasonló politikai-közéleti hullámverések hozzájárulnak ahhoz, hogy a tudományos és a szélesebb közvélemény tagjai egyaránt érdeklődéssel vegyék kezükbe ezt az újonnan megjelent tanulmánykötetet. Ez a recenzió azzal segíti az összes leendő olvasót az eligazodásban, hogy bemutatja a könyvben szereplő tizenhárom tanulmányt, amit a szerkesztők négy tartalmi csomópont köré rendeztek.

¹ A plenáris ülés napirendjének előzetes összefoglalója: www.europarl.europa.eu/news/en/agenda/briefing/2022-09-12/3/hungary-can-no-longer-be-considered-a-full-democracy-meps-set-to-declare. A jelentés végleges szövege valamivel finomabban fogalmaz.

NÉPURALOM ÉS AZ EURÓPAI UNIÓ²

Az első fejezet két olyan tanulmányt tartalmaz, amit ugyanaz a szerzőpáros írt, ugyanazt a viszonyrendszert helyezve a középpontba: Chronowski Nóra és Vincze Attila mindkét esetben európai uniós vonatkozásban vizsgálja a demokrácia kérdéseit. Első helyen szereplő tanulmányuk egyenlő figyelmet szentel a demokrácia és a jogállam elvének. A szerzők arra hivatkozva jelölték ki vizsgálati tárgyának ezt a két fogalmat, hogy az EUSZ 2. cikkének köszönhetően mindkettő normatív erejű.

Az elemzés két része között látványos különbségek azonosíthatók. Szembetűnő, hogy a demokráciaelvről szóló oldalakat kizárólag elméleti fejtegetések töltik ki, miközben a jogállam elvét gyakorlati szemszögből tárgyalják a szerzők, az Európai Unió Bírósága több határozatára is utalva. Ezekből a döntésekből olvasható ki a meglehetősen kezdetleges joggyakorlat arra vonatkozóan, hogy az EUSZ 2. cikkében foglalt jogállamelv miként kényszeríthető ki a tagállamokkal szemben (38–42. o.). Ha a demokráciaelvvvel kapcsolatban is tetten érhetőek lennének hasonló tendenciák,

² A recenzió alcímei és a kötet fejezetcímei nem egyeznek egymással.

a szerzőpáros nyilvánvalóan nem hagyta volna figyelmen kívül őket. Ebből az a következtetés vonható le, hogy a jogállamelv normatív tartalmának körvonalai kezdenek kialakulni az uniós jogban, míg a demokráciaelvről ez lényegében egyáltalán nem mondható el. Említésre méltó, hogy a kötet előszavában alapvetően ugyanez a megállapítás olvasható, csak absztrakt módon megfogalmazva és mélyebb alátámasztás nélkül (8. o.).

A Chronowski–Vincze-szerzőpáros második tanulmányában az Európai Unió nem uniós jogi, hanem belső jogi nézőpontból jelenik meg. A szerzők összegyűjtötték a 2004 óta megfogalmazott, uniós ügyeket érintő hazai népszavazási kérdéseket, és megvizsgálták a hozzájuk kapcsolódó joggyakorlatot. A tanulmány olyan csoportosítást alkalmaz, amelyet a nemzetközi szakirodalomból kölcsönöz (51. o.): elkülöníti egymástól a csatlakozással, a szerződés módosítással és az uniós politikákkal kapcsolatos népszavazási kezdeményezéseket. Tekintettel a módszertan európai szintű beágyazottságára, a szerzők megállapításai bizonyosan nagy érdeklődésre tartanak számot a külföldi összehasonlító jogászok körében, így érdemes lenne az írást angol nyelven is publikálni.

A DEMOKRÁCIA KÖZVETETT ÉS KÖZVETLEN FORMÁJA

Általánosan elfogadott tétel az alkotmányjog-tudományban, hogy a demokráciának két típusa van: a közvetett és a közvetlen demokrácia.³ A második fejezet már a címében is – Választás és nép-

³ Tóth J. Zoltán: „A demokrácia és a jogállamiság kapcsolata” *Jogtudományi Közlöny* 2019. 305–312.

szavazás – ezt a kettősséget követi, az itt helyet kapó négy tanulmány pedig arányosan oszlik meg a két nagy téma között.

A szerkesztők első helyre két olyan tanulmányt tettek, amelyek a népszavazásokkal kapcsolatban járnak körül egy-egy részterületet. Ez a sorrendiség az Alkotmánybíróságnak azt a klasszikusnak nevezhető elvi tételét idézheti fel az olvasóban, hogy bár a közvetlen hatalomgyakorlás kivételes a magyar jogban, „megvalósulása eseteiben a képviselői hatalomgyakorlás formája fölött áll” [52/1997. (X. 14.) AB határozat, ABH 1997, 331.].

Kukorelli István, Milánkovich András és Szentgáli-Tóth Boldizsár tanulmánya a népszavazási jogorvoslatokról szól, amelyek jelentős átalakuláson mentek keresztül az Alaptörvény és az Nsztv. elfogadásának hatására. A szerzők célja az volt, hogy értékeljék a normák változásait az új gyakorlat tükrében.

Jól kifejezi a három szerző álláspontját az írás címe: az új rendszert modellváltásként karakterizálják, és nem tüntetik fel úgy, mint aminek hatalmas befolyása lenne a népszavazáshoz való jog gyakorlásának szempontjából. Sokkal nagyobbban és problematikusabban látják annak hatását, hogy az elmúlt években egyre tágabban értelmezték a jogalkalmazók a kérdés egyértelműségének követelményét. Ez viszont tartalmi kritika a szerzők részéről, ők is kiemelik, hogy nincs közvetlen köze a jogorvoslati modell átszabásához. Ennek az összefüggésnek a feltárása a tanulmány egyik legértékesebb hozzájárulása a népszavazási jogról szóló szakirodalomhoz. Emellett az egyértelműségi kritériummal kapcsolatos gyakorlatról írottak azt is segítenek megérteni az olvasók szá-

mára, hogy 2008 óta miért akadt fenn az összes nem kormányzati kezdeményezésű népszavazási kérdés a jogorvoslati szűrőkön.

A tanulmány nagy hangsúlyt fektet az Alkotmánybíróság szerepére ebben az új modellben. Az elmúlt hónapok során hozott alkotmánybíróági döntések – amelyekre a kötet megjelenésének dátumából adódóan nem tér ki a szöveg – új megvilágításba helyezik a szerzők egyes megállapításait. Mint ismeretes, az Alkotmánybíróság befogadott egy népszavazási kérdést jóváhagyó kúriai döntéssel szembeni indítványt, amely egy olyan magánszemélytől származott, aki a bírósági eljárásban egyáltalán nem vett részt.⁴ Feltételezhető, hogy a szerzők az érintettségnek ezt a rendkívül tág felfogását nem helyeselnék, hiszen már a korábbi gyakorlatot is diszfunkcionálisnak tekintik (90. o.). A tudományos diskurzus sokat nyerne azzal, ha a közeljövőben erről a kérdéstről ők maguk fejtenék ki az álláspontjukat.

A kormány által feltett népszavazási kérdések jogintézményét járja körül a népszavazási jog területét feltáró második tanulmány, amely szerzője Szilágyi Emese. A szerző vizsgálatának középpontjában az általa kormánykampánynak nevezett jelenség áll – vagyis az az esetkör, amikor a Kormány kampányt folytat az általa kezdeményezett népszavazás kimenetelének befolyásolása érdekében. A tanulmány legfőbb érnye, hogy nem elégszik meg kritikai megjegyzések megfogalmazásával a kampányszervezők és a jogalkalmazók irányába, hanem azt is leírja a szerző, hogy mit tekintene ideális állapotnak. Szilágyi a Kormány által kezdeményezett nép-

szavazás alkotmányos funkciójából azt vezeti le, hogy a végrehajtó hatalomnak tájékoztatási, nem pedig kampánykötelezettsége van. Ezt az álláspontját politikatudományi érvekkel is alátámasztja (114. o.).

Miután a kéziratot a 2022-es (választási és) népszavazási kampány kezdete előtt lezárták, a legfrissebb események – az előző tanulmányhoz hasonlóan – itt sem kerülnek szóba. Emiatt potenciális kutatási irányként kínálkozik a 2016-os és a 2022-es kormánykampányok összehasonlítása.

A fejezetben szereplő harmadik tanulmányban az olvasó már a közvetett demokráciával kapcsolatos kérdésekkel találkozhat. Pap András László és Szentgáli-Tóth Boldizsár közös munkája a választási regisztrációval kapcsolatos alkotmánybíróági határozat részletes elemzését adja. A szöveg leíró hangnemben készült, és a határozat tartalma mellett bemutatja a döntés tágabb kontextusát is, ismertetve az alkotmánybíróági eljárás hátterét és utóéletét egyaránt. A szerzők átláthatóan rendszerezik mind a rendelkező részben, mind a párhuzamos indokolásokban és a különvéleményekben szereplő érveket. Kiemelik, hogy a határozat jelentőségét az adja, hogy az Alaptörvény hatálya alatt ez volt az egyetlen alkalom, amikor az Alkotmánybíróság választási anyagi jogi rendelkezéseket semmisített meg (129. o.).

A tanulmány olvasása közben az lehet az olvasó benyomása, hogy *Az alkotmánybíróági gyakorlat*⁵ című kétköte-

⁴ 11/2022. (VI. 2.) AB határozat, Indokolás [10].

⁵ GÁRDOS-OROSZ Fruzsina – ZAKARIÁS Kinga (szerk.): *Az alkotmánybíróági gyakorlat. Az Alkotmánybíróság 100 elvi jelentőségű határozata. 1990–2020 I–II.* (Budapest: TK JTI–HVG–Orac 2021).

tes monográfia egyik „elveszett fejezetével” találkozunk. A szerzőpáros ugyanis lényegében egy az egyben követi azt a felépítést, ami a monográfiában szereplő száz határozatelemzésre jellemző.

Az utolsó tanulmány a második fejezetben öt szerző – Fazekas Cintia, Kálmán Kinga, Szentgáli-Tóth Boldizsár, Szerencsés Krisztián és Takács Judit – együttes műve. Az írás hossza egyenesen arányos a vizsgálat mélységével: a kötet egyik leghosszabb szövegével és leginkább részletekbe menően feltárt témájával van dolgunk. A tanulmány több szempontból is kurrens: egyrészt azoknak a kutatásoknak a sorába illeszkedik, amelyek a világjárvány által előidézett helyzetekre adott jogi reakciókra fókuszálnak, másrészt a napjainkban felettébb népszerű összehasonlító jogi szemléletet alkalmazza.

Az öt szerző összesen hat közép-európai országban vizsgálja a különleges jogrend idején tartott választásokat. A szöveg olvasásának nagy gyakorlati haszna lehet a későbbiekben a járvány jövőbeli alakulásától függetlenül is. Ennek magyarázatául elég hivatkozni a szerzők összegző megállapítására (176. o.): a koronavírus-járvány a már folyamatban lévő tendenciákra – például a levélszavazás és a digitalizáció fejlesztésére – erősített rá a választások megszervezésének területén, és szinte garantálható, hogy az elmúlt évek hosszú távú hatásai a világ választásaira még akkor is érzékelhetők lesznek, amikor a koronavírus-járvány már csak egy távoli emlék lesz.

PARLAMENTEN BELÜLI DEMOKRÁCIA

A demokrácia elve kétféleképpen is megjelenhet a parlamenti működésben. Egyrészt az Országgyűlés – a népszuverene-

nitás gondolata alapján – demokratikus úton kapja a felhatalmazását, majd a képviseleti logika értelmében gyakorolja a törvényhozási hatalmat. Másrészt a demokrácia szabályainak belső szempontból is érvényesülnie kell, tehát a képviselőknek demokratikus módon kell megszervezniük a munkájukat. Az utóbbi hivatott érvényre juttatni a parlamenti jog, amelynek egyes kérdéseivel a harmadik fejezetbe tartozó két tanulmány foglalkozik.

Szente Zoltán tanulmányának már a címe is sokatmondó: a nyomorúság kifejezést használja a parlamenti joggal összefüggésben. Ahogy már ez is előrevetíti, a munka erősen kritikus hangvételű, a stílusa kifejezetten olvasmányos, helyenként már-már publicisztikai jellegű, miközben a szerző a legmagasabb tudományos igényvel közelíti a témához. Szente a parlamenti jog egyik legnagyobb hazai szakértőjeként sok-sok apró részletből illeszti össze a nagyképet. A szerző lényegre törő mondatokban vezeti le gyors egymásutánban, hogy miért tartja alkotmányellenesnek a törvényalkotási eljárás és az uralkodó kodifikációs megoldások legkülönbözőbb elemeit. Úgy látja, hogy az Országgyűlés az elmúlt időszakban irracionális és példátlan módon viselkedett, amikor a saját szervezetének – a plénumnak vagy a képviselőknek – a jogait korlátozó szabályozásokat fogadott el. Nem kétséges, hogy a tanulmány írása óta bekövetkezett változások közül a háborús veszélyhelyzet bevezetését illetné a legkeményebb bírálattal Szente, aki több ponton is hangsúlyozza, hogy a Kormány és az Országgyűlés közötti viszonyban nem kerülhet domináns szerephez az előbbi (203–204. o.).

A soron következő tanulmányt Szentgáli-Tóth Boldizsár írta egyik szakterü-

letéről, a minősített többségű törvényalkotásról, amely témának korábban már egy önálló kötetet is szentelt.⁶ Látszik, hogy a szerző nemcsak a hazai jogi környezetben mozog otthonosan, hanem az adott témát illetően széles rálátással rendelkezik a külföldi modellekre is. Ebben a tanulmányban a *loi organique* fogalmának megalkotójában, a mintaadó Franciaországban tapasztalható helyzetet veti össze két olyan állam, Spanyolország és Magyarország szisztémájával, ahol a minta átvételre került. A legeredetibb megállapítások abban a pontban találhatók, ahol a szerző jogelméleti-politológiai fejtegetésbe kezd. Szentgáli-Tóth annyi ígéretes, hosszabb kifejtést igénylő gondolatmenetet villant fel, hogy akár egy újabb könyvet is megtölthetne annak a kérdésnek a megválaszolásával, hogy a minősített törvények milyen viszonyban állnak a demokráciaelvvel.

Kifejezetten erre a témakörre koncentrálna, ki kell emelni a szerzőnek azt a megjegyzését, hogy a hazai szabályozás teljesen más elméleti szempontok szerint vizsgálendő azóta, hogy kétharmados parlamenti többséggel zajlik a kormányzás (229–230. o.). Szentgáli-Tóth nem operál a kétféle demokráciamodell felvonultató elmélet⁷ fogalomkészletével, pedig ennek segítségével lehetne a legérzékletesebben kibontani ezt a gondolati magot. Úgy is meg lehet ugyanis közelíteni a kérdést, hogy hazánkban a kétharmados korlát a kapu a konszenzuális

és a többségi demokráciamodell között. Attól függően lépünk át az egyikből a másikba, hogy nyer-e kétharmados felhatalmazással a kormánypárt. A szerző tehát nem mást mond, mint hogy a 2010-es választás óta a minősített törvények elméleti hátteréhez is a többségi demokráciamoddellen keresztül érdemes közelíteni.

ALAPJOGOK A DEMOKRÁCIA SZEMSZÖGÉBŐL NÉZVE

A demokrácia alkotmányjogi szempontból nemcsak az államszervezet, hanem az alapjogok irányából nézve is tárgyalható. A könyv negyedik fejezete az utóbbi szemléletmódot teszi magáévá. Az alapjogok között vannak olyanok, amelyeket a szakirodalom kifejezetten a demokratikus részvételt biztosító jogoknak nevez.⁸ Ebben a körbe szokás sorolni a véleménynyilvánítási, a sajtó-, a gyülekezési és az információszabadságot. Az alábbi tanulmányok többsége ezek közül érint egyet vagy többet.

Elsőként Mezei Kitti és Szentgáli-Tóth Boldizsár írását olvashatjuk, akik az online platformokhoz kapcsolódó aktuális problémákat térképezik fel, majd arra keresik a választ, hogy hogyan reagálhat ezekre a jog. A tanulmány számos, mindannyiunk által ismert jelenséget tematizál: szóba kerül a hamis Facebook-profiloktól kezdve a politikai célokból manipulált hírfolyamokon keresztül a közösségi média letiltási gyakorlatáig sok kérdéskör. A jogi válaszok tekintetében a szerzők jogterületeken átívelően tárják elénk a lehetséges megoldásokat:

⁶ SZENTGÁLI-TÓTH Boldizsár: *Hogyan tovább, kétharmad? A minősített többségű törvényalkotás múltja, jelene, jövője Magyarországon* (Budapest: ELTE Eötvös 2019).

⁷ GELLÉN Tamás – HOSSZÚ Hortenzia – SZABÓ Tamás: *Közpolitika. Bevezetés, összehasonlítás, fejlesztés* (Budapest: Wolters Kluwer 2015) 60–63., <https://doi.org/10.55413/9789632956268>.

⁸ SOMODY Bernadette – SZABÓ Máté Dániel – VISSY Beatrix – DOJCSÁK Dalma: *Alapjogi tanok I.* (Budapest: HVG-Orac 2018) 136–137.

a büntetőjogi és az alkotmányjogi narratíva egymást erősíti a tanulmányban. Az alkotmányjogi érvek alapvetően a véleménynyilvánítási szabadság és a személyes adatokhoz való jog esetleges sérelmeire épülnek. A szerzők hangsúlyozzák, hogy a szabad politikai diskurzust az online platformok irányából felhasználói oldalról a dezinformáció (251–252. o.), platformszolgáltatói oldalról pedig az átláthatatlan moderálási elvek (254. o.) veszélyeztetik.

A második tanulmány – amelyet Kálmán Kinga és Szentgáli-Tóth Boldizsár írt – gyakorlatorientáltságában hasonlít az elsőhöz, tekintve, hogy a szerzőpáros a *case study* módszeréhez nyúlt. Ebből fakadó különbség viszont, hogy ez a szöveg végig ugyanarra az alapjogra koncentrál. A szerzők azt az esetet vizsgálják meg közelebbről, amikor egy polgármester normatív utasításban többek között azt írta elő, hogy az önkormányzati tulajdonban álló gazdasági társaságok munkavállalói csak előzetes engedély esetén adhatnak interjút a sajtónak. A konkrét ügyből az az alkotmányjogi kérdés olvasható ki, hogy hol húzódnak a közszférában dolgozók véleménynyilvánítási szabadságának határai. A tanulmány hasznos lehet a jogkereső állampolgároknak is, mivel érdemi releváns joggyakorlat hiányában (283. o.) azon kevés forrás közé tartozik, amely segítheti a tájékozódást, ha a vizsgált esethez hasonló vitás helyzet merül fel.

Ezt követően két olyan tanulmány kapott helyet a fejezetben, amely több szempontból is párhuzamba állítható egymással. Klein Tamás és Chronowski Nóra írásaiban hasonlóság, hogy a közelmúltban megjelent alkotmánybíró-sági határozatok elemzését adják, továb-

bá az is, hogy mindketten kritikusan viszonyulnak a testület által kifejtettekhez. Klein a sajtószabadság, míg Chronowski a gyülekezési és az információszabadság hatékonyabb védelmét várta volna az alkotmánybíróktól. Tágabb kontextusban szemlélve a demokratikus értékek érvényesítése érdekében tartották volna szükségesnek a beavatkozást.

Megállapítható, hogy a szerzők a fenti észrevételeikkel implicit módon állást foglalnak a szubsztantív és a processzuális demokraciafelfogás hívei között zajló, határokon átnyúló jogelméleti vitában.⁹ A demokrácia szubsztantív értelmezése olvasható ki abból, hogy a szerzők szerint az Alkotmánybíró-ságot ideális esetben a demokrácia építőköveit jelentő elvek őrzőjeként lehet jellemezni. A processzuális megközelítés ezzel szemben a demokráciát eljárási szabályok összességéként fogja fel, követői pedig a visszafogott, a demokratikus felhatalmazást élvező jogalkotót csak a legszükségesebb esetekben korlátozó alkotmánybíráskodási modellt tartják célravezetőnek. Bár a szerzők célja nem az volt, hogy bekapcsolódjanak ebbe a vitába, tanulmányaik elolvasása mégis gazdagítani tudja a szubsztantív felfogás mellett állók érvkészletét.

A fejezet és egyben a kötet utolsó tanulmánya Bán-Forgács Nóra munkája, amely annyiban eltér a fent bemutatott négy szövegtől, hogy nem konkrét, a demokráciával szoros összefüggésben álló alapjogok állnak a fókuszában, hanem az egyik olyan szerv, amely – többek között – ezek védelmét is ellátja:

⁹ BRAGYOVA András: „Alkotmánybíráskodás és demokrácia” in TÓTH Károly (szerk.): *Emlékkönyv dr. Szentpéteri István egyetemi tanár születésének 70. évfordulójára* (Szeged: JATE 1996) 140–157.

az ombudsman. A szerző az ombudsman jogállásával kapcsolatban fogalmaz meg *de lege lata* és *de lege ferenda* állításokat egyaránt. A konklúzió az, hogy egy jól működő demokráciában az alapjogi biztos mindhárom hatalmi ágtól ugyanolyan mértékben független (366. o.), vagyis valójában egy negyedik szereplő a hatalommegosztásban.

ÖSSZEGZÉS

Az alkotmányjog kutatói magyar és nemzetközi szinten is tartózkodóan viszonyulnak a demokrácia fogalmához, a témának valódi szakirodalma a politikatudomány és a filozófia terüle-

tén született.¹⁰ A „demokratikus jogállam” jelzős szerkezetből a jogtudósok jellemzően az utóbbira szoktak koncentrálni. Erre a könyvre tekinthetünk úgy, mint ami megpróbálja kompenzálni ezt az egyensúlytalanságot. A szerzők azt bizonyítják, hogy a demokrácia mélyebb megértéséhez hozzájárul az, ha tisztán jogtudományi szempontból is vizsgáljuk. A kötet példája pedig további alkotmányjog-tudósokat is arra inspirálhat, hogy tegyenek így. Ahogy a recenzió is igyekezett rámutatni: mindenki találhat olyan dilemmát, ami közel áll az érdeklődéséhez.

Polonyi Domonkos*

¹⁰ TAKÁCS Albert: „Az alkotmányos demokrácia elve és intézményei” in GÁRDOS-OROSZ Fruzsina – HALÁSZ Iván (szerk.): *Bevezetés az alkotmányjogba. Alapfogalmak* (Budapest: Dialóg Campus 2019) 38.

* Joghallgató, ELTE ÁJK, 1053 Budapest, Egyetem tér 1–3. E-mail: *polonyi.domonkos@gmail.com*.

MARTHA C. NUSSBAUM: KÖLTŐI IGAZSÁGSZOLGÁLTATÁS
(FORD.: PÁPAY GYÖRGY, BUDAPEST: MMA KIADÓ 2021) 224.

<https://doi.org/10.51783/ajt.2022.4.09>

1. Beszélhetünk-e olyan konkrét, kézzelfogható hozadékról, amit kifejezetten a szépirodalmi művek olvasása nyújt a jogi gondolkodás, a közgazdaságtani érvelés vagy a politikai döntéshozatal számára? Milyen hatással van a jogi-gazdasági-politikai döntés racionalitására, amennyiben nemcsak hogy nem zárunk ki bizonyos érzelmeket az ítélelhozatali folyamatból, hanem kifejezetten építünk a – hagyományosan kiszámíthatatlansággal vádolt – emocionális tényezőkre?

Martha C. Nussbaum *Költői igazságszolgáltatás* című, Pápay György magyar fordításában 2021-ben, az MMA Kiadó *Pars pro toto* sorozatában megjelent munkájában az irodalmi képzelet, a körültekintően megszűrt érzelmek „nyilvános racionalitásban” való létjogosultsága mellett tör lándzsát. A szerző alapvető tétele szerint ahhoz, hogy a bíró – vagy egyéb jogi, gazdasági döntéshozó – „teljesen racionalis” lehessen, nem csupán „jogtechnikai tudásra, a történelem és a precedensek ismeretére, a jogalkalmazáshoz szükséges távolságtartásra” van szükség. (218. o.) A jó bírónak mindezekon túl „képesnek kell lennie a szimpátia és a fantázia használatára is”, vagyis az ún. „költői igazságszolgáltatásra” – „e képesség híján távolságtartása érzéketlenség marad, igazságszolgáltatása pedig vaknak bizonyul.” (Uo.)

Az először 1995-ben megjelent mű eredeti címe: *Poetic Justice: The Literary Imagination and Public Life*, vagyis „Költői igazságszolgáltatás: az irodalmi

képzelet és a közélet”. A kötet közérthetően, kifejezetten olvasmányos stílusban érvel a „irodalmi képzelet” jogi-gazdasági-politikai döntéshozatali folyamatokban való relevanciája mellett. Teszi ezt a „költői igazságszolgáltatás” fogalmának sajátos, „különutas” módon történő újraértelmezésével; a „jog és irodalom” módszereinek felhasználásával; Charles Dickens *Nehéz idők*, Richard Wright *Native Son*, továbbá E. M. Forster *Maurice* című regényének segítségül hívásával. Történik mindez a humanista etikai kritika szellemében: az „irodalmi képzelet” és a „racionális érzelmek” relevanciájának hangsúlyozásával (1. és 3. fejezet), a nyers utilitarista közgazdaságtani megközelítést (2. fejezet), továbbá a formalista-reduktív jogász érvelést támadva (4. fejezet).

A *Költői igazságszolgáltatás* egyik legfőbb erőssége, hogy rendkívül széles olvasóközönség megszólítására alkalmas: a választott téma révén egyrészt számot tarthat a filozófia, az irodalomtudomány, a jogtudomány, a közgazdaságtan „nyitott” képviselőinek érdeklődésére; másrészt a Nussbaumtól megszokott – magyar nyelvre stílusosan is megfelelően átültetett – könnyed, gördülékeny stílus lehetővé teszi a tudományos szférára határain való túllépést is. Szintén pozitívuma a kötetnek, hogy nem csupán egyetlen olvasattal bír: kifejezetten jól aktualizálható több mint negyed évszázaddal első megjelenését követően is. Egyrészt szerves részét képezi a

XX. század végi etikai kritikai diskurzusnak, továbbá fontos relevanciapontja a bírói döntéshozatal humanizálásával kapcsolatos 1980-as, 1990-es évekbeli amerikai jogelméleti vitáknak; másrészt a jelenlegi, különböző virtuális terek által uralt, számos emberi döntést elsődlegesen racionális adathalmazok által irányított világban ráirányítja a figyelmet az érzelmek döntéshozatali folyamatokban való relevanciájára.

A nussbaumi megközelítés részleteinek áttekintése előtt – végezetül – a hazai fordítás megjelenésének aktualitására kell szót ejteni. A „költői igazságszolgáltatás” kérdése a jelenlegi – hazai és nemzetközi – interdiszciplináris diskurzusban igencsak „forró” téma, mely vitában a magyar nyelven most először megjelent nussbaumi koncepció fontos referenciapontnak számít. A „jó elnyeri méltó jutalmát, a rossz pedig méltó büntetését” klasszicista eredetű, normatív-didaktikus jellegű doktrínája a XXI. században vitathatatlanul rehabilitációra szorul, a korábbi paradigma jelenleg válságban van.¹ Amellett, hogy az irodalomtudományon belül számos szerző jelenleg is a „költői igazságszolgáltatás” klasszikus formulájához ragaszkodik, az

ún. kognitív poétika az utóbbi évtizedben a XVII. századi doktrínát a pszichológia legfrissebb eredményeinek felhasználásával, a befogadélméletek irányából értelmezte újra. 2021-ben nem csupán a *Poetic Justice* magyar nyelvű fordítása jelent meg, hanem – *Költői igazságosság* címmel – a Helikon Irodalom- és Kultúratudományi Szemle 2021/3. száma is, mely a „költői igazságszolgáltatás” értelmezésével kapcsolatos legfrissebb, hazai és nemzetközi kutatásokról ad átfogó képet, elsődlegesen a kognitív irodalomtudomány szemszögéből.² Nem kétséges tehát, hogy a frissen megjelent Nussbaum-fordítás a téma iránti hazai érdeklődők számára hiánypótlónak tekinthető.

2. A *Költői igazságszolgáltatás* egyértelmű erőssége, hogy jól érthető konkrét jogelméleti vagy irodalmi előképzettség nélkül is; vitathatatlan azonban, hogy fontos hozadékkal bír az olvasó számára, amennyiben ismeri a mű megszületésének konkrét szellemi kontextusát, a több mint negyed évszázaddal ezelőtti problémafelvetés korabeli létjogosultságát. Indokoltnak látszik tehát a XX. század végi etikai kritikai diskurzus, továbbá a munka jogelméleti háttérének rövid áttekintése.

Az etikai kritika érdeklődésének középpontjában etika és irodalomtudomány XX. század végi–XXI. századi viszonya áll. Az „etikai kritika” elnevezés számos, gyakran egymással is szembenálló irányzatot takar, melyek közül az alábbiakban a két alapvető „csapásvonal” vázlatos összefoglalása indokolt.³

¹ A XVII. században megfogalmazott doktrína kimerítő ismertetéséhez lásd különösen: Wolfgang ZACH: *Poetic justice. Theorie und Geschichte einer literarischen Doktrin. Begriff-Idee-Komödienkonzeption* (Tübingen: Max Niemeyer Verlag 1986), <https://doi.org/10.1515/9783110941654>. A költői igazságszolgáltatás paradigmafejlődésének áttekintéséhez lásd továbbá: Tóth Katinka: „Egy új paradigma hajnalán? A »költői igazságszolgáltatás« értelmezésének problémái” *Jogelméleti Szemle* 2022/2. 73–83. http://157.181.24.131/2022_2.pdf#page=73. A recenzió felhasználja az utóbbi tanulmány megállapításait, különös tekintettel a cikk nussbaumi koncepciót tárgyaló részére.

² HORVÁTH Márta – SZABÓ Judit (szerk.): „Költői igazságosság” [tematikus különszám] *Helikon* 2021/3.

³ Az etikai kritika átfogó ismertetéséhez, továbbá a kapcsolódó, releváns nemzetközi kutatá-

Az egyik megközelítés, a Lévinas, Derrida és Paul de Man munkásságához kötődő „dekonstrukciós etika” lényege, hogy az etikai relevanciát nem az irodalmi művek tartalmában kell keresni, hanem magában az esztétikai élményben, a szépirodalmi szöveg „másságával” való találkozásban, a „Változtasd meg élted!” felszólításban.⁴ A dekonstrukciós megközelítés tehát tagadja, hogy az irodalmi mű meghatározott morális értékrendet közvetítene és állítana példaként befogadója elé. Ebben a felfogásban az olvasás mozzanata „önmagában” tekintendő morálisnak: az olvasó etikai kihívása abban rejlik, hogy a nyelv korlátoltságával küzdő szöveg „másságára” valamilyen választ *kell* adnia.

A másik – az előzővel számos kérdésben ellentétes álláspontot képviselő – irányzat az etika humanista hagyományát viszi tovább: meghatározója egyrészt egyfajta neoarisztotelianus gondolkodás, az irodalom mimézisjellegének hangsúlyozása, másrészt – ezzel összefüggésben – a kizárólag textuális alapokon nyugvó, „életidegen” dekonstrukciós felfogással való szembefordulás. Karakteresen szemlélteti a humanista megközelítés elméletellenességét, az irodalom etikai relevanciájának visszaállítása iránti igényét Nussbaum Derridával szembeni, gyakran idézett, heves „kifakadása”: „Derrida olvasása során egyfajta vérszomj támad fel bennem, olyan irodalomelméletre szomjazom, mely az irodalomra akként tekint, mint ami mindannyiunkat érintő emberi élete-

ket és döntéseket ábrázol”.⁵ A humanista etika koncepciójában tehát – ahogy az a *Költői igazságszolgáltatás* megközelítésében is jól érzékelhető – a megfelelően megválasztott irodalmi mű nem csupán esztétikai élményt nyújt: önmagunk megismeréséhez vezet el és a „Hogyan éljünk?” kérdésre ad kézzelfogható – egyben normatív jellegű – választ.⁶

3. Az előző vita fényében nem meglepő, hogy a poétikai és morális ítélethozatal összefüggése, a „költői igazságszolgáltatás” kérdése – hosszú mellözöttség után – az etikai kritika humanista irányából került a tudományos vizsgálódás látómezejébe, mégpedig Nussbaum – 1995-ben publikált – *Poetic Justice*-a révén. A kötet kifejezetten multidiszciplináris jellegű: míg irodalomelméleti pozícióját a vázolt posztstrukturalistadekonstrukciós felfogás ellenpontozása határozza meg, a jogelméletben a jog „klasszikus”, zárt, tudományos, rendszerező igényű felfogásával szembeforduló „jog és irodalom” (*law and literature*) – „jog és érzelmek” (*law and emotions*) irányzatok sajátos metszéspontján helyezhető el; erősen támaszkodik továbbá az arisztotelészi, Adam Smith-i etikára, továbbá a morálszociológia korabeli eredményeire.

A kötet jogelméleti háttere következőképpen körvonalazható. Az Egyesült Államok jogelméleti gondolkodását egészen a „rebellis” 1960-as évekig a Christopher Langdell Columbus nevéhez kötődő „klasszikus ortodoxia” hatá-

⁵ Martha C. NUSSBAUM: *Love's Knowledge. Essays on Philosophy and Literature* (New York – Oxford: Oxford University Press 1990) 171.

⁶ „[...] the literary text as an »optical instrument« through which the reader becomes a reader of his or her own heart.” NUSSBAUM (5. l.) 47. és 233.

sok bemutatásához lásd: BÉNYEI Tamás – Z. Kovács Zoltán (szerk.): „Etikai kritika” [tematikus különszám] *Helikon* 2007/4.

⁴ BÉNYEI Tamás – Z. Kovács Zoltán: „Az etikai kritikáról” 478. *Helikon* (3. l.) 478–498.

rozta meg: „a jogra e felfogás zárt jelenségként tekintett, amit markánsan az is mutatott, hogy a jogot tudományként fogták fel, nem pedig mint egy összetett és történeti dimenziókkal rendelkező jogi-társadalmi gyakorlat eredményét”.⁷ E „klasszikus” felfogásban a jog racionalitása az érzelmekkel nem összeegyeztethető, a modern jog weberi koncepciójából az emocionális tényező háttérbe szorítása iránti igény vezethető le. A hatvanas évek ideológiai forradalmának következtében azonban a jogtudomány társadalmi valóságtól való izolációját zászlajára tűző, „ortodox” langdelli felfogás tarthatatlanná vált, és megjelentek a jogi jelenségeket társadalmi-pszichológiai–szépirodalmi–történeti–gazdasági kontextusukban értelmező interdiszciplináris irányzatok, így – többek között – a „jog és érzelmek” és a „jog és irodalom” mozgalom.⁸

A „jog és érzelmek” irányzata⁹ – mely a jogelméletben egyelőre nem tekinthető módszertanilag önálló, egyértelműen körülhatárolható területnek, csupán az érzelmek jogi gondolkodásban való relevanciáját zászlajára tűrő kutatások „gyűjtőfogalmaként” interpretálható – az

ezredfordulót megelőző években kezdett formálódni.¹⁰ Alakulásához nagymértékben hozzájárult az 1980-as évek „érzelmi forradalma” – mely az ekkora több szempontból idejétmúlttá vált „költői igazságszolgáltatás” paradigma rehabilitációja szempontjából (is) alapvető jelentőségű. Míg ugyanis a XX. század vezető pszichológiai irányzatai – az affektív tényező jelentőségét elhanyagolva – az identitás kognitív vonatkozásait hangsúlyozták túl, az 1980-as évek pszichológiai kutatásai az érzelmek és hangulatok kogníciót, viselkedést és döntéseket befolyásoló hatását igazolták.¹¹ Az új kutatási eredmények – egyéb tényezőkkel, különösen az affektív idegtudomány kialakulásával együtt – paradigmaváltást indítottak el a lélektan területén. A pszichológia addigi emberképének revidelését zászlajára tűző, ún. „affektív forradalom” eredményeként az értelem és érzelmek, kognitív és affektív folyamatok egymástól való merev elválasztása a továbbiakban tarthatatlanná vált.¹²

⁷ FEKETE Balázs: „Jog és érzelmek: veszedelmes viszonyok” in FEKETE Balázs – FLECK Zoltán (szerk.): *Tanulmányok a kortárs jogelméletéről* (Budapest: ELTE Eötvös Kiadó 2015) 255–256.

⁸ FEKETE (7. lj.) 256.

⁹ Az irányzat értékelő jellegű bemutatásához lásd: Kathryn ABRAMS – Hila KEREN: „Who’s Afraid of Law and the Emotions?” *Minnesota Law Review* 2010/6. 1997–2004, <https://doi.org/10.4337/9781788119085.00053>; továbbá FEKETE (9. lj.) 249–28. Az irányzat egyes kutatási irányait bemutató, frissen megjelent kézikönyv: Susan A. BANDES – Jody Lyneé MADEIRA – Kathryn D. TEMPLE – Emily Kidd WHITE: *Research Handbook on Law and Emotion* (Cheltenham, UK – Northampton, MA, USA: Edward Elgar Publishing 2021).

¹⁰ FEKETE (7. lj.): 267. Az irányzat alapművének a Susan A. Bandes szerkesztette *The Passions of Law* című kötet tekinthető, vö. ABRAMS–KEREN: (9. lj.) 2008–2009, FEKETE (7. lj.) 259.

¹¹ CSÉPE Valéria – GYÖRI Miklós – RAGÓ Anett: *Általános pszichológia 3. – Nyelv, tudat, gondolkodás* (Budapest: Osiris Kiadó 2008) 477–478.; BÁNYAI Éva – VARGA Katalin: *Affektív pszichológia – az emberi késztetések és érzelmek világa* (Budapest: Medicina 2012) 54–56. Az 1980-as évek vonatkozó pszichológiai diskurzusának ismertetéséhez lásd: Richard S. LAZARUS: „The cognition-emotion debate: a bit of history” in Tim DALGLEISH – Mick J. POWER (szerk.): *The Handbook of Cognition and Emotion* (Chichester: John Wiley & Sons 1999) 3–19., <https://doi.org/10.1002/0470013494.ch1>.

¹² Az ún. affektív tudomány „zászlóbontásának” Davidson kézikönyve tekinthető: Richard J. DAVIDSON – Klaus R. SHERER – H. Hill GOLDSMITH (szerk.): *Handbook of affective sciences* (Oxford University Press 2002). Az affektív

A jogelméletben az „érzelmi forradalom” szemléletváltása annak felismeréséhez vezetett, hogy a jogi döntéshozatal folyamata nem csupán kognitív jellegű, vagyis nem csupán a tudatos, racionális, hanem az érzelmi, intuitív elemek is relevánsak működése során. Ezzel szoros összefüggésben a nyolcvanas évek végén, a kilencvenes évek elején kialakult egy olyan diskurzus, mely az érzelmelek bírói döntéshozatalban, továbbá jogi oktatásban való szerepét állította középpontjába.¹³ e vita tekinthető a *Poetic Justice* „közvetlen” jogelméleti kontextusának.¹⁴ A diskurzus középpontjában az a gondolatmenet áll, mely szerint a minden szempontból megfelelő bírói tevékenységből nemcsak hogy nem szükséges az érzelmelek kizárása, hanem ellenkezőleg: a gondosan megszürt affektív tényezők figyelmen kívül hagyása kevésbé megalapozott jogi döntésekhez vezet, az érzelmelek tel-

pszichológia eddigi eredményeinek, főbb kutatási területeinek összefoglalásához lásd továbbá különösen Bányai-Varga (11. lj.).

¹³ ABRAMS–KEREN: (9. lj.): 2005. Ezt az időszakot Fekete a jog és érzelmelek „irányzattá alakulásának első lépéseiként” tartja számon, FEKETE (7. lj.): 257–259. A diskurzust William J. Brennan legfelsőbb bírósági bíró Nussbaum által is hivatkozott „vitaindító” érvelése nyitotta meg: Brennan felfogásában az érzelmelek teljes negligálása lehetetlenné tenné a vádlott személyiségének, hátterének empátikus figyelembevételét, ami pedig a racionális ítéletalkotáshoz nélkülözhetetlen. 111–112. o. Vö. az esküdtek utasításának értékelése a Kalifornia kontra Brown ügyben – Brennan bíró különvéleménye, 479 U. S. (1986) 544–545.

¹⁴ Nussbaum Bandes hivatkozott kötetében is publikált tanulmányt, két évvel a *Poetic Justice* megjelenését követően, ld. Martha Nussbaum: „»The Secret Sewers of Vice«: Disgust, Bodies, and the Law” in Susan A. BANDES: *The Passions of Law* (New York – London: New York University Press) 19–61., <https://doi.org/10.18574/nyu/9780814739297.003.0006>.

jes „száműzése” esetén a bíró „távolságtartása érzéketlenség marad, igazságszolgáltatása pedig vaknak bizonyul.” (vö. 218. o.)

4. A „jog és érzelmelek” mozgalomhoz sorolható egyes szerzők a „komplex”, kognitív és érzelmi összetevőkkel rendelkező bírói tevékenység jellemzőit különböző nézőpontból és eltérő módszerekkel ragadták meg.¹⁵ Nussbaum koncepciójának egyedisége annak – humanista etikára visszavezethető – „jog és irodalmi” megközelítésében rejlik. A szerző az általa ideálisnak tekintett bírói eljárást „költői igazságszolgáltatásként” aposztrofálja: a döntéshozatali folyamatban központi szerepet szán az „irodalmi képzeletnek”, mely a való élet „horizontális és vertikális irányú kiterjesztésének” tekinthető szépirodalmi művek segítségével fejleszthető.¹⁶ Nussbaum tehát nem magára a XVII. században megfogalmazott „költői igazságszolgáltatás” doktrínára, hanem az irodalom „nyilvános racionalitásában” – az ítékezés, törvényalkotás, politikai-jogi döntéshozatal folyamatában – betöltött normatív szerepére fókuszál.¹⁷ E megközelítés elsődleges célja következőképpen nem a klasszicista poétikai elv XX.

¹⁵ A Brennan bíró hivatkozott állásfoglalásához kapcsolódó irások a *Cardozo Law Review* 1988-as évfolyamában jelentek meg, mely megközelítések tömör összefoglalásához lásd: FEKETE (7. lj.): 257–258.

¹⁶ NUSSBAUM (5. lj.): 48.

¹⁷ „Éppen ezért úgy fogom megközelíteni az irodalmi képzeletet, mint egyfajta nyilvános képzeletet, amely a bírókat vezérli az ítékezés során, a törvényhozókat a törvényalkotás során, továbbá a döntéshozókat, amikor hozzájuk közel és tőlük távol álló emberek életminőségét értékeli.” (21. o.) A „nyilvános racionalitás” az angol „public rationality” kifejezés fordítása (uo.); Martha C. NUSSBAUM: *Poetic Justice* (Boston: Beacon Press 1995) xvi.

század végi rehabilitációja; a koncepciót kifejezetten a vázolt jogelméleti kontextusra tekintettel indokolt értelmezni.

A nussbaumi elképzelés szerint a „költői igazságszolgáltatás” megkerülhetetlen tényezője az ún. „literary imagination”, mely a szerző neoarisztoteliánus felfogásában „az etikai alapállás lényegi összetevője”: „arra szólít fel bennünket, hogy más emberek javát is vegyük figyelembe, akiknek az élete igen távol esik a miénktől.” (13–14. o.) Az irodalmi képzelet – különösen a fantázia és az empátia – relevanciájának hangsúlyozása a szerző megközelítésében nem jelenti azonban az érzelmek szerepének racionális döntéshozatali folyamatokban való abszolutizálását. Nussbaum újra és újra kiemeli, hogy nem a „szabályvezérelt erkölcsi érvelés” képzelőerővel való lecserélésére tesz javaslatot (13. o.), hanem egyrészt az érzelmi tényezőktől izolált jogi-politikai döntéshozatali folyamatot kritizálja, másrészt a kizárólag haszonmaximalizálásra törekvő, „nyers utilitarista” emberképet támadja.

A szerző a 3. fejezetben az érzelmek szerepével kapcsolatban – többek között az akkori legfrissebb pszichológiai kutatásokra hivatkozva¹⁸ – nagy hangsúlyt fektet arra, hogy nem minden érzelemnek, hanem csak a „megfelelően megszűrt” affektív elemeknek, az ún. „racionális érzelmeknek” lehet relevanciája a racionális döntéshozatalban. Az érzelmek szelekciójához – egyúttal a „költői igazságszolgáltatás” folyamatának további finomításához – Nussbaum a klasszikus közgazdaságtan atyjának tartott Adam Smith „elfogulatlan szemlélő”

koncepcióját hívja segítségül.¹⁹ A „költői igazságszolgáltatás” alanyaként értelmezhető „elfogulatlan szemlélő” egyrészt nem érintett személyesen az eseményekben – nem elfogult –, viszont empátikus képessége alapján bele tudja képzelni magát más ember helyzetébe, és azt képes „külsőleg”, saját ítélőképességével racionálisan megítélni (ezt a „racionális érzelmet” nevezi Nussbaum – Smith nyomán – „sympathy”-nak). (142–145. o.)²⁰ A morális ítélethozatal folyamatában az olvasónak a mű által kiváltott érzelmeit racionálisan „meg kell szűrnie”: egyrészt gondosan meg kell vizsgálnia, hogy az adott érzelem „az eseményekről alkotott helytálló képen alapszik-e” (144. o.); hasonlóképpen kontrollálnia kell, hogy „az érzelem a szemlélő érzelme legyen, ne a résztvevőé” (uo.); az ítéletét továbbá alá kell vetnie annak a próbának, hogy összhangban van-e egyéb tapasztalataival, erkölcsi meggyőződésével (146. o.); végezetül más olvasókkal is kritikai vitát, párbeszédet kell folytatnia saját intuíciónak finomítása érdekében (147. o.). Amennyiben a másik ember helyzetébe való beleképzelés során a szemlélő a sajátjával összeegyeztethető értékvilágot talál, „morálisan együttérez” az adott személlyel, amennyiben pedig ez nem így történik, akkor erkölcsileg hely-

¹⁹ „A szemlélő mesterségesen megképzett helyzete a racionális erkölcsi nézőpontot hivatott modellezni, arról biztosítva bennünket, hogy az csak azokkal a gondolatokkal, érzésekkel és elképzelésekkel rendelkezik, melyek egy racionális világszemlélet részei.” 142. o. Vö. ADAM SMITH: „Az erkölcsi érzelmek elmélete” in MÁRKUS György (szerk.): *Brit moralisták a XVIII. században* (Budapest: Gondolat 1977) 423–553.

²⁰ A „sympathy” kifejezés ilyen értelemben nem azonosítható a magyar „szimpátia” fogalmával, közelebb áll az „empátia” fogalmához.

¹⁸ E körben Nussbaum az „érzelmi forradalom” pszichológia területén elért eredményeire hivatkozik, ld. 120. o. 94. lj.

teleníteni fogja embertársának cselekedetét. (27. o.)²¹

Az „elfogulatlan szemlélő” pozícióját – mely Nussbaum szerint nem csupán a jó bíró, a nagyszerű gazdasági-politikai döntéshozó, hanem a „jó állampolgár és a józan ítélőképességű ember sajátja” – az irodalom olvasása „mesterségesen képzi meg”: „amikor olvassunk, mi magunk is közvetlenül érintett résztvevőkké válunk, anélkül azonban, hogy pontosan meg tudnánk határozni helyünket a szemlélt jelenetben”.²² Nem mindegy azonban, hogy „milyen” irodalomról van szó: a szerző kizárólag a regény műfajára korlátozza koncepciójának alkalmazhatóságát. Erre vonatkozó döntésének okait Nussbaum az 1. fejezetben hosszasan részletezi: „a regény elevenen ható műfaj, és még mindig kultúránk legfontosabb komoly morális tartalmú, mégis jelentős népszerűségnek örvendő fikcionális műfaja” (27. o.); továbbá – például az Erzsébet-korabeli tragédiával vagy éppen a modern drámával ellentétben – „ma is termékeny” (28. o.), és „oly mértékben konkrét, ami példátlan az elbeszélő műfajok körében”. (uo.) További szűkítés, hogy nem minden regény szolgálhat a szerző által sajátos „demokratizáló küldetesként” (216. o.)

²¹ Horkay Hörcher találóan „majdnem érintettségget valló modellként” jellemzi a smithi „elfogulatlan szemlélő” koncepciót. HORKAY HÖRCHER Ferenc: „A költői igazságszolgáltatásról” 47. *Iustum Aequum Salutare* III. 2007/2. 43–55.

²² 145. o. Smith maga is arra hivatkozik, hogy a szépirodalmi mű olvasójának pozíciója az „elfogulatlan szemlélő” helyzetével rokonítható, lásd SMITH (24. lj.). Ahogy Horkay Hörcher megjegyzi, Smith mint morálfilozófus más munkáiban is kiemelt szerepet szánt az irodalomnak, vö. J. C. BRYCE (szerk.): ADAM SMITH: *Lectures on Rhetoric and Bells Lettres* (Indianapolis: Liberty Classics, 1985.) hivatkozva HORKAY HÖRCHER Ferenc (21. lj.) 47. 18. lj.

meghatározott „költői igazságszolgáltatás” alapjául. Számos mű ugyanis „közönséges érzelmek és fantáziák felidézése révén nyeri el az olvasó tetszését, melyek mások dehumanizálásával járnak” – e művek olvasása pedig Nussbaum mimézisalapú olvasatában csupán azt eredményezheti, hogy „elutasítjuk az olvasásból származó tapasztalatot, mint ami rendellenes vagy káros.” (34. o.) Ez utóbbi regények ezért a szerző következtetése szerint alkalmatlanok arra, hogy rajtuk keresztül az író – a mű narratív struktúráján, stílusán, egyéb formai jellegzetességein keresztül – „potenciálisan univerzalizálható konkrét előírásokat” adjon olvasójának. (30. o.) Mindezekből az a következtetés vonható le, hogy Nussbaum kifejezetten a normatív morális üzenetet hordozó regényekre korlátozza „költői igazságszolgáltatás” koncepciójának alkalmazhatóságát.²³

A szerző az által kívánatosnak tartott – általános etikai hozzáállása kiterjesztett – bírói megközelítés legfontosabb vonásait a kötet végén következőképpen összegzi: az ún. „irodalmár bíró” (*literary judge*) „közelről, de pártatlanul szemlél”, „részrehajlás nélkül mutat együttérzést”, „az egészet tartja szem előtt, és nem valamely klikk vagy csoport részérdekét”, és „fantáziája révén felismeri az egyén belső világának gazdagságát és összetettségét.” (141. és 218. o.) A *Költői igazságszolgáltatás*ban kifejtett érvelés – ahogy ezt a recenzió a következőkben bemutatja – több szempontból támadható; nem férhet azonban kétség ahhoz, hogy a munka összességében meggyőzően támasztja alá a szerző központi

²³ A szerző ennek megfelelően kizárólag – társadalmi és politikai kérdéseket feszegető – angolszász realista regényeket használ koncepciója alátámasztásához.

állítását, mely szerint a „demokratizáló küldetésként” értelmezett „költői igazságszolgáltatás” megvalósulását kizárólag a megfelelően megszürt érzelmek döntéshozatali folyamatokba való bevonása biztosítja.

5. Nussbaum neoarisztotelianus elképzelése az irodalmi képzelet „nyilvános racionalitásban” betöltött szerepéről komoly visszhangot keltett az interdiszciplináris diskurzusban. A szakirodalom tükrében egyrészt vitathatatlan, hogy „a liberális humanizmus optimizmus Nussbaummal válik az etikai kritika egyik meghatározó elemévé”,²⁴ másrészt azonban a szerző megközelítését mind az irodalomtudomány, mind a jogelmélet részéről súlyos kritikákkal illették. A recenzió elsőként a nussbaumi megközelítéssel szemben megfogalmazott legfontosabb kifogásokat foglalja össze,²⁵ ez követi a szerző „költői igazságszolgáltatás” koncepciójának, továbbá a kötet jelentőségének értékelése.

Az irodalomtudomány részéről jelentkező egyik legfontosabb, több munkában is megfogalmazott ellenvetés a nussbaumi etikai kritika alapjait érinti: az irodalmat a valóság sajátos kiterjesztéseként értelmező, mimézisalapú megközelítést támadja. Lényege, hogy a szerző az irodalmi szövegeket kizárólag társadalmi funkciójuk irányából közelíti meg: nem önmagukban is értékes, autonóm művészeti alkotásokként, hanem valós élethelyzetek modelljeként, a morálfilozófia alaptételeit igazoló, sajátos „példatárók-

ként” tekint rájuk.²⁶ További vád Nussbaummal szemben, hogy a szövegeket „reduktív módon” értelmezi: kizárólag az olvasó érzelmi reakcióira fókuszál, feltételezve a befogadó – valamely ábrázolt karakterrel való – azonosulását.²⁷ Feltűnő továbbá, hogy a szerző erősen – és bizonyos szempontból önkényesen – szelektál az irodalmi művek között: irodalmon szinte kizárólag a modern regény érti,²⁸ a „morálisan ambivalens” szövegek nem tarthatnak számot érdeklődésére, hiszen azok társadalmi funkciója, erkölcsi hatása megkérdőjelezhető.²⁹ Mindezekon túl többen támadták Nussbaumot amiatt, hogy egyrészt figyelmen kívül hagyja az olvasói nézőpontok esetleges váltakozását, másrészt az olvasók közti történeti és szociológiai különbségekkel sem számol.³⁰ Összegzésképpen elmondható, hogy a kortárs irodalomtudomány számos képviselője egy posztstrukturalizmus előtti, meghaladott irodalomfelfogás zászlóvivőjének tartja

²⁴ BÉNYEI–Z. KOVÁCS (6. lj.) 475.

²⁵ A szerző humanista etikai kritikájával kapcsolatos kifogások áttekintő jellegű összegzéséhez lásd: BÉNYEI–Z. KOVÁCS (4. lj.): 475–476.; továbbá lásd különösen Eaglestone gyakran hivatkozott tanulmányát: ROBERT EAGLESTONE: „Hibák: James, Nussbaum, Miller, Lévinas” *Helikon* 2007/4. (5. lj.) 522–525.

²⁶ EAGLESTONE (25. lj.) 523.; KOVÁCS Edit: „Fikcionalitás, narrativitás, etika” in SZABÓ ERZSÉBET – VECSEY ZOLTÁN (szerk.): *A irodalmi fikció megértésének elméletei* (Szeged: Germán Filológiai Intézet 2019) 175–202., 190.; SUSANNE KAUL: *Poetik der Gerechtigkeit. Shakespeare-Kleist* (München: Fink 2008) 14.; BÉNYEI–Z. KOVÁCS (4. lj.) 475. Az utóbbi szerzőpáros e körben Putnam, továbbá Wollheim „klasszikus” tanulmányára hivatkozik: HILARY PUTNAM: „Taking Rules Seriously. A Response to Martha Nussbaum” *New Literary History*, 1983. Autumn. 199–200; RICHARD WOLLHEIM: „James’s The Golden Bowl and the plausibility of Literature as Moral Philosophy” *New Literary History*, 1983. Autumn. 190, <https://doi.org/10.2307/469001>; hivatkozva BÉNYEI–Z. KOVÁCS (4. lj.) 475.

²⁷ EAGLESTONE (25. lj.) 523.; BÉNYEI–Z. KOVÁCS (4. lj.) 475.

²⁸ BÉNYEI–Z. KOVÁCS (6. lj.) 475.

²⁹ KAUL (26. lj.) 15.

³⁰ EAGLESTONE (25. lj.) 524.; BÉNYEI–Z. KOVÁCS (4. lj.) 475.

Nussbaumot,³¹ aki az irodalmi szövegekben pusztán az olvasó morális döntéseinek „szerzői útmutatóját” látja.

A jogelmélet oldaláról szintén többen kifogásolták a nussbaumi megközelítést. E kritikák esszenciája egyetlen szerző, a *Költői igazságszolgáltatásban* többször, többféleképpen is megidézett Richard Posner érveinek megvilágításával is megfelelően érzékeltethető.³² Posner a „jog és irodalom irányzat bosszúálló angyala”:³³ számos munkájában vitatja mind a „jog és irodalom”, mind a „jog és érzelmek” interdiszciplináris megközelítéseinek létjogosultságát³⁴ – vagyis, tehetnénk hozzá, a nussbaumi „költői igazságszolgáltatás” koncepció alapjait. Nem véletlen, hogy Nussbaum Posnernek dedikálja a *Poetic Justice*-t, emellett a „jog és gazdaság” (*law and economics*) atyjának írásaira több alkalommal hivatkozik a kötetben, továbbá alakját „meg is idézi” Dickens Gradgrind urában (110–111. o.): kettejük vitája iskolapéldaszerűen modellelzi a humanista etikai kritikát igazoló érveket és az azzal szembeni – más szerzők által is megfogalmazott – ellenérveket.

³¹ BÉNYEI–Z. KOVÁCS (4. lj.) 476.

³² Posner jog és irodalom kapcsolatára vonatkozó álláspontjának magyar nyelvű részletezéséhez lásd: NAGY Tamás: *Josef K. nyomában – jogról és irodalomról* – (Máriabesnyő – Gödöllő: Attraktor 2010): 87–108.; továbbá H. SZILÁGYI István: „Jog és irodalom” 20. 25–27. *Iustum Aequum Salutare* VI. 2010/1. 5–27, <http://ias.jak.ppke.hu/hir/ias/20101sz/01.pdf>.

³³ NAGY Tamás: *Jog és irodalom – valami jog, ami irodalom*, PhD-értekezés (Szeged, Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Jogbölcseleti és Jogszociológiai Tanszék 2007) 224, http://doktori.bibl.u-szeged.hu/id/eprint/1916/1/Nagy_Tamas_ertekezes.pdf.

³⁴ Ehhez lásd különösen: Richard A. POSNER: *Law and Literature: A Misunderstood Relation* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1988).

Posner – a joggazdaságtani mozgalom „harcos” képviselőjeként – a döntéshozatal érzelmi komponensét kérdőjelezi meg, alapvetően az élet minden területén. A szerző a haszonmaximalizálás utilitarista elvét mindannyiunk által követett, általános normaként értelmezi, és vitatja, hogy a koncepciója szerinti „racionális” döntésekben a nehezen körülírható irodalmi képzelet bármilyen szerepet játszhatna.³⁵ Munkáiban – álláspontját számos esetben szépirodalmi művek segítségével alátámasztva – az esztétikum szférájának autonómiája mellett tör lándzsát. Több tanulmányában is a humanista etikai kritikával kapcsolatos ellenérveit fogalmazza meg, alapvetően azt vitatva, hogy az irodalmi művek a Nussbaum szerinti normatív morális tartalommal bírnának. A szépirodalmi mű Posner megközelítésében vagy bír morális hatással, vagy nem; értékelését mindenesetre nem határozhatja meg az, hogy az olvasót jobb emberré vagy jobb állampolgárrá teszi-e.³⁶ A szerző szerint tehát nem zárható ki, hogy a „jól megválasztott” irodalmi alkotásoknak „esetlegesen” morális kihatásai lennének; e kihatások azonban – az esztétikai és a morális szféra eltérő jellegére tekintettel – nehezen megjósolhatók.

6. Nussbaum a „költői igazságszolgáltatás” fogalmát sajátos módon, az iroda-

³⁵ Richard A. POSNER: *The Economics of Justice* (Cambridge, MA.: Harvard University Press, 1981), vö. 110–111.

³⁶ Richard A. POSNER: „Against ethical criticism” *Philosophy and Literature*, Vol. 21. 1997/1. 1–27.; Richard A. POSNER: „Against Ethical Criticism: Part Two” *Philosophy and Literature* Vol. 22. 1998/2. 394–412., <https://doi.org/10.1353/phl.1997.0010>; továbbá Richard POSNER: „But Can Literature Humanize Law?” c. fejezet in POSNER (34. lj.) 456–493.

lom társadalmi hozadékainak szemszövegéből közelíti meg. A szerző a doktrína „klasszikus”, XVII. századra visszavezethető értelmezését teljesen figyelmen kívül hagyja – annak ellenére, hogy a „költői igazságszolgáltatás” az angolszász irodalomelmélet, művészet- és morálfilozófia alapvető jelentőségű poétikai elve. Az értelmezési hagyománnyal való teljes szakítás a munka megszületésének jogelméleti kontextusa tükrében válik értelmezhetővé, és – részben – védhetővé. Ahogy ugyanis láthatóvá vált: a *Poetic Justice*-nak a politikai-jogi döntéshozatal irodalmi képzelet bevonásával történő humanizálása az elsődleges célja, nem pedig a klasszikus „költői igazságszolgáltatás” doktrína rehabilitációja. Nussbaumot elsődlegesen nem az érdekli, hogy az irodalmi mű milyen poétikai eszközökkel szolgáltat igazságot, és ez az „igazságszolgáltatás” hogyan értelmezhető; a szerző „tovább lép egyet” az értelmezési folyamatban, és kizárólag a mű társadalmi hozadéka-ira fókuszál. E hozadékokat pedig – és ennek megfelelően az érdeklődésére számot tartó műveket – saját céljának megfelelően megszüri: kizárólag azok a kihatások foglalkoztatják, melyek a költői igazságszolgáltatást sajátos „demokratizáló küldetesként” interpretáló, liberális humanista koncepciójába „problémátlanul” beilleszthetők.

Ami pedig a kötet jelentőségét illeti a „költői igazságszolgáltatás” értelmezésével kapcsolatos vitában: nem férhet kétség ahhoz, hogy a munka releváns szerepet játszott a fogalom kortárs multidiszciplináris diskurzusban való „újrafelfedezésében”.³⁷ Az elv sajátos,

„különutas” interpretációja azonban nem vált – nem válhatott – a paradigmafejlődés szerves részévé. Ennek legfőbb oka éppen a megközelítés „túlságosan alternatív” jellege: a szerző egy már létező, kiforrott terminológiával operál – anélkül, hogy választ adna a „klasszikus” doktrína negligálásának okaira –, és a „költői igazságszolgáltatás” fogalmát saját céljának megfelelően értelmezi újra, nem pedig a paradigma válságára kínál megoldást. Hozzájárulnak ehhez az elképzelés multidiszciplinaritásából eredő nehézségek: a koncepciót – „túlságosan heterogén” jellege miatt – sem az irodalomtudomány, sem a jog- vagy politikaelmélet képviselői nem tudták maradéktalanul magukévá tenni. Mindezekből levezethetően a nussbaumi megközelítés nem válhatott a paradigmaváltás reális alternatívájává: a „költői igazságszolgáltatás” paradigmafejlődésének szempontjából mindössze „oldalhajításnak” tekinthető.

A magyar nyelvre frissen lefordított *Poetic Justice* jelentősége így nem a jelenleg válságban lévő, normatív-didaktikus „költői igazságszolgáltatás” doktrína rehabilitációjában rejlik, hanem az irodalmi képzelet „nyilvános racionalitásban” betöltött szerepére való rámutatásban ragadható meg. A XXI. században – a pszichológia fejlődésére is tekintettel – nem férhet kétség többé ahhoz, hogy a jogi-politikai-gazdasági döntéshozatali folyamatokban a megfelelően megszürt érzelmek jelentősége nehezen alulbecsülhető; az itélethozatali mechanizmus effajta „komplex” megközelítése egyúttal a jogpozitivistá felfogás

³⁷ „A modern irodalomtudomány Martha C. Nussbaum közvetítésével a filozófia felől közelítve fedezte fel újra a költői igazságosság koncepcióját.” HORVÁTH Márta – SZABÓ Judit: „Régi toposz új köntösben? A költői igazságosság újabb koncepcióiról” 370. *Helikon* 2021/3. (2. lj.) 369–381.

és a kizárólag a haszonmaximalizálásra törekvő, utilitarista érvelés releváns korrektívumát is jelenti.³⁸ Az olvasó figyelmét mindvégig fenntartó kötet ilyen értelemben nem hagy kétséget afelől, hogy ideje leszámolni azzal a – hazánkban jelenleg is uralkodó – hagyománnyal, hogy „úgy gondoljunk az irodalomra, mint ami [csupán] *opcionális*; mint ami

emelkedett, értékes, kifinomult, szórakoztató, de egyúttal olyasvalami, ami a politikai, közgazdasági és jogi gondolkodástól elkülönülten létezik, egy másik egyetemi tanszéken, és inkább kiegészítője azoknak, mintsem vetélytársa.” (20. o.)

Tóth Katinka*

³⁸ A kortárs diskurzusban egyre több olyan elmélet lát napvilágot, amely az érzelmi tényezők racionális döntéshozatali folyamatba való bevonása mellett érvel – megalapozottabb, „kevésbé pozicionált”, összetettebb, objektívabb, összességében „racionálisabb” döntést remélve a komplex mechanizmustól. A nussbami megközelítés ebből a szempontból például Amartya Sen igazságosság-konceptiójával vagy Vernon Smith – Adam Smith-i alapon nyugvó – közgazdaságtani elképzelésével rokonítható. Vö. Amartya SEN: *Az igazságosság eszméje* (Budapest: Osiris Társadalomtudományi Könyvtár 2021); Vernon L. SMITH – Bart J. WILSON: *A közgazdaságtan humanizálása. Az erkölcsi érzelmek és a nemzetek gazdasága a XXI. században* (Budapest: Pallas Athéné Könyvkiadó 2020).

* Doktorvárományos, ELTE ÁJK, 1053 Budapest, Egyetem tér 1–3. E-mail: tothkatinka@hotmail.com.

KÖZLÉSI FELTÉTELEK

Az Állam- és Jogtudomány a Társadalomtudományi Kutatóközpont Jogtudományi Intézetének folyóirata. Fórumot biztosít az állam- és jogtudományi kutatások eredményeit közlő tanulmányoknak, és ismertetőket ad közre a közelmúltban megjelent kiadványokról. Az évente négy számot megjelentető orgánium az akadémiai doktori eljárás szempontjából a magyar folyóiratok számára meghatározott legjobb minősítéssel rendelkezik.

A kétszeresen is anonim lektorálás rendszerében a szerkesztőség minden közlésre benyújtott kéziratról beszerzi két lektor véleményét. A szerkesztőség a kézirat befogadásáról vagy elutasításáról, valamint a lektori véleményekről (anonimizált formában) tájékoztatást ad a szerzőknek. Ezt követően a szerző a mű hagyományos és elektronikus formában történő közzétételének (más számára történő átengedésének) kizárólagos jogait átruházza a Társadalomtudományi Kutatóközpont Jogtudományi Intézetére.

A kéziratok beküldésekor kérjük megadni a feltüntetni kívánt tudományos fokokat, munkahelyi beosztást, munkahelyet és annak címét, valamint a szerző e-mail-címét. A megjelentetni kívánt kézirat terjedelme a tanulmány rovatban minimum egy szerzői ív (40 000 leütés), maximum két szerzői ív (80 000 leütés), recenzió esetén pedig minimum negyed szerzői ív (10 000 leütés), maximum egy szerzői ív (40 000 leütés). A tanulmány rovatban megjelentetni kívánt cikkhez kérjük, mellékeljenek egy maximum 2500 leütés terjedelmű magyar nyelvű rezümét. A szerkesztőségi irányelvek szerint a folyóiratban megjelenő recenziók röviden ismertetik a mű felépítését és főbb téziseit, elhelyezik azt a szakirodalom kontextusában, utalnak annak újításaira a meglévő írásokhoz képest, valamint – az erényekre és a hiányosságokra egyaránt rámutatva – értékelik a művet, és továbbgondolják a szerző megállapításait.

A kéziratoknak (és az azokban szereplő jogszabályi és jogirodalmi hivatkozásoknak) meg kell felelniük azoknak a formai követelményeknek, amelyeket a folyóirat internetes felületén (<http://jog.tk.hu/ajt>) közzétett útmutató tartalmaz. A recenziók a tanulmányokra irányadó hivatkozási mintát követik, azzal az eltéréssel, hogy az ismertetett mű oldalszámait a főszövegben jelenítendő meg, a következő minta szerint: (28. o.).

A kézirat megküldésével egyidejűleg a szerző köteles nyilatkozni arról, hogy a cikk (magyar nyelven) más orgánumnál még nem jelent meg, és ilyen célból nem is nyújtja/nyújtotta be. A kétszeresen is anonim lektorálás rendszerére tekintettel kéziratukat olyan formában is küldjék el, amelyből kihagyják nevüket, intézményi hovatartozásukat, e-mail-címüket, valamint az önazonosító idézeteket és hivatkozásokat (például „saját korábbi tanulmányomban lásd bibliográfiai adatok”). A tanulmányokat tartalmazó két dokumentumot (például szerzőneve.doc[x], illetve „szerzőneve_anonim.doc[x]”) szövegfájl formátumban kérjük eljuttatni az ajttan@tk.hu, a recenziókat pedig a rec.ajt@tk.hu e-mail-címre.

A Szerkesztőség

A BETŰTÍPUSRÓL

Az *Állam- és Jogtudomány* betűtípusa a Kner Antikva. Ezt a betűtípust a XX. század elejére jelentős hazai műhellyé fejlődött gyomai Kner Nyomda a tizes évek elején választotta standard betűjének.

A betű eredeti neve Lipcsei Egyetemi Antikva (*Leipziger Universitäts Antiqua*), melyet Kravjánszki Róbert digitalizált, és tiszteletből Kner Antikvának nevezte el. Kner Imre így írt kedvenc betűjéről: „Ezt a betűt választottuk tipográfiai stílusunk alapjául. Alkalmassá tette erre eléggé semleges karaktere [...] Ennek a betűnek semmi idegenszerű jellege nincs, nagyon alkalmas magyar szöveg szedésére, s teljes, jól kiépített család áll belőle rendelkezésre, amelynek egyes fokozatai eléggé egyenletesen helyezkednek el a papíros síkján.” (KNER Imre: *A könyv művészete*, Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó 1972, 237.)

Ár: 1554 Ft

Évi előfizetési díj: 6216 Ft

(belföldre postaköltséggel: 7812 Ft)